

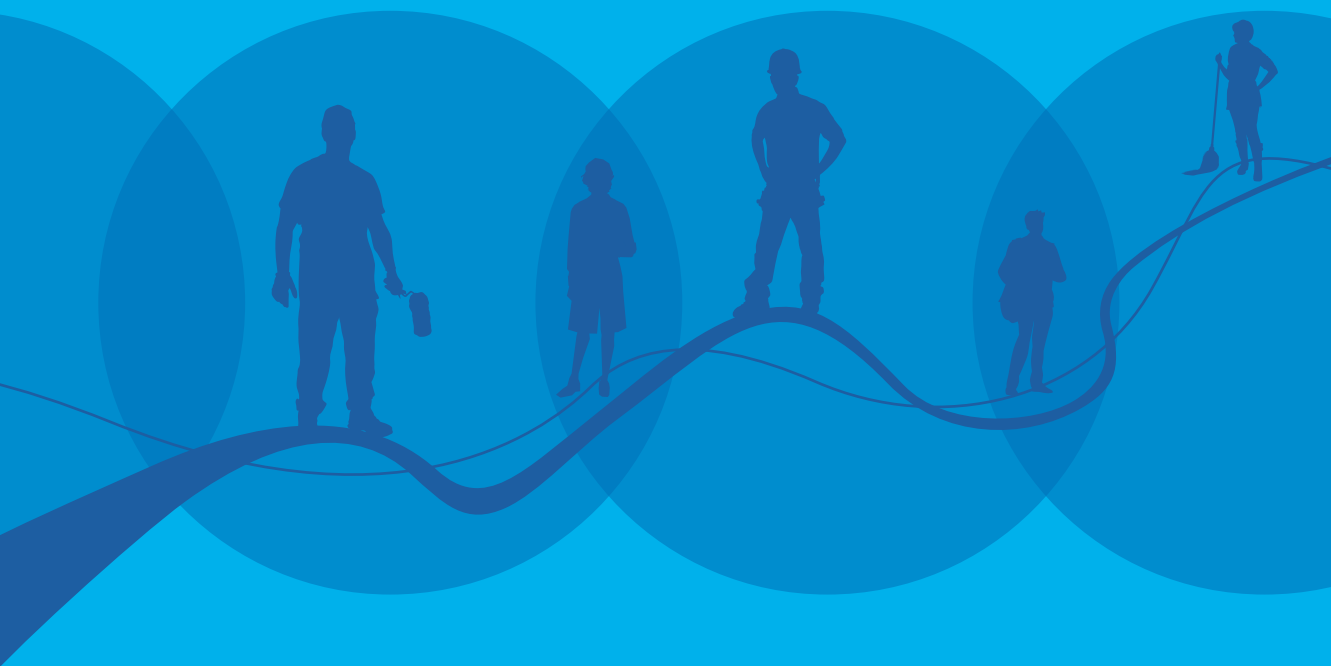
01/2014

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTTEJA

SOSIOEKONOMISET EROT

– työurat, eläkkeelle siirtyminen ja eläkejärjestelmä

Noora Järnefelt, Satu Nivalainen,
Sampsä Salokangas ja Hannu Uusitalo

01/2014

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTTEJA

SOSIOEKONOMISET EROT – työurat, eläkkeelle siirtyminen ja eläkejärjestelmä

Noora Järnefelt, Satu Nivalainen,
Sampsa Salokangas ja Hannu Uusitalo

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 029 411 20 • Faksi 09 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon 029 411 20 • Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Telephone +358 29 411 20 • Fax +358 9 148 1172

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Tampere 2014

ISBN 978-951-691-193-2 (nid.)

ISBN 978-951-691-194-9 (PDF)

ISSN-L 1238-5948

ISSN 1238-5948 (painettu)

ISSN 1798-7490 (verkkojulkaisu)

ABSTRAKTI

Raportissa tarkastellaan eläkejärjestelmän yhteydessä merkityksellisiä sosioekonomisia eroja. Siinä keskitytään työuran pituutta, eläkkeelle siirtymistä ja eläkeajan pituutta koskeviin tarkasteluihin, sekä siihen, miten sosioekonomiset elinai-kaerot heijastuvat eläkejärjestelmään. Toteutunut työuran pituus on mitattu vanhuuseläkkeelle siirryttäessä eläkevakuutustietojen perusteella. Sosioekonomiset erot toteutuneen työuran pituudessa ovat huomattavasti pienemmät kuin aikaisemmin on arvioitu työllisen ajan odotteita laskemalla. Eroa on kuitenkin siinä, mihin ikään työurat ovat ajoittuneet. Samoin eroa on siinä, kuinka moni siirtyy vanhuuseläkkeelle ansiotyöstä ja kuinka moni työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyyden kautta. Työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus on suurinta työntekijöillä, mutta kohtalaisen korkeaa myös yrittäjillä ja alemmilla toimihenkilöillä. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat jo ennen eläkkeen alkamista lyhempiä kuin muilla. Työntekijäammateissa huomattavan moni jää vanhuuseläkkeelle heti, kun se on mahdollista. Korkeasti koulutetut, hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevat jatkavat useammin työssä vielä 63 ikävuoden jälkeen. Julkisella sektorilla siirrytään vanhuuseläkkeelle myöhemmin kuin yksityisellä. Eläkejärjestelmä osittain pienentää sosioekonomisia eroja eläkkeen saamisajassa verrattuna siihen, että elinajanodotteet heijastuisivat eläke aikaan yhden suhteessa yhteen. Eläkeajan pituuden suhde työuran pituuteen ei suuresti vaihtelee sosioekonomisissa ryhmissä, kun otetaan huomioon koko eläke aika – sekä vanhuus- että varhaiseläke aika. Naisten pidempi elinikä kuitenkin heijastuu eläkejärjestelmässä niin, että eläke vuosien määrä on miehiin verrattuna suuri, ja eläke aikaa kertyy suhteessa työuran pituuteen enemmän kuin miehille.

ABSTRACT

This report reviews significant socioeconomic differences in connection with the pension system. The focus is on the length of working lives, transitions to retirement and the length of time spent in retirement, as well as on how socioeconomic differences in life spans are reflected in the pension system. The observed length of working lives have been measured based on pension insurance data at the time of retirement on an old-age pension. Socioeconomic differences in the observed length of the working life are significantly smaller than previously estimated based on expectancies of time spent working. There are differences, however, in the age spans at which work takes place. There are also differences in the number of people retiring on an old-age pension from gainful employment versus from a disability pension or unemployment. The incidence of disability pensions is the highest for manual employees, but relatively high also for the self-employed and lower clerical employees. The observed length of working life of persons retired on a disability pension were shorter than average already prior to the start of the pension. In manual employee occupations, a significant number of people retire on an old-age pension as soon as possible. Those with a high education and a good socioeconomic status are more likely to continue working past the age of 63. Retirement occurs later in the public sector than in the private sector. To some degree, the pension system diminishes socioeconomic differences in the duration of retirement, compared to life expectancies being reflected on time spent in retirement at a ratio of one to one. The ratio of time spent in retirement to time spent working is virtually the same in the different socioeconomic groups when taking the entire retirement period into account – both old-age retirement and pension taken early. The longer lifespans of women are, however, reflected in the pension system in that the number of years women spend in retirement is comparatively high, and time spent in retirement accumulates at a greater rate in relation to the length of their working lives.

TIIVISTELMÄ

Raportti on avaus eläkejärjestelmän yhteydessä merkityksellisten sosioekonomisten erojen hahmottamiseksi. Raportissa keskitytään työuran pituutta, eläkkeelle siirtymistä ja eläkeajan pituutta koskeviin tarkasteluihin, sekä siihen, miten sosioekonomiset elinaikaerot heijastuvat eläkejärjestelmään.

Raportti koostuu kuudesta itsenäisestä, mutta toisiinsa liittyvästä artikkelista. Ensimmäisessä artikkelissa *Sosioekonomiset erot eläkejärjestelmässä: johdanto ja yhteenveto* taustoitetaan sosioekonomisten erojen tarkastelua, kootaan yhteen raportin keskeiset empiiriset havainnot ja pohditaan sosioekonomisten erojen merkitystä eläkejärjestelmän kannalta.

Seuraavissa neljässä artikkelissa tuotetaan uutta tietoa naisten ja miesten sekä sosioekonomisten ryhmien välisistä eroista eläkkeelle siirtymisessä, työuran pituudessa sekä siinä, miten eläkevuosien ja työvuosien määrät suhteutuvat toisiinsa. Artikkelit perustuvat Eläketurvakeskuksessa koottuun kokonaisaineistoon, jossa on yhdistetty yksilötasolla työeläkejärjestelmän rekisteriaineistojen tietoja Tilastokeskuksesta saatuihin koulutusta ja ammattia kuvaaviin tietoihin. Tulokset koskevat pääasiassa vuotta 2011.

Raportin toisessa artikkelissa *Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat* tarkastellaan, mitä reittiä vanhuuseläkkeelle on siirrytty, miten pitkiksi vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat muodostuneet ja mihin ikään työurat ovat ajoittuneet eri sosioekonomisissa ryhmissä. Toteutunut työuran pituus on mitattu vanhuuseläkkeelle siirryttäessä eläkevakuutustietojen perusteella. Sosioekonomiset erot toteutuneen työuran pituudessa ovat selvästi pienemmät kuin aikaisemmin on arvioitu työllisen ajan odotteita laskemalla. Yrittäjien työurat ovat pidemmät kuin palkansaajilla. Työntekijä- ja toimihenkilömiesten välillä ei ole eroa työuran pituudessa. Naisten työuran pituus on noin kaksi vuotta lyhempi kuin miehillä, ja työntekijänaisten työurat jäävät kaikkia muita ryhmiä lyhemmiksi.

Sosioekonomisten ryhmien välillä on huomattavat erot siinä, kuinka moni siirtyy vanhuuseläkkeelle ansiotyöstä ja kuinka moni työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyyden kautta. Työntekijöistä merkittävästi pienempi osuus (39 % vuonna 2011) on ansiotyössä vanhuuseläkkeeseen asti verrattuna ylempiin toimihenkilöihin (69 %). Huomattava osa työntekijöistä ja alemmista toimihenkilöistä siirtyy vanhuuseläkkeelle työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyyden kautta. Kun tarkastellaan vanhuuseläkkeelle asti työssä jatkaneita, työntekijämiesten työurat ovat tässä joukossa pisimmät. Työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden naisten joukossa

alempien toimihenkilöiden työurat ovat pisimmät, mutta työntekijänaiset tekevät pisimpään töitä joustavan vanhuuseläkeiän puitteissa.

Kokonaisuutena työura alkaa työntekijöillä nuorempana ja jatkuu ylemmillä toimihenkilöillä vanhemmaksi. Työntekijöiden ryhmässä alle 23-vuotiaana tehtyä työuraa on kertynyt enemmän kuin muissa sosioekonomisissa ryhmissä. Verrattuna ylempiin toimihenkilöihin ero on noin puolitoista vuotta. 23–52-vuotiaana kertyneen työuran määrässä ei ole juurikaan eroja sosioekonomisten ryhmien välillä. Ikävuosina 53–62 työntekijätehtävissä toimiville kertyy noin puolitoista vuotta vähemmän työuraa kuin ylemmille toimihenkilöille. Ero on samansuuntainen myös 63–68 vuoden iässä. Miesten ja naisten väliset erot työuran kertymisessä muodostuvat 23–52 vuoden iässä. Naisille tuossa iässä kertyneet työurat ovat keskimäärin runsaat kaksi vuotta lyhemmät kuin miehillä.

Raportin kolmannessa artikkelissa *Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat* tarkastellaan työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuutta ja eläkkeelle siirtymiseen mennessä muodostuneiden työurien pituutta sosioekonomisissa ryhmissä. Työkyvyttömyyseläkkeen ikävakioitu alkavuus on koulutuksen mukaan suurinta perusasteen varaan jääneillä. Myös keskiasteen tutkinnon suorittaneilla työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus on korkea. Sosioekonomisen aseman mukaan työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus on suurinta työntekijöillä, mutta myös yrittäjillä ja alemmilla toimihenkilöillä työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus on kohtalaisen korkea.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työuran pituudessa ei ole suuria eroja sosioekonomisten ryhmien välillä. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat jäävät kuitenkin runsaat 10 vuotta lyhemmiksi kuin niillä, jotka jatkavat työssä vanhuuseläkkeelle asti. Tästä erosta osa johtuu varhaisesta eläkkeelle siirtymisestä, mutta osa erosta syntyy jo ennen työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä ennen eläkettä kertyneet työurat jäävät runsaat kolme vuotta lyhemmiksi verrattuna saman ikäiseen ei-eläkkeellä olevaan väestöön. Ero merkitsee sitä, että työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat jo ennen eläkkeen alkamista muita lyhempiä.

Neljäs artikkeli *Kuka jatkaa työssä 63 ikävuoden jälkeen?* pureutuu siihen, missä iässä työstä vanhuuseläkkeelle siirtyvät eläköityvät. Yleisesti ottaen korkeasti koulutetut, hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevat, johto- tai asiantuntijatehtävissä työskentelevät jatkavat muita useammin työssä vielä 63 ikävuoden jälkeen. Perusasteen ja keskiasteen koulutuksen saaneista ja työntekijäammateissa työskentelevistä huomattavan moni jää vanhuuseläkkeelle viimeistään 63-vuotiaana, eli käytännössä heti, kun se on mahdollista. Miehet jäävät eläkkeel-

le 63-vuotiaana useammin kuin naiset. Pisimpään työelämässä jatkavat yhtäältä ne, joilla on erityisen lyhyt työura ja toisaalta ne, joilla työura on erityisen pitkä.

Yksityisen ja julkisen sektorin erot vanhuuseläkkeelle siirtymisiässä ovat selkeät. Julkisella sektorilla yli puolet jatkaa työssä vähintään 64-vuotiaaksi. Yksityisellä sektorilla puolestaan tyypillisin vanhuuseläkeikä on 63 vuotta. Nämä erot tulevat näkyviin kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä.

Raportin viidennessä artikkelissa *Eläkeajan pituuden suhde työuran pituuteen* katsotaan työvuosien ja eläkevuosien suhdetta sosioekonomisissa ryhmissä. Artikkelissa yhdistetään 50-vuotiaille Eläketurvakeskuksen rekistereistä lasketut toteutuneet työurat Myrskylän ym. (2013) laskemiin 50-vuotiaan työllisen ajan ja eläkeajan odotteisiin. Tulosten mukaan eläkeajan pituuden suhde työuran pituuteen on sosioekonomisissa ryhmissä jotakuinkin sama, kun otetaan huomioon koko eläke aika – sekä vanhuus- että varhaiseläke aika. Sukupuolten välillä on sen sijaan varsin selvä ero. Naisille kertyy eläke aikaa selvästi miehiä enemmän suhteessa työuran pituuteen. Tähän on kaksi syytä. Naisten elinajan odote on selvästi miehiä pidempi, ja toisaalta naisten työurat jäävät jonkin verran miesten työuria lyhemmiksi.

Viimeisessä artikkelissa *Eläkejärjestelmä ja sosioekonomiset erot* pohditaan pääasiassa aiempien artikkeleiden tulosten valossa sitä, onko työeläkejärjestelmä tasapuolinen miehille ja naisille ja eri sosioekonomisille ryhmille. Artikkelissa tehdään ero työeläkejärjestelmän menettelytapojen ja sen toiminnasta syntyvän (loppu) tuloksen tasapuolisuuden välillä, ja tarkastellaan erityisesti jälkimmäistä.

Naisten eläke on noin kolme neljäsosaa miesten eläkkeestä. Sosioekonomisista ryhmistä korkein eläketaso on ylemmillä toimihenkilöillä, sitten tulevat alemmat toimihenkilöt, työntekijät ja työttömät. Yrittäjien ja heistä erityisesti maatalousyrittäjien eläketaso on matalin. Eläketasossa havaitut erot selittyvät pääasiassa ansiotasossa ja työurien pituuksissa olevista eroista. Sosioekonomisiin eroihin vaikuttaa myös työuran ajoittuminen iän mukaan. Sosioekonomiset erot eläketasossa ovat kuitenkin jonkin verran pienemmät kuin erot ansiotasossa eläkettä edeltävinä vuosina. Tästä näkökulmasta eläkejärjestelmän voi katsoa tasoitavan eroja.

Sosioekonomisten ryhmien välillä olevat erot eläkevuosien määrässä ovat pienemmät kuin elinajan odote-erot. Eläkejärjestelmä osittain pienentää sosioekonomisia eroja eläkkeen saamisajassa verrattuna siihen, että elinajan odotteet heijastuisivat yhden suhteessa yhteen eläkejärjestelmään. Tämä johtuu erityisesti kahdesta asiasta. Ylemmät toimihenkilöt jatkavat työuraansa vanhemmalle iälle kuin työntekijät, ja näin he ehtivät olla eläkkeellä lyhemmän ajan kuin eliniän odottei-

den perusteella voisi olettaa. Toiseksi työntekijäasemassa olevilla on enemmän varhaiseläkevuosia, joista tärkein on työkyvyttömyysaika. Naisilla eläkevuosien määrä ei juuri vaihtelee sosioekonomisen aseman mukaan ja myös sosioekonomiset elinajanodote-erot ovat pienemmät kuin miehillä.

Naisten pidempi elinikä kuitenkin heijastuu eläkejärjestelmässä niin, että eläkevuosien määrä on miehiin verrattuna suuri ja eläkeaikaa kertyy suhteessa työuran pituuteen enemmän kuin miehille. Näin mitattuna naiset saavat paremman tuoton eläkemaksuilleen kuin miehet. Tässä mielessä työeläkejärjestelmässä siirtyy ”eläkepääomaa” miehiltä naisille. Koska työntekijämiesten eläkevuosien määrä on alempi kuin toimihenkilöiden, työeläkejärjestelmässä siirtyy jonkin verran ”eläkepääomaa” työntekijämiehiltä (ylemmille) toimihenkilöille.

SISÄLTÖ

1 Sosioekonomisten erojen merkitys eläkejärjestelmässä:	
johdanto ja yhteenveto	13
<i>Hannu Uusitalo ja Noora Järnefelt</i>	
1.1 Johdanto.....	13
1.2 Sosioekonomisten erojen taustaa.....	15
1.2.1 Väestön sosioekonomisesta ryhmittelystä.....	15
1.2.2 Sosioekonomiset kuolleisuuserot.....	16
1.3 Raportin keskeiset tulokset.....	21
1.3.1 Työurat ja eläkkeelle siirtyminen.....	21
1.3.2 Eläkejärjestelmä ja sosioekonomiset erot.....	25
1.4 Pohdinta.....	28
Lähteet.....	30
2 Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat	33
<i>Noora Järnefelt</i>	
2.1 Johdanto.....	33
2.2 Sosioekonomisten erojen merkitys työurien muotoutumisessa.....	35
2.3 Aineisto ja keskeiset määritelmät	36
2.4 Sosioekonomiset erot vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurissa	39
2.4.1 Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden sosiodemografinen rakenne.....	39
2.4.2 Reitit vanhuuseläkkeelle	40
2.4.3 Toteutuneen työuran pituus.....	44
2.4.4 Työuran ajoittuminen elinkaarella	49
2.5 Yhteenveto.....	53
Lähteet.....	57
Liitteet.....	60
3 Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat	63
<i>Sampsa Salokangas ja Noora Järnefelt</i>	
3.1 Johdanto.....	63
3.2 Aineisto	64

3.3 Tulokset.....	67
3.3.1 Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärä ja jakautuminen.....	67
3.3.2 Sosioekonomiset erot työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuudessa.....	71
3.3.3 Työurien kesto työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä.....	72
3.4 Yhteenveto.....	76
Lähteet.....	79
Liitteet.....	80
 4 Kuka jatkaa työssä 63 ikävuoden jälkeen?	83
<i>Satu Nivalainen</i>	
4.1 Johdanto.....	83
4.2 Aineisto	85
4.3 Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma eri ominaisuuksien suhteen	88
4.3.1 Yleistä	88
4.3.2 Koulutus	89
4.3.3 Ammatin perusteella määritelty sosioekonominen asema	91
4.3.4 Ammattiryhmä	94
4.3.5 Tulot ja työuran pituus	96
4.4 Yhteenveto.....	98
Lähteet.....	100
Liitteet.....	101
 5 Eläkeajan pituus suhteessa työuran pituuteen	103
<i>Noora Järnefelt</i>	
5.1 Johdanto.....	103
5.2 Aineistot	105
5.3 Tulokset.....	107
5.3.1 Toteutuneen työuran keston jakauma.....	107
5.3.2 Toteutuneen työuran keskipituus ja hajonta.....	110
5.3.3 Työuran kokonaispituus – toteutunut työura ja työllisen ajan odote yhdistettynä.....	112
5.3.4 Eläkeajan pituus suhteessa työuran pituuteen	113
5.4 Metodologinen pohdinta	115

5.5 Yhteenveto.....	117
Lähteet.....	119
Liitteet.....	120
6 Sosioekonomiset erot eläkejärjestelmässä	123
<i>Hannu Uusitalo</i>	
6.1 Eläkejärjestelmän tavoitteet.....	123
6.2 Työ- ja kansaneläke	125
6.3 Menettelytapojen ja tuloksen tasapuolisuus.....	126
6.4 Entä jos elinaikaerot heijastuisivat sellaisenaan	129
kuukausieläkkeisiin?	129
6.5 Sosioekonomisten erojen mittareita	131
6.6 Eläkkeiden taso ja korvausaste	132
6.7 Eläkevuosien määrä.....	137
6.8 Saatujen eläkkeiden ja maksettujen eläkemaksujen suhde	139
6.9 Eläkevuosien ja työvuosien suhde.....	141
6.10 Yhteenveto.....	142
Lähteet.....	147
Liite 1	149

Hannu Uusitalo ja Noora Järnefelt

1 Sosioekonomisten erojen merkitys eläkejärjestelmässä: johdanto ja yhteenveto

1.1 Johdanto

Yksittäisten ihmisten välillä on paljon eroja. Jotkut kouluttautuvat pitkälle, jotkut tekevät pitkän työuran, toiset tulevat työkyvyttömiksi jo varhain. Jotkut kuolevat nuorena, toiset ovat eläkkeellä kymmeniä vuosia. Ihmisten työurat ovat eripituisia, ja myös eläkkeellä oloajat vaihtelevat.

Eläkejärjestelmä on vakuutus, jossa eräitä riskejä tasataan suuren joukon kesken. Eläkevakuutus oli alun perin vakuutus työkyvyttömyyden riskin varalta ja ikää käytettiin tunnusmerkkinä, jonka perusteella työkyky tulkittiin riittävän vajavaiseksi, että on syytä myöntää eläke (Hannikainen & Vauhkonen 2012, s. 38–49, 457). Keskustelu terveistä eläkevuosista, joihin usein viitataan puhumalla kolmannesta iästä, on huomattavasti myöhempää perua.

Vakuutus merkitsee, että henkilö, jonka kohdalla työkyvyttömyyden riski tai pitkä ikä toteutuu, kohtaa toimeentulo-ongelmat pienempänä kuin jos vakuutusta ei olisi. Vakuutuksen tunnuspiirteisiin kuuluu riskin sattumanvaraisuus. Yksittäisen henkilön kannalta riskit ovat sattumanvaraisia, mutta suurempien ihmisjoukkojen osalta sattumissa saattaa olla systemaattisuutta. Esimerkiksi Itä- ja Pohjois-Suomessa asuvien kuolemanvaara on keskimäärin suurempi kuin Ahvenanmaalla asuvan. Silti ahvenanmaalainen saattaa kuolla nuorempana kuin itäsuomalainen.

Tässä raportissa tarkastellaan sellaisia sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välisiä systemaattisia eroja, jotka ovat yhteydessä eläkevakuutukseen. Sosioekonomisilla ryhmillä tarkoitetaan

- sosioekonomisen aseman mukaan eriytyviä ryhmiä (ylemmät toimihenkilöt, alemmat toimihenkilöt, työntekijät, yrittäjät, maatalousyrittäjät)
- ammattiryhmiä
- koulutustason mukaan muodostettuja ryhmiä
- tuloluokkia.

Sosioekonomisten erojen rinnalla raportissa kulkevat mukana sukupuolten väliset erot.

Raportin yhtenä vaikuttimena on ollut työmarkkinajärjestöjen, lähinnä palkansaajajärjestöjen, esittämä toivomus eläkejärjestelmän sosioekonomisen tasapuolisuuden tarkastelusta osana vuoden 2017 eläkeuudistuksen valmistelemissä tehtyä asiantuntijatyöryhmän selvitystä. Kysymys on siitä ”miten eläkejärjestelmä kohtelee eri sosioekonomisessa asemassa olevia ja miten siihen mahdollisesti tehtävät muutokset kohdentuisivat” (Suomen eläkejärjestelmän sopeutuminen...2013, 151). Asiantuntijaryhmän selvitystyöhön oli kuitenkin käytettävissä verrattain niukasti sosioekonomisia eroja koskevaa tietoa. Eläkejärjestelmän toimeenpanon kannalta tieto sosioekonomisesta asemasta ei ole ollut merkityksellinen, eikä tietoa eläkejärjestelmään liittyvistä sosioekonomisista eroista ole systemaattisesti kerätty.

Raportissa tuotetaan uutta tietoa erityisesti naisten ja miesten sekä sosioekonomisen aseman ja koulutustason mukaan eriytyvien ryhmien eroista eläkkeelle siirtymisessä, työuran pituudessa ja eläkevuosien määrässä. Huomion kohteena on myös se, miten eläkkeiden taso ja eläkkeiden korvausasteet vaihtelevat eri sosioekonomisissa ryhmissä. Sosioekonomisten ryhmien kuolleisuuserot ja niiden kasvu on keskeinen syy sille, että eläkejärjestelmän sosioekonominen tasapuolisuus on noussut keskustelun kohteeksi. Sosioekonomiset kuolleisuuserot voivat johtaa sosioekonomisiin eroihin eläkevuosien määrässä ja elinajan jakautumisessa työ- ja eläke-aikaan. Tämän vuoksi raportissa esitetään laskelma myös siitä, miten eläkevuosien ja työvuosien määrät suhteutuvat toisiinsa eri sosioekonomisissa ryhmissä.

Eläkejärjestelmään liittyvien sosioekonomisten erojen täsmällinen hahmotaminen on vaativa tehtävä. Tämä raportti kokoaa ensimmäisiä havaintoja näistä eroista. Huomion kohteena eivät ole sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välisten erojen syyt vaan niiden ilmeneminen ja merkitys eläkkeiden kannalta. Eläketurvakeskuksessa on äskettäin muodostettu ja otettu tutkimuskäyttöön aineistoja, joilla näitä kysymyksiä voidaan selvittää. Aineistoissa on yhdistetty yksilötasolla työeläkejärjestelmän rekisteriaineistojen tietoja Tilastokeskuksesta saatuihin koulutusta ja ammattia kuvaaviin tietoihin. Mahdollisuudet tässä esitettyä yleiskuvaa syvällisempiin ja tarkempiin tutkimuksiin paranevat kaiken aikaa.

Raportti koostuu kuudesta itsenäisestä, mutta toisiinsa liittyvästä artikkelista. Tässä ensimmäisessä artikkelissa taustoitetaan sosioekonomisten erojen tarkastelua, kootaan yhteen raportin keskeiset empiiriset havainnot ja pohditaan sosioekonomisten erojen merkitystä eläkejärjestelmän kannalta. Keskeisen huomion kohteena on sosioekonomiset erot työurissa ja eläkevuosien määrässä sekä niiden merkitys työeläkejärjestelmän kannalta.

Raportin toisessa artikkelissa tarkastellaan vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työuria: mitä reittiä vanhuuseläkkeelle on siirrytty, miten pitkiksi vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat muodostuneet ja mihin ikään työurat ovat ajoittuneet eri sosioekonomisissa ryhmissä. Kolmannen artikkelin kohteena ovat työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat. Siinä tarkastellaan työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuutta ja eläkkeelle siirtymiseen mennessä muodostuneiden työurien pituutta. Neljäs artikkeli pureutuu siihen, ketkä jatkavat työssä 63 ikävuoden täyttämisen jälkeen. Työuran ajoittuminen eri ikävaiheisiin vaikuttaa palkkakertoimen ja karttumisprosentin kautta eläkkeeseen. Erityisen merkittävää on 63 ikävuoden täyttämisen jälkeen tehtävä työ, joka kartuttaa eläkettä 4,5 prosenttia ansioista, jos henkilö ei ole jäänyt eläkkeelle. Raportin viidennessä artikkelissa katsotaan työvuosien ja eläkevuosien suhdetta sosioekonomisissa ryhmissä. Saavatko eri sosioekonomiset ryhmät yhtä monta eläkekuukautta tehtyä työvuotta kohden, vai onko niiden välillä suuria eroja?

Raportin viimeisessä artikkelissa käsitellään kysymystä eläkejärjestelmän sosioekonomisesta tasapuolisuudesta pääasiassa aiempien artikkeleiden havaintojen pohjalta. Siinä esitellään työeläkejärjestelmän tavoitteita ja määritellään tasapuolisuuden käsitettä. Eläkejärjestelmän tuloksen sosioekonomista tasapuolisuutta tarkastellaan eri mittareiden valossa.

1.2 Sosioekonomisten erojen taustaa

1.2.1 Väestön sosioekonomisesta ryhmittelystä

Väestöä voidaan ryhmitellä sosioekonomisesti eri tavoin. Sosioekonominen asema, joka tässä raportissa on keskeisessä asemassa, kuvaa yksilön asemaa työmarkkinalähtöisesti, yhteiskunnan taloudellisen ja sosiaalisen rakenteen näkökulmasta. Sosioekonomisia ryhmiä voidaan eritellä myös muista lähtökohdista (esim. hyvätuloiset – pienituloiset, paljon koulutusta saaneet – vähän koulutusta saaneet). Sosioekonomisilla eroilla tarkoitetaan erilaisten aineellisten ja aineettomien resurssien, tai esimerkiksi taloudellisten ja sosiaalisten riskien, jakautumista näiden väestöryhmien kesken.

Eläkejärjestelmän kannalta keskeiset sosioekonomiset erot liittyvät tulotason, työuran pituuteen ja terveydentilaan (työkyvyttömyysriskiin) sekä kuolleisuuteen. Ansioeläkejärjestelmässä tulot yhdessä työuran pituuden kanssa vaikuttavat vahvasti eläkkeiden tasoon. Työkyvyttömyysriski ja kuolleisuus vaikuttavat työuriin ja eläkkeellä vietettyyn aikaan.

Sosioekonominen asema, koulutus ja tulot ovat monimutkaisella tavalla yhteydessä toisiinsa. Koulutustaso määrittää pitkälti sosioekonomista asemaa. Peruskoulutuksen saaneet päätyvät muita huomattavasti todennäköisemmin työntekijöiksi, keskiasteen koulutuksen saaneet toimihenkilöiksi ja korkea-asteelta päädytään usein ylemmäksi toimihenkilöksi, vaikka tämä yhteys onkin koulutustason nousun myötä vähentynyt (Aro 2013, 287–303). Sosioekonominen asema määrittää tulotasoa, mutta koulutusasteella on myös suoraa vaikutusta. Yrittäjien ja maatalousyrittäjien koulutustausta on vaihteleva, mutta painottuu perus- ja keskiasteen koulutuksen saaneisiin.

Myös sukupuoli vaikuttaa sosioekonomiseen asemaan, joskin yhteys on viime vuosikymmenien aikana muuttunut. Naisten keskimääräinen koulutustaso on parempi kuin miesten, mutta silti naisten todennäköisyys päätyä alemmaksi toimihenkilöksi on korkeampi kuin miehillä. Naisten ja miesten välinen ansiotuloero on edelleen merkittävä.

Nämä sosioekonomiset erot ovat verraten hyvin tunnettuja. Vähemmän tunnettua on, miten viime vuosien tutkimuksessa ja keskustelussa vahvemmin esiin nousseet ja kasvussa olleet sosioekonomiset kuolleisuuserot ovat yhteydessä eläkejärjestelmään.

1.2.2 Sosioekonomiset kuolleisuuserot

Sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien väliset kuolleisuuserot ovat pääpiirteissään hyvin tunnettuja. Keskimäärin naiset elävät miehiä pidempään, joskin ero on viimeisten vuosikymmenien aikana jonkin verran supistunut. Tiedetään myös, että sosioekonomisten ryhmien välillä on isoja ja osin kasvaneita eroja eliniän pituudessa ja terveydentilassa. Sukupuoli ja sosioekonominen asema ovat vahvassa yhteydessä terveydentilaan ja eliniän pituuteen.

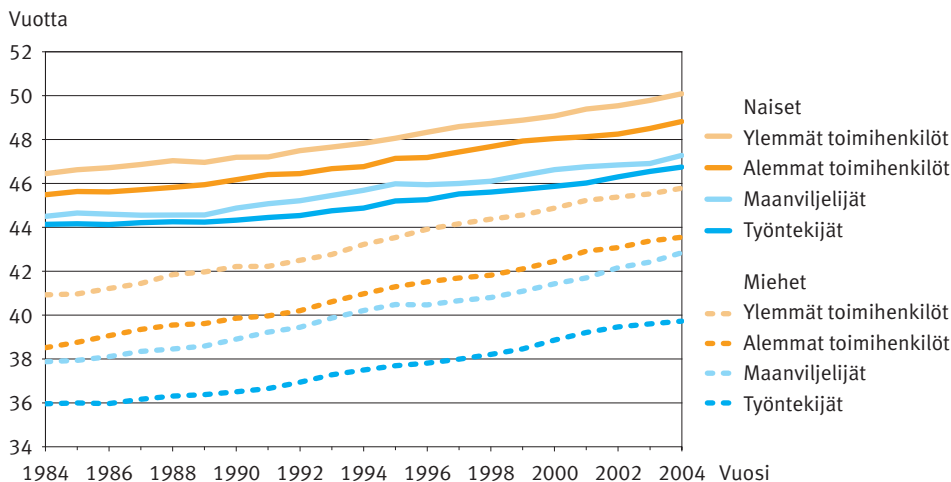
Nämä erot eivät ole vain Suomelle ominaisia. Kaikkiaan 22 Euroopan maan vertailu (Stirbu ym. 2010) osoittaa, että kaikissa tutkituissa maissa terveys ja eliniän pituus vaihtelevat sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Vertailuaineistot olivat 1990-luvulta ja 2000-luvun alusta. Tällaisiin vertailuihin liittyy runsaasti erilaisia mittaamiseen, luokitteluun ja aineistoihin kytkeytyviä ongelmia, mutta joitain päätelmiä voidaan tehdä myös maiden välisistä eroista. Koulutustasoryhmien välinen eriarvoisuus kuolleisuudessa näyttäisi olevan pienintä Etelä-Euroopassa: Italiassa (Turinin alue) ja Espanjassa (Baskialue, Barcelona ja Madrid) ja suurinta Itä-Euroopassa ja Baltian maissa. Suomi oli mukana vertailussa ja tulosten mukaan koulutustasoryhmien kuolleisuuserot olivat Suomessa mie-

hillä suurempia kuin Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa, mutta naisilla tätä eroa ei juuri voitu havaita. Etelä-Euroopan pienet erot voitiin jäljittää siihen, että koulutusryhmien välisiä eroja sydän- ja verisuonitautikuolleisuudessa oli huomattavasti vähemmän kuin muualla Euroopassa. Tupakointiin liittyvät kuolinsyyt selittävät osaltaan Itä-Euroopan isoja eroja, samoin alkoholiin liittyvät kuolinsyyt erityisesti miesten keskuudessa. (Mackenbach ym. 2008.) Koulutusryhmien väliset erot olivat kaikissa maissa suuremmat niissä kuolinsyyryhmissä, jotka ovat modernin lääketieteen ja teknologian keinoin estettävissä verrattuna kaikkiin kuolinsyihin. (Stirbu ym. 2010.)

Suomessa kaikkien sosioekonomisten ryhmien elinajanodotteet ovat nousseet, mutta työntekijöiden elinajanodotteen nousu on ollut hitaampaa kuin muiden sosioekonomisten ryhmien. Työntekijöiden elinajanodotteen ero ylempiin toimihenkilöihin verrattuna kasvoi vuosina 1998–2007 miehillä 5,2 vuodesta 6,1 vuoteen ja naisilla 2,6 vuodesta 3,5 vuoteen (Tarkiainen ym. 2011).

Kuvio 1.1.

*35-vuotiaiden miesten ja naisten elinajanodote sosiaaliryhmän mukaan 1983–2005 (kolmen vuoden liukuvat keskiarvot).**

Lähde: Palosuo ym. 2007.

* Tarkiaisen ym. tutkimus (2011) sisältää sosioekonomisten ryhmien ja tuloluokkien elinajanodotteiden erojen tarkastelun erikseen miehille ja naisille vuosina 1988–2007.

Myös suhteelliset erot työntekijöiden ja muiden sosioekonomisten ryhmien välillä ovat hitusen kasvaneet. Työntekijämiesten elinajan odote oli 1980-luvun alussa 88 prosenttia ylempien toimihenkilöiden odotteesta, 2000-luvun alussa 87 pro-

senttia. Myös naisilla suhteellinen ero oli hieman kasvanut, mutta on pienempi kuin miehillä. (Uusitalo 2011, 69–70.)

Suomea koskeva tarkastelu sosioekonomisten ryhmien kuolleisuuserojen kehityksestä 1970-luvun alusta vuoteen 2010 osoittaa, että eliniän vaihtelun kehitys aikuisiässä on ollut eri sosioekonomisissa ryhmissä erilaista. Ylempien toimihenkilöiden keskuudessa eliniän vaihtelu on pienentynyt, eli heidän kuolemansa ajoittuu entistä selvemmin samaan, aikaisempaa korkeampaan ikään. Työntekijöillä elinajan vaihtelu on pysynyt entisellään paitsi vanhemmissa ikäluokissa, joissa se on pienentynyt. Tämä merkitsee, että työntekijöiden kuolleisuus nuorella aikuisiällä on suurempaa kuin toimihenkilöiden. Nämä havainnot koskevat niin miehiä kuin naisiaakin. (van Raalte ym. 2013.)

Sosioekonomista asemaa on mitattu myös koulutuksella ja tuloilla. Vuosina 2007–2010 25-vuotiaan peruskoulutetun miehen jäljellä olevan elinajan odote oli 49,2 vuotta ja korkea-asteen koulutuksen saaneilla yli kuusi vuotta pidempi. Naisilla ero oli huomattavasti pienempi, runsaat kolme vuotta (Koskinen & Martelin 2013, 62). Tarkiaisen ym. (2011) tutkimuksessa väestö luokiteltiin paitsi sosioekonomisen aseman myös kotitalouden kulutusyksikköä kohti laskettujen tulojen mukaan viidenneksiin ja selvitettiin kuolleisuuden kehitystä vuosina 1988–2007 näin muodostetuissa tuloluokissa. Tutkimuksen kohteena olivat 35 vuotta täytäneiden elinajan odotteet. Tuloluokkien väliset kuolleisuuserot ovat kasvaneet huomattavasti enemmän kuin sosioekonomisen aseman mukaiset kuolleisuuserot. Elinajan odote kasvoi kaikissa muissa tuloviidenneksissä paitsi alimmassa, jossa kasvu pysähtyi 1990-luvun alkupuolella. Merkittävä, mutta ei yksinomainen, selittäjä tälle pysähtymiselle on alkoholiperäisen kuolleisuuden kasvu alimmassa tuloviidenneksessä. Naisilla erojen kasvuun vaikuttivat lisäksi syöpätaudit ja miehillä iskeemiset sydänsairaudet.

Miksi tuloluokkien väliset erot ovat suurempia kuin sosioekonomisten ryhmien väliset erot? Tutkijat selittävät tätä sillä, että pienituloisimpaan viidennekseen on tiivistynyt enemmän heikoimmassa asemassa olevia kuin (lukumääräisesti huomattavasti suurempaan) työntekijöiden ryhmään. Työttömien ja yksin asuvien osuus on kasvanut erityisesti alimmassa tuloviidenneksessä. Näiden tekijöiden yhteys kuolleisuuteen on aiemmin useasti todettu. Toinen selitys on valikoituminen: alimpaan tuloviidennekseen saattaa valikoitua henkilöitä, joiden pienet tulot johtuvat huonosta terveydentilasta. (Tarkiainen ym. 2011.)

Mistä sosioekonomiset kuolleisuuserot johtuvat

Sosioekonomisten ryhmien kuolleisuus- ja terveyseroja koskevassa tutkimuksessa selityksiä eroille on etsitty erilaisista suunnista. Ainakin seuraavia selityksille on nostettu esiin (Bambra 2011; Palosuo & Lahelma 2013).

Valikoituminen

Hyvän terveyden omaavat valikoituvat korkeampiin sosioekonomisiin asemiin, kun taas heikko terveys voi johtaa ajautumiseen sosiaalisessa hierarkiassa alaspäin. Syy- ja seuraussuhde ei siis kulje sosiaalisesta asemasta terveyteen, vaan terveydestä sosiaaliseseen asemaan. Muun muassa brittiläinen seurantatutkimus osoittaa, että huonon terveydentilan omaavat valikoituvat muita todennäköisemmin alempiin sosiaalisiin ryhmiin, mutta vaikutus on verraten vaatimaton eikä valikoitumista voida pitää keskeisenä selittäjänä (Manor ym. 2003).

Terveyskäyttäytymiseen liittyvät kulttuurierot

Sosioekonomiset terveyserot johtuvat sosioekonomisista eroista terveyskäyttäytymisessä. Erot tupakoinnissa, alkoholin ja huumeiden käytössä, ravitsemuksessa, liikunnassa ja terveyspalveluiden käytössä vaikuttavat terveydentilaan. Paremmiin koulutettuihin ja ylemmiin sosiaaliryhmiin ovat omaksuneet terveellisemmät käyttäytymismallit, kun taas alemmissa sosiaaliryhmissä epäterveelliset tottumukset ovat yleisempiä ja usein kulttuurisesti hyväksyttävämpiä.

Elinolojen erot

Hyvä asema, hyvät työolot ja hyvä toimeentulon taso auttavat välttämään fyysisiä ja psykososiaalisia terveysriskejä ja mahdollistavat terveyttä suojelevien hyödykkeiden käytön. Sosioekonomiset erot kytkeytyvät tällöin materiaaliin tekijöihin.

Psykososiaaliset erot

Sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus johtaa pitkäaikaiseen huononmuuden kokemukseen ja stressiin, jotka vaikuttavat terveydentilaan. Sosiaaliryhmien väliset erot kumpuavat siten psykososiaalisten riskitekijöiden epätasaisesta jakautumisesta.

On ilmeistä, että nämä selitysmallit eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne esiintyvät rinnan. Empiirisissä tutkimuksissa niitä on pyritty eri tavoin yhdistämään ottamalla huomioon erilaiset kausaaliset mekanismit ja prosessit, jotka näihin eroihin liittyvät (Skalicka 2009). Sosioekonomiset terveyserot syntyvät monimutkaisista sosiaalisten, psykologisten ja biologisten erojen yhdistelmistä. Ei voida kovinkaan luotettavasti arvioida eri tekijöiden selitysvoimaa. On myös mahdollista, että eri aikoina ja eri yhteiskunnissa niiden selitysvaikutus vaihtelee.

Sosioekonomisten erojen monisyisyyden tuo hyvin esiin Maailman terveysjärjestön piirissä kehitetty malli (Palosuo & Lahelma 2013, 51). Monet sosioekonomisen ympäristön piirteet vaikuttavat yksilöön liittyvien sosiaalisten asemaa kuvaavien tekijöiden kautta terveyseroihin. Malli ilmentää myös sitä, että sosioekonomisen ympäristön yhtenä osana sosiaalipolitiikka (ja sosiaalipolitiikan yhtenä osana eläkepolitiikka) on yhteydessä sosioekonomisiin eroihin.

1.3 Raportin keskeiset tulokset

1.3.1 Työurat ja eläkkeelle siirtyminen

Artikkeleissa kaksi – viisi raportoidaan empiiriset tulokset. Niiden yhteinen aiheisto perustuu yksilötasolla yhdistettyihin tietoihin, jotka on saatu työeläkelaitosten ylläpitämistä rekistereistä ja Tilastokeskuksen tutkinto- ja ammattitiedoista. Artikkeleissa on limittäisyyttä toistensa kanssa; ne käsittelevät osin samoja ilmiöitä, mutta hieman toisistaan poikkeavasta näkökulmasta. Seuraavaan on koottu raportin keskeiset tulokset aiheittain. Artikkelin numerolla (suluissa) viitataan siihen artikkeliin, josta tulokset ovat peräisin.

Sosioekonomiset erot työuran kokonaispituudessa oletettua pienemmät

Sosioekonomiset erot työurien kokonaispituudessa ovat selvästi pienemmät kuin aikaisemmin on arvioitu työllisen ajan odotteita laskemalla (2) (5). Raportissa työuran pituutta on mitattu kahdella eri menetelmällä: mittaamalla toteutuneen työuran pituus työuran lopussa (2) ja yhdistämällä 50-vuotiaille kertynyt toteutunut työura ja heille laskettu työllisen ajan odote (5).

Artikkelissa kaksi mitataan toteutunutta työuraa eläkevakuutustietojen perusteella sen vuoden lopussa, jolloin aletaan maksaa vanhuuseläkettä. Palkansaajana työskennelleillä toteutuneen työuran keskipituus oli vuonna 2011 runsaat 37 vuotta. Yrittäjien työurat ovat keskimäärin kaksi vuotta pidemmät kuin palkansaajilla. (2)

Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden toteutuneissa työurissa ei ole eroa työntekijä- ja toimihenkilömiesten välillä (2). Työntekijämiesten työuria lyhentää työttömyyden ja työkyvyttömyyden yleisyys ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Toisaalta he aloittavat työuransa nuorempana kuin toimihenkilöt, jotka puolestaan jatkavat työssä vanhemmaksi kuin työntekijät.

Työuran pituuden sosioekonomisissa eroissa voidaan ottaa huomioon lisäksi kuolleisuus ennen vanhuuseläkeikää. Näin on tehty artikkelissa viisi. Työntekijämiehillä kuolleisuus on suurempaa kuin ylemmillä toimihenkilömiehillä, mikä verottaa työntekijämiehille kertyviä työvuosia. Kun lasketaan yhteen 50 ikävuoteen mennessä kertynyt toteutunut työura ja sen jälkeen odotettavissa oleva laskennallinen, kuolleisuuden huomioiva työllisen ajan odote, työntekijämiesten työurat jäävät kolme vuotta lyhemmiksi kuin ylempien toimihenkilömiesten työurat (5).

Naisilla toteutuneen työuran keskipituus on noin kaksi vuotta lyhempi kuin miehillä (2). Työntekijänaisten työuran kokonaispituus jää kaikkia muita ryhmiä lyhemmäksi (2) (5). Työntekijänaisten ryhmässä työura lyhenee sekä sukupuoleen että sosioekonomisen asemaan liittyvien tekijöiden vuoksi. ”Naiseus” lyhentää heidän työuraansa työntekijämiehiin verrattuna. Toimihenkilönaisiin verrattuna työntekijänaisten työurat jäävät lyhyiksi, koska työttömyys ja etenkin työkyvyttömyyseläke on heidän joukossaan yleistä ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Toteutuneella työuralla mitattuna työntekijänaisten työurat jäävät kaksi vuotta lyhemmiksi kuin muilla palkansaajanaisilla ja kolme vuotta lyhemmiksi kuin työntekijämiehillä (2). Toteutuneen työuran ja työllisen ajan odotteen yhdistelmällä mitattuna erot ovat suuremmat (5).

Eläkeajan pituudessa suhteessa työvuosien määrään ei huomattavia sosioekonomisia eroja

Artikkelissa viisi (5) yhdistetään Eläketurvakeskuksen rekisteritietoja toteutuneista työurista Myrskylän ym. (2013) laskemiin työllisen ajan ja eläkeajan odotteisiin. Eläkeajan pituuden suhde työuran pituuteen on sosioekonomisissa ryhmissä jotakuinkin sama, kun otetaan huomioon koko eläke aika – sekä vanhuus- että varhaiseläke aika. Sukupuolten välillä on sen sijaan varsin selvä ero. Naisille kertyy eläke aikaa miehiä enemmän suhteessa työuran pituuteen. Tähän on kaksi syytä. Naisten elinajanodote on selvästi miehiä pidempi ja toisaalta naisten työurat jäävät jonkin verran miesten työuria lyhemmiksi. (5)

Sosioekonomiset erot eläkeajan ja työuran pituudessa ilmenevät miehillä toisella tavalla kuin naisilla. Erot vanhuuseläkeajan pituudessa ovat miehillä merkitävät johtuen työntekijämiesten alhaisesta elinajanodotteesta. Työntekijämiehille kertyy kuitenkin muita ryhmiä enemmän varhaiseläke vuosia (pääasiassa työkyvyttömyyseläkkeellä). Kun huomioidaan myös varhaiseläkkeellä vietetyt vuodet ja tarkastellaan koko eläkeajan suhdetta työuran pituuteen, ovat sosioekonomiset erot miehillä pienet. (5)

Naisilla sosioekonomiset erot vanhuuseläkeajan pituudessa ovat pienemmät kuin miehillä. Samoin vanhuuseläkeajan suhde työuran pituuteen on lähes sama toimihenkilö- ja työntekijänaisilla. Kun huomioidaan sekä varhais- että vanhuuseläke aika, kertyy työntekijänaisille enemmän eläke aikaa tehtyjä työkuukausia kohden kuin toimihenkilönaisille. (5) Naisten kohdalla sosioekonomiset erot johtuvatkin lähinnä siitä, että työntekijänaisten työurat jäävät selvästi lyhemmiksi kuin muilla naisilla.

Työntekijöiden työura alkaa nuorempana, ylempien toimihenkilöiden jatkuu vanhemmaksi

Sosioekonomisten ryhmien välillä on eroja myös siinä, mihin ikään työura ajoittuu. Artikkelissa kaksi (2) kuvataan vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneiden työuran ajoittumista iän mukaan. Ikäjaottelussa sovelletaan vuonna 2005 voimaan tulleita eläkkeen karttumisikärajoja. Eläkkeen karttumisen alaikäraja laskettiin vuoden 2005 uudistuksessa 23 ikävuodesta 18 ikävuoteen. Alle 23-vuotiaana kertynyt työura on kuitenkin raportoitu artikkelissa erikseen.

Työntekijöiden ryhmässä alle 23-vuotiaana tehtyä työuraa on kertynyt enemmän kuin muissa sosioekonomisissa ryhmissä. Verrattuna ylempiin toimihenkilöihin ero on noin puolitoista vuotta. 23–52-vuotiaana kertyneen työuran määrässä ei ole juurikaan eroja sosioekonomisten ryhmien välillä. Ikävuosina 53–62 työntekijätehtävissä toimiville kertyy noin puolitoista vuotta vähemmän työuraa kuin ylemmille toimihenkilöille. Ero on samansuuntainen myös 63–68 vuoden iässä. (2)

Miesten ja naisten väliset erot työuran kertymisessä muodostuvat 23–52 vuoden iässä. Naisille tuossa iässä kertyneet työurat ovat keskimäärin runsaat kaksi vuotta lyhemmät kuin miehillä. Muutoin sukupuolten välillä ei ole eroa työurien kertymisessä, kun katsotaan vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työuria. (2)

Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyvillä työntekijämiehillä pitkät työurat

Vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneistä vajaa puolet (46 %) oli ansiotyössä vanhuuseläkkeeseen asti (2). Sosioekonomisten ryhmien välillä on suuret erot siinä, kuinka moni siirtyy vanhuuseläkkeelle suoraan ansiotyöstä ja kuinka moni työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyyden kautta. Työntekijöistä huomattavasti pienempi osuus (39 %) oli ansiotyössä vanhuuseläkkeeseen asti verrattuna ylempiin toimihenkilöihin (69 %). Työntekijöiden ryhmässä lähes joka kolmas (31 %) siirtyi vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle työttömyyden kautta. Työkyvyttömyyseläke on kuitenkin kokonaisuutena yleisempi ennen vanhuuseläkettä kuin työttömyys. (2)

Pisin mediaanityöura on odotusten mukaisesti niillä, jotka siirtyvät vanhuuseläkkeelle suoraan ansiotyöstä. Heistä osa-aikaeläkettä saaneiden mediaanityöura on vielä pidempi kuin muilla ansiotyöstä suoraan vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Ylemmät toimihenkilöt ovat osa-aikaeläkkeellä ennen vanhuuseläkkeelle siirty-

mistä kaksi kertaa yleisemmin (15 %) kuin työntekijät (7 %). Ero osa-aikaeläkkeen käytössä johtuu pääosin siitä, että ylemmät toimihenkilöt jatkavat huomattavan usein ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti, jolloin osa-aikaeläkkeen käyttäminen on heille mahdollista useammin kuin muille palkansaajaryhmille.

Vanhuuseläkkeelle asti ansiotyössä jatkaneiden joukossa työntekijämiesten työurat ovat pisimmät (mediaani 42 vuotta), noin kaksi ja puoli vuotta pidemmät kuin ylemmillä toimihenkilömiehillä (2).

Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden naisten joukossa alempien toimihenkilönaisten työurat ovat muodostuneet pisimmiksi, työntekijänaisten työurat jäävät tästä noin vuoden ja ylempien toimihenkilönaisten työurat noin kaksi vuotta lyhemmiksi. (2) Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyvät työntekijänaiset tekevät kuitenkin joustavan vanhuuseläkeiän puitteissa (63–68-vuotiaana) pidempään töitä kuin muiden sosioekonomisten ryhmien naiset tai miehet (2).

Hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevat ja julkisella sektorilla työskentelevät muita myöhemmin vanhuuseläkkeelle

Ketkä jatkavat työskentelyä joustavan vanhuuseläkeiän puitteissa? Näitä eroja on tarkasteltu raportin neljännessä (4) artikkelissa.

Yleisesti ottaen korkeasti koulutetut, hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevat, johto- tai asiantuntijatehtävissä työskentelevät jatkavat muita useammin työssä vielä 63 ikävuoden jälkeen. Perusasteen ja keskiasteen koulutuksen saaneista ja työntekijäammateissa työskentelevistä huomattavan moni jää vanhuuseläkkeelle viimeistään 63-vuotiaana, eli käytännössä heti, kun se on mahdollista. Miehet jäävät eläkkeelle 63-vuotiaana useammin kuin naiset. Pisimpään työelämässä jatkavat yhtäältä ne, joilla on erityisen lyhyt työura ja toisaalta ne, joilla työura on erityisen pitkä. (4)

Yksityisen ja julkisen sektorin erot vanhuuseläkkeelle siirtymisiässä ovat selkeät. Julkisella sektorilla yli puolet jatkaa työssä vähintään 64-vuotiaaksi. Yksityisellä sektorilla puolestaan tyypillisin vanhuuseläkeikä on 63 vuotta. Nämä erot tulevat näkyviin kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä. (4)

Työkyvyttömyyseläkkeet yleisiä työntekijöillä, työurat vajaita jo ennen eläkettä

Vuonna 2011 noin neljännes vanhuuseläkkeelle siirtyneistä tuli vanhuuseläkkeelle työkyvyttömyyseläkkeen kautta. Työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuus-

eläkkeelle siirtyminen on keskimääräistä yleisempää työntekijätehtävissä toimineilla ja perusasteen koulutuksen varaan jääneillä (2).

Työkyvyttömyyseläkkeen ikävakioitu alkavuus on koulutuksen mukaan suurinta perusasteen varaan jääneillä, mutta myös keskiasteen tutkinnon suorittaneilla työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus on korkea. Sosioekonomisen aseman mukaan työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus on suurinta työntekijöillä, mutta myös yrittäjillä ja alemmilla toimihenkilöillä työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus on kohtalaisen korkea. (3)

Työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat jäävät vajaat 11 vuotta lyhemmiksi kuin niillä, jotka jatkavat työssä vanhuuseläkkeelle asti (2). Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työuran pituudessa ei ole suuria sosioekonomisia eroja (3). Perusasteen koulutuksen saaneilla työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä on takanaan keskimäärin pidemmät työurat kuin tutkinnon suorittaneilla. Syynä on, että perusasteen koulutuksen varaan jääneet ovat iältään keskimäärin vanhempia kuin tutkinnon suorittaneet. (3)

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneille kertyneet työurat jäävät vuoden 2011 tietojen perusteella runsaat kolme vuotta lyhemmiksi verrattuna saman ikäiseen ei-eläkkeellä olevaan väestöön. On huomattava, että tämän vertailuväestön työurat eivät ole vielä päättyneet, joten lopullinen ero muodostuu suuremmaksi. Ero kuvaa siten sitä, että työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat jo ennen eläkkeen alkamista olleet muita lyhempiä. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työura on lyhyt erityisesti perusasteen koulutuksen varaan jääneillä 35–49-vuotiailla (tutkimuksen nuorin ikäryhmä).

1.3.2 Eläkejärjestelmä ja sosioekonomiset erot

Viimeisessä artikkelissa pohditaan pääasiassa aiempien artikkeleiden tulosten valossa sitä, onko työeläkejärjestelmä tasapuolinen miehille ja naisille ja eri sosioekonomisille ryhmille.

Artikkelissa tehdään ero (työeläkejärjestelmän) menettelytapojen ja sen toiminnasta syntyvän (loppu)tuloksen tasapuolisuuden välillä. Menettelytapojen tasapuolisuus tarkoittaa, että samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla ja erilaisia tapauksia eri tavalla. Muodollisesti tasapuoliset menettelytavat voivat johtaa siihen, että lopputulos ei ole tasapuolinen.

Artikkelissa tarkasteltiin eläketurvassa olevia sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välisiä eroja seuraavien mittareiden avulla:

1. eläkkeen määrä
2. eläkkeen korvausaste eli eläkkeen ja eläkettä edeltävän palkan suhde

3. eläkevuosien määrä
4. eläkevuosien suhde työvuosiin
5. eläkeaikana saatujen eläkkeiden määrän suhde työuran aikana maksettuihin eläkemaksuihin.

Kahta ensimmäistä mittaria koskevat tarkastelut perustuvat 10 prosentin otokseen Tilastokeskuksen tulonjaon kokonaisaineistosta, josta on käytetty vuosia 2003–2008 koskevia tietoja. Mittareita 3–5 koskevat tarkastelut perustuvat pääosin viidennessä artikkelissa esitettyihin tietoihin.

Ansiotasoerot ja erot työurissa johtavat sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välisiin eläke-eroihin

Naisten eläke on noin kolme neljäsosaa miesten eläkkeestä. Sosioekonomisista ryhmistä korkein eläketaso on ylemmillä toimihenkilöillä, sitten tulevat alemmat toimihenkilöt, työntekijät ja työttömät. Yrittäjien ja heistä erityisesti maatalousyrittäjien eläketaso on matalin.

Nämä eläke-erot selittyvät pitkälti ansiotaseroilla. Palkansaajilla eläke-erot ovat kuitenkin hieman pienemmät kuin ansiotasoterot. Yrittäjäryhmät muodostavat poikkeuksen, koska niiden suhteellinen eläketaso on selvästi alempi kuin ansiotaso. Työttömyydestä eläkkeelle siirtyneiden tilanne on taas päinvastainen.

Korvausasteiden sosioekonomiset erot ovat huomattavasti pienemmät kuin eläke-erot, mutta erojen suunnat ovat pääpiireissään samansuuntaiset. Selkein ero on, että työttömyydestä eläkkeelle siirtyneillä on korkea korvausaste, mikä johtuu pienistä ansiotuloista (joihin kuuluvat työttömyysturvasta saadut tulot) ennen eläkkeelle siirtymistä. Naisten korvausaste on hieman matalampi kuin miesten, ja vaihtelee sosioekonomisen aseman mukaan verraten vähän. Ylemmillä toimihenkilöillä on korkein keskimääräinen korvausaste ja työntekijöillä matalin, mutta erot eivät ole suuria.

Eläketasossa ja korvausasteissa havaitut erot selittyvät pääasiassa ansiotasoisissa ja työurien pituuksissa olevista eroista. Sosioekonomisiin eroihin vaikuttaa myös työuran ajoittuminen iän mukaan. Työntekijöille on kertynyt alle 23-vuotiaana tehtyjä työvuosia enemmän kuin muissa sosioekonomisissa ryhmissä. Korotetut eläkekarttumat 53 ja erityisesti 63 vuoden iästä lähtien suosivat ylempiä toimihenkilöitä, joille kertyy korkeampien karttumien puitteissa keskimäärin kaksi vuotta enemmän työuraa kuin työntekijöille. Sosioekonomiset erot eläketasossa ovat kuitenkin jonkin verran pienemmät kuin erot ansiotasossa eläkettä edeltävinä vuosina. Tästä näkökulmasta eläkejärjestelmän voi katsoa tasoittavan eroja.

Sosioekonomiset erot eläkevuosien määrässä pienemmät kuin erot elinvuosien määrässä

Mittareihin 3–5 vaikuttavat vahvasti elinajanodotteiden erot, jotka ovat sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välillä merkittäviä. Naisten elinajanodote on huomattavasti pidempi kuin miesten, joskin tämä ero on hitaasti supistunut. Sosioekonomisten ryhmien väliset elinajanodote-erot ovat viime vuosikymmenien aikana jonkin verran kasvaneet. Ylempien toimihenkilöiden elinajan odote on pisin ja työntekijöiden lyhin. Tämä ero on miehillä suurempi kuin naisilla. On kuitenkin tärkeätä huomata, että elinajanodotteiden erot ovat valtaosin sosioekonomisten ryhmien sisäisiä, eivät niiden välisiä.

Sosioekonomisten ryhmien välillä olevat erot eläkevuosien määrässä ovat pienemmät elinajanodote-erot. Eläkejärjestelmä osittain pienentää sosioekonomisia eroja eläkkeen saamisajassa verrattuna siihen, että elinajanodotteet heijastuisivat yhden suhteessa yhteen eläkejärjestelmään. Tämä johtuu erityisesti kahdesta asiasta. Ylemmät toimihenkilöt jatkavat työuraansa vanhemmalle iälle kuin työntekijät, ja näin he ehtivät olla eläkkeellä lyhemmän ajan kuin eliniän odotteiden perusteella voisi olettaa. Toiseksi työntekijäasemassa olevilla on enemmän varhaiseläkevuosia, joista tärkein on työkyvyttömyysaika. Naisilla eläkevuosien määrä ei juuri vaihtelee sosioekonomisen aseman mukaan ja myös sosioekonomiset elinajanodote-erot ovat pienemmät kuin miehillä.

”Eläkepääomaa” siirtyy miehiltä naisille ja jonkin verran myös työntekijämiehiltä ylemmille toimihenkilöille

Naisten pidempi elinikä kuitenkin heijastuu eläkejärjestelmässä niin, että eläkevuosien määrä on miehiin verrattuna suuri ja eläkeajan suhde työvuosien määrään on korkeampi kuin miehillä. Näin mitattuna naiset saavat paremman tuoton eläkemaksuilleen kuin miehet. Tässä mielessä työeläkejärjestelmässä siirtyy ”eläkepääomaa” miehiltä naisille.

Koska työntekijämiesten eläkevuosien määrä on alempi kuin toimihenkilöiden, niin on ilmeistä, että työeläkejärjestelmässä siirtyy jonkin verran ”eläkepääomaa” työntekijämiehiltä (ylemmille) toimihenkilöille. Toisaalta työntekijänaisilla on eläkeaikaa jokaista työvuotta kohti huomattavasti enemmän kuin toimihenkilönaisilla.

1.4 Pohdinta

Tämä raportti on avaus eläkejärjestelmän yhteydessä merkityksellisten sosioekonomisten erojen hahmottamiseksi. Sosioekonomiset erot kytkeytyvät eläkejärjestelmään moninaisilla tavoilla. Tässä raportissa niistä on pystytty huomioimaan vain osa. Raportissa on keskitytty työuran pituutta, eläkkeelle siirtymistä ja eläkeajan pituutta koskeviin tarkasteluihin, sekä siihen, miten sosioekonomiset elinai-kaerot heijastuvat eläkejärjestelmään.

Erot elinajan odotteissa johtuvat pitkälti yksilöllisistä eroista, mutta niitä voidaan havaita myös sosioekonomisten ryhmien välillä. Tulokset osoittavat eläkejärjestelmän kiinteän yhteyden työelämään ja yhteiskuntaan laajemminkin. Pääosin työeläkejärjestelmä heijastaa muualla yhteiskunnassa syntyviä sosioekonomisia eroja. Työelämässä syntyvät palkkaerot samoin kuin erot työurien pituudessa ja ajoittumisessa heijastuvat eläkkeiden tasoihin. Erot vanhuuseläkkeelle siirtymisen reiteissä ovat seurausta eroista työttömyydessä, terveydessä ja työoloissa. Erot elinajoissa heijastuvat eläkeikaan jonkin verran pienentyneinä.

Raportissa avattua tutkimuslinjaa on tarpeen täydentää eri tavoin. Tulokset ovat suuntaa-antavia useammastakin syystä. Ne perustuvat keskeiseltä osin vain yhtä ajankohtaa koskeviin tuloksiin. Vaikka tämän kaltaiset erot muuttuvat verraten hitaasti, olisi tarpeellista varmistaa havainnot joitakin muita vuosia koskevilla tarkasteluilla ja muutoinkin tarkentaa kuvaa, josta nyt on esitetty vain karkea hahmotus.

Yksi syventävää tarkastelua kaipaava kysymys liittyy sosioekonomisiin eroihin työuran aikaisessa ansioprofiilissa. Se vaikuttaa työuran ajoittumisen ja pituuden ohella eläketasoon. Tämän tyyppistä tarkastelua on aikaisemmin tehty työuran loppupään osalta Knuutin (2013) tutkimuksessa. Koko työuran kattavat sosioekonomiset erot ansioissa on tärkeä jatkotutkimuksen aihe.

Enemmän tietoa kaivataan myös siitä, millaisia sosioekonomisten ryhmien välisiä toimeentuloeroja on eläkeaikana. Eläke aikaista toimeentuloa ja toimeentulon jakautumista on tutkittu (mm. Rantala & Suoniemi 2010; Kautto 2011; Palomäki 2013; Rantala 2014), mutta siitä tiedetään vähemmän, miten työuran aikainen sosioekonominen asema heijastuu eläke aikaan. Tässä raportissa nousi esiin työntekijänaisten ongelmallinen tilanne eläketurvan riittävyttä ajatellen. Ryhmän työura jää lyhyeksi ja palkkataso on matala, mistä seuraa, että eläke ja sen korvausaste jää matalaksi. Eläke aika on kuitenkin pitkä. Työntekijänaisten ryhmässä eläke aikainen köyhyysriski on sen vuoksi suuri.

Työeläkejärjestelmässä vuonna 2009 käyttöön otettu elinaikakerroin johtaa ajan mittaan siihen, että eläkkeen taso leikkautuu voimakkaasti niillä, jotka ei-

vät pysty jatkamaan työuraansa yli vanhuuseläkkeen alaikärajan.¹ Koska ylemmistä toimihenkilöistä valtaosa työskentelee vanhuuseläkkeelle asti, niin heidän mahdollisuutensa kompensoida elinaikakertoimen vaikutus eläketasoon jatkamalla työssä on parempi kuin työntekijöillä ja alemmilla toimihenkilöillä, joista huomattava osa siirtyy vanhuuseläkkeelle työkyvyttömyyden tai työttömyyden kautta. Mikäli nämä sosioekonomiset erot säilyvät samansuuntaisina, voi elinaikakerroin johtaa sosioekonomisten erojen kasvuun eläkkeiden tasossa.

Tuloksista nousee selkeästi esiin varhaiseläkejärjestelmien, erityisesti työkyvyttömyyseläkkeiden merkitys sosioekonomisten eläkeaikaerojen tasoittajana. Sosioekonomiset erot vanhuuseläkejässä ovat huomattavasti suuremmat kuin erot kokonaiseläkejässä. Vaikea eikä vain tutkimustyöllä ratkaistava kysymys on, mikä merkitys sosioekonomisten erojen tarkastelussa tulee antaa sille, että ”terveiden” eläkevuosien määrässä on suuret sosioekonomiset erot. Kysymys johtaa huomion myös eläkejärjestelmän ulkopuolella oleviin tekijöihin: miten sosioekonomisia eroja terveydessä ja työkyvyssä voidaan pienentää? Työkyvyttömyyseläkkeitä myönnetään eniten tuki- ja liikuntaelinsairauksien perusteella, ja tässä työkyvyttömyyseläkkeiden ryhmässä myös sosioekonomiset erot ovat suurimmat. Työolot, erityisesti fyysisesti kuormittava työ, on vahvasti yhteydessä tuki- ja liikuntaelinsairauksista johtuvan työkyvyttömyyden riskiin (Polvinen ym. 2013).

Kysymyksellä on liittymänsä eläketurvan sosioekonomisiin eroihin. Eläkkeen taso on työkyvyttömyyseläkkeen saajilla selvästi matalampi kuin vanhuuseläkkeen saajilla (Tuominen ym. 2011), eikä se ole viimeisen 10 vuoden aikana reaalisesti noussut (Työeläkeindikaattorit 2013). Tämä ero vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeiden tasossa vaikuttaa myös sosioekonomisten ryhmien välisiin eläkeeroihin. Jatko-analyyseissa olisi tärkeää tutkia tarkemmin myös työkyvyttömyyden vaikutusta eläkeajan toimeentuloon eri sosioekonomisissa ryhmissä.

1 Elinaikakerroin määrytyy suhteessa vuonna 1947 syntyneiden elinajanodotteeseen 62 vuoden iässä. Kerroin sinänsä kohtelee miehiä ja naisia sekä sosioekonomisia ryhmiä yhdenmukaisella tavalla, jos näiden ryhmien elinajanodote-erot säilyvät samanlaisina kuin ne ovat vuonna 1947 syntyneiden ikäluokassa.

Lähteet

Aro, Mikko (2013) Koulutusekspansio ja koulutusinflaatio Suomessa vuosina 1970–2008. Yhteiskuntapolitiikka 78 (3): 287–303.

Bambra, Clare (2011) Health inequalities and welfare state regimes: theoretical insights on a public health ‘puzzle’. Journal of Epidemiology & Community Health 65: 740–745.

Hannikainen, Matti ja Vauhkonen, Jussi (2012) Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.

Kautto, Mikko (2011) (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2011: Helsinki.

Knuuti, Juha (2013) Nouseeko palkka eläkeikään saakka? Kohorttianalyysi ikä-palkkaprofiileista ja niiden muutoksista 53–65-vuotiailla. Yhteiskuntapolitiikka 78 (2): 125–137.

Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija (2013) Suomalaisten terveys, toimintakyky ja terveyserot. Teoksessa Sihto, Marita & Palosuo, Hannele & Topo, Päivi & Vuorenkoski, Lauri & Leppo, Kimmo (toim.) Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki 56–67.

Mackenbach, Johan P. & Stirbu, Irina & Roskam, Albert-Jan R. & Schaap, Maartje M. & Menvielle, Gwenn & Leinsalu, Mall & Kunst, Anton E. (2008) Socioeconomic Inequalities in Health in 22 European Countries. The New England Journal of Medicine: 2468–2481.

Manor, Orly & Matthews, Sharon & Power, Chris (2003) Health selection: the role of inter- and intra-generational mobility on social inequalities in health. Social Science & Medicine 57: 2217–2227.

Palomäki, Liisa-Maria (2013) Eläkkeelle siirtyminen ja subjektiivinen taloudellinen hyvinvointi. Tulomuutosten ja toimeentulokokemusten tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikka 78 (4): 378–393.

Palosuo, Hannele & Koskinen Seppo, & Lahelma, Eero & Prättälä, Ritva & Martelin, Tuija & Ostamo, Aini & Keskimäki, Ilmo & Sihto, Marita & Takala, Kirsi & Hyvönen, Elisa & Linnanmäki Eila (2007) (toim.) Terveiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu- ja 2007:23.

Palosuo, Hannele & Lahelma, Eero (2013) Terveiden sosiaaliset määrittäjät. Teoksessa Sihto, Marita & Palosuo, Hannele & Topo, Päivi & Vuorenkoski, Lauri & Leppo, Kimmo (toim.) Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki 39–55.

Polvinen, Anu & Gould, Raija & Lahelma, Eero & Martikainen Pekka (2013) Socioeconomic differences in disability retirement in Finland: The contribution of ill-health, health behaviours and working conditions. *Scandinavian Journal of Public Health* 2013, doi:10.1177/1403494813482400.

Rantala, Juha (2014) Eläkeläisten toimeentulo ensimmäisten eläkevuosien aikana – analyysi vuonna 1999 eläkkeelle jääneiden toimeentulosta vuosina 1997–2008, (julkaisematon käsikirjoitus).

Rantala, Juha & Suoniemi, Ilpo (2010) Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 3/2010: Helsinki.

Skalicka, Vera & van Lenthe, Frank & Bambra, Clare & Krokstad, Steinar & Mackenbach, Johan (2009) Material, psychosocial, behavioural and biomedical factors in the explanation of relative socio-economic inequalities in mortality: evidence from the HUNT Study. *International Journal of Epidemiology* (38):1272–1284.

Stirbu, Irina & Kunst, Anton E. & Bopp, Matthias & Leinsalu, Mall & Regidor, Enrique & Esnaola, Santiago & Costa, Giuseppe & Martikainen, Pekka & Borrell, Carme & Deboosere, Patrik & Kalediende, Ramune & Rychtarikova, Jitka & Artnik, Barbara & Mackenbach, Johan P. (2010) Educational inequalities in avoidable mortality in Europe. *Journal of Epidemiology & Community Health* 64: 913–920.

SOU 2013: Åtgärder för ett längre arbetsliv. Slutbetänkande av pensionsåldersutredningen. Statens offentliga utredningar: Stockholm 2013:25.

Suomen eläkejärjestelmän sopeutuminen eliniän pitenemiseen. Eläkekysymysten asiantuntijatyöryhmän raportti (2013). Eläketurvakeskus: Tampere.

Tarkiainen, Lasse & Martikainen, Pekka & Laaksonen, Mikko & Valkonen, Tapani (2011) Tuloluokkien väliset erot elinajanodotteessa ovat kasvaneet vuosina 1988–2007. *Suomen Lääkärilehti* 66: 3651–3657a.

Tuominen, Eila & Nyman, Heidi & Lampi, Jukka (2011) Eläkkeiden reaalin kehitys vuosina 2000–2010. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2011: Helsinki.

Työeläkeindikaattorit (2013) Eläketurvakeskuksen katsauksia 05/2013: Helsinki.

van Raalte, Alyson A. & Kunst Anton E. & Lundberg, Olle & Leinsalu, Mall & Martikainen, Pekka & Artnik, Barbara & Deboosere, Patrick & Stirbu, Irina & Wojtyniak, Bogdan & Mackenbach Johan P. (2012) The contribution of educational inequalities to lifespan variation. *Population Health Metrics* 10:3. <http://www.pophealthmetrics.com/content/10/1/3>

van Raalthe, Alyson & Martikainen, Pekka & Myrskylä Pekka (2013) Lifespan variation by occupational class: Compression or stagnation over time? *Demography* 2013, published online 16.11.2013.

Noora Järnefelt

2 Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat

2.1 Johdanto

Työurat ja eläkejärjestelmä ovat tiiviisti kytköksissä toisiinsa. Eläkevakuutettujen työvuosien määrä ja ajoittuminen elinkaarella yhdessä eläkevakuutetun ansion kanssa määräävät työeläkkeen tason. Työurissa ilmenevät sosioekonomiset erot voivat näkyä sosioekonomisina eläke-eroina. Eläkejärjestelmän säännöt myös säätelevät osaltaan työurien pituutta ja päättymistä. Vastaavasti eläkejärjestelmään tehtävät muutokset voivat kohdistua sosioekonomisiin ryhmiin eri tavoin johtuen eroista työurissa.

Tutkimustietoa työuran eri vaiheissa ilmenevistä sosioekonomisista eroista on runsaasti, mutta olemassa olevan tutkimustiedon pohjalta on ollut vaikea muodostaa kokonais kuvaa työurista. Eläkejärjestelmän kannalta keskeinen työuran vaihe on siirtymä työstä eläkkeelle. Tätä siirtymää on tutkittu varsin paljon (mm. Rantala 2008, Järnefelt 2010). Varhaiseläkejärjestelmä oli vielä 1990-luvulla laaja, ja tutkimuskin kohdistui suurelta osin varhaiseläkkeisiin ja ikään ennen vanhuuseläkettä. Viime vuosina tutkimus on enenevästi kohdentunut vanhuuseläkkeelle siirtymiseen ja vanhuuseläkkeen ohessa tapahtuvaan työskentelyyn (Tuominen ym. 2012; Kannisto 2013). Tietoa on myös monista sellaisista tekijöistä, jotka vaikuttavat työuraan elinkaaren aikaisemmissa vaiheissa: opiskelusta (mm. Salonie mi ym. 2013), lastenhoidosta (Lammi-Taskula ym. 2009), työttömyydestä (Korkeamäki 2001; Ollikainen 2003; Pyy-Martikainen & Rendtel 2009) ja työkyvyttömyydestä (Polvinen 2009; Martelin ym. 2010; Polvinen ym. 2013). Tutkimusta sosioekonomisista eroista, kun katsotaan koko työuraa, ei ole kuitenkaan tähän mennessä ollut saatavissa.

Eläketurvakeskuksessa on pyritty muodostamaan kokonais kuvaa työurien pituudesta hyödyntämällä työeläkelaitosten ylläpitämän ansaintarekisterin tietoja. Uuteen eläkkeenlaskentaan siirtyminen tuotti vuonna 2005 tarpeen uudennaiselle eläkkeen ansaintatietojen rekisteröinnille. Nykyisin ansaintarekisterissä on tietoja eläkevakuutetusta ansiotyöstä henkilötasolla jopa 50 vuoden ajalta.

Työeläkekerekistereihin perustuen ensimmäisiä laskelmia toteutuneiden työurien kokonaispituudesta julkaistiin Kauton ja Salosen artikkelissa (2013). Artikkelissa tarkasteltiin toteutuneita työuria muun muassa alkaneen eläkkeen lajin ja

eläkkeelle siirtyneiden sukupuolen mukaan vuosina 2007–2011. Tulosten mukaan toteutuneen työuran pituus vaihteli sen mukaan, mille eläkkeelle henkilö siirtyi. Ne, jotka siirtyivät vanhuuseläkkeelle saamatta mitään muuta eläkettä ennen vanhuuseläkettä, olivat työskennelleet keskimäärin 35,5 vuotta (keskiarvo vuonna 2011). Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä toteutunut työura oli keskimäärin noin kymmenen vuotta lyhempi. Naisten toteutuneet työurat olivat noin kaksi vuotta lyhemmät kuin miehillä.

Tässä artikkelissa jatketaan toteutuneiden työurien tarkastelua ansaintarekisteriä hyödyntäen. Artikkelissa kuvataan vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneiden toteutuneita työuria ja niissä ilmeneviä sosioekonomisia eroja. Tutkimus tuottaa uutta tietoa siitä, millaisiksi sosioekonomiset erot koko työuran mitassa muodostuvat. Sosioekonomisia eroja tarkastellaan koulutustason ja sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä. Työurista kuvataan, (i) miten siirtyminen vanhuuseläkkeelle on tapahtunut, (ii) mikä on toteutuneen työuran keskipituus ja (iii) miten työurat ovat ajoittuneet vuonna 2005 voimaan tulleiden karttumisprosenttien mukaisille ikäväleille. Kaikissa tarkasteluissa kiinnitetään huomiota sukupuolten välisiin eroihin.

2.2 Sosioekonomisten erojen merkitys työurien muotoutumisessa

Monien työuria lyhentävien tekijöiden tiedetään kasautuvan alempiin sosioekonomisiin ryhmiin: vähän koulutetuille ja työntekijäasemassa oleville. Tällaisia ovat muun muassa työkykyä haittaava sairaus, työkyvyttömyyseläke ja työttömyys (mm. Korkeamäki 2001; Ollikainen 2003; Rantala 2008; Pyy-Martikainen ja Rendtel 2009; Martelin ym. 2010; Polvinen ym. 2013). Toisaalta näissä samoissa sosioekonomisissa ryhmissä työura on perinteisesti alkanut varhain, mikä puolestaan pidentää työuraa.

Miten opintoihin käytettävä aika vaikuttaa työuran pituuteen riippuu paljon siitä, noudattaako elämänkulku perinteistä mallia, jossa opiskelu ja työssäkäynti ovat erillisiä, peräkkäisiä elämänvaiheita, vai limittyvätkö opiskelu ja työnteko keskenään siten, että työurat alkavat myös pitkään opiskelevilla suhteellisen varhain. Nykyisin valtaosa toisen tai korkeamman asteen tutkintoon valmistuneista nuorista aloittaa työuransa jo opiskeluaikana ja noin puolella opiskelijoista työnteko on lähes päätoimista koko opiskeluajan (Saloniemi ym. 2014). Vanhuuseläkkeelle siirtyvät ikäluokat sen sijaan ovat suorittaneet opintojaan pääasiassa 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla, jolloin opiskeluaikainen työssäkäynti oli selvästi nykyistä harvinaisempaa (Lempinen & Tiilikainen 2001).

Perhevapaita käyttävät pääasiassa naiset, mikä johtaa sukupuolten välisiin eroihin työurien pituudessa ja ajoittumisessa. Pitkät perhevapaaajaksot ovat nykyisin yleisempiä alemmissa kuin ylemmissä sosioekonomisissa ryhmissä (Lammi-Taskula ym. 2009). Vuosikymmenten saatossa tavat järjestää lasten hoitoa ovat muuttuneet. Niillä ikäluokilla, jotka 2010-luvun alussa siirtyvät vanhuuseläkkeelle, perheenperustamisvaihe ajoittui 1970- ja 1980-luvuille. 1970-luvun alussa äitiysvapaa oli kolme kuukautta, julkinen päivähoido oli harvojen ulottuvilla ja naimisissa olevista 25–54-vuotiaista naisista 39 prosenttia oli perheenemäntiä. Perhepoliittiset uudistukset, kuten puolisoiden erillisverotus ja äitiyslomaetuksien parantaminen 1970-luvun aikana, tukivat naisten työmarkkinoille osallistumista. Vuonna 1980 enää 15 prosenttia naimisissa olevista 25–54-vuotiaista naisista hoiti päätoimisesti kotia. (Julkunen 1999.) Naisten työllisyysaste oli silti koko 1970- ja 1980-luvun selvästi matalampi kuin miesten, vaikkakin kansainvälisesti vertailen korkea (Pärnänen 2011, 36). Aikaisemmat tutkimukset eivät tarjoa tätä yleiskuvaa tarkempaa tietoa siitä, miten pitkiä katkoksia lastenhoito naisten työuraan noina vuosikymmeninä aiheutti ja millaisia eroja tässä oli sosioekonomisten ryhmien välillä.

Vanhuuseläkkeelle johtavien reittien välillä on merkittäviä eroja siinä, miten varhain työuralta poistuminen tapahtuu (mm. Hakola 1999, Määttänen 2013). Sosioekonominen asema puolestaan on yhteydessä siihen, mitä reittiä työstä poistutaan ja vanhuuseläkkeelle siirrytään (Rantala 2008). Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen riski on suurin työntekijäasemassa olevilla ja matalan koulutuksen omaavilla (Polvinen 2009, Polvinen ym. 2013, Rantala 2008). Samankaltaiset sosioekonomiset tekijät, jotka ovat ominaisia työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyville, näyttävät olevan tyypillisiä myös työttömyyden vuoksi varhain työuralta poistuville (Rantala 2008). Osa-aikaeläkettä saaneet olivat 1990-luvulla leimallisesti hyväosaisia ja naisia, kun 2000-luvulla osa-aikaeläkettä on käytetty tasaisemmin eri väestöryhmissä (Rantala 2008). Korkea-asteen koulutuksen saaneiden on todettu pysyvän muita todennäköisemmin ansiotyössä vanhuuseläkeikään asti, samoin naisten todennäköisemmin kuin miesten (Järnefelt 2010, Nivalainen 2013, 68–70). Sosioekonomiset erot työurissa liittyvät keskeisesti tämänkaltaisiin eroihin työuran päättymisessä ja eläkkeelle siirtymisessä.

2.3 Aineisto ja keskeiset määritelmät

Artikkelissa tarkastellaan vanhuuseläkkeelle siirtyneitä vuosina 2007–2011, pääpainon ollessa vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneissä. Tutkimus perustuu yksilötason kokonaisaineistoon, joka on koottu eläkejärjestelmän eri rekistereiden tiedoista sekä näihin yhdistetyistä koulutus- ja ammattitiedoista. Perusjoukon muodostavat Suomen väestöön kuuluvat henkilöt, jotka ovat siirtyneet vanhuuseläkkeelle vuosina 2007–2011 ($N_{2011} = 79\,694$ henkilöä). Lisäksi on edellytetty, että perusjoukkoon kuuluvat ovat Suomen kansalaisia ja heillä on vakituinen asuinpaikka Suomessa.

Vanhuuseläkkeelle siirtyneeksi on tutkimuksessa katsottu henkilö, jolle on alettu maksaa varsinaista vanhuuseläkettä tai varhennettua vanhuuseläkettä työ- tai kansaneläkejärjestelmästä tarkasteluvuoden aikana. Vanhuuseläkkeen alkamisvuosi on vuosi, jolloin henkilölle on ensimmäisen kerran maksettu vanhuuseläkettä. Vanhuuseläkkeelle siirtyneisiin luetaan tutkimuksessa myös henkilöt, jotka ovat saaneet jotakin muuta eläkettä ennen vanhuuseläkettä. Eläkejärjestelmässä on joukko varhaiseläkkeitä, jotka eläkejärjestelmä muuttaa automaattisesti vanhuuseläkkeeksi vanhuuseläkkeen ikärajan jälkeen¹. Vuosina 2007–2011 tällaisia eläkkeitä olivat työkyvyttömyyseläkkeet, työttömyyseläke², yksilöllinen varhaiseläke ja maatalouden erityiseläke eli luopumistuki. Myös nämä automaattisesti vanhuuseläkkeiksi muuttuneet eläkkeet katsotaan tässä alkaneiksi vanhuuseläkkeiksi sen vuoden mukaan, jolloin vanhuuseläke-etuutta on alettu maksaa.

Tutkimuksessa käytetty vanhuuseläkkeelle siirtyneen määritelmä poikkeaa tilastoinnissa käytetystä määritelmästä³. Näkökulmien ero tämän tutkimuksen ja tilastoinnin välillä voidaan tiivistää seuraavasti: Eläkkeelle siirtyneiden tilastot kuvaavat eläkejärjestelmän etuudensaajaksi ensimmäistä kertaa tulevien joukkoa,

1 Eläkejärjestelmän muutosten vuoksi vanhuuseläkkeeksi automaattisesti muuttuneita yksilöllisiä varhaiseläkkeitä ei ole ollut enää vuodesta 2009 lähtien. Työttömyyseläke lakkautettiin vuoden 2005 eläkeuudistuksen yhteydessä. Automaattisesti vanhuuseläkkeeksi muuttuneita työttömyyseläkkeitä oli vielä vuonna 2011, mutta selvästi vähemmän kuin edeltävinä vuosina. Työeläkkeenä maksettavat työkyvyttömyyseläkkeet muuttuvat automaattisesti vanhuuseläkkeiksi 63 vuoden iässä ja kansaneläkkeenä maksettavat työkyvyttömyyseläkkeet 65 vuoden iässä.

2 Pitkäaikainen työttömyysturva on siirtynyt eläkejärjestelmästä työttömyysturvajärjestelmään vuoden 2005 eläkeuudistuksessa tehtyjen muutosten myötä. Viimeiset työttömyyseläkkeet myönnettiin vuonna 1949 syntyneille vuoden 2011 aikana.

3 Tilastoissa vanhuuseläkkeelle siirtyneeksi määritellään henkilö, jonka vanhuuseläke alkoi tilastointivuonna ja joka tämän lisäksi ei ole saanut muuta eläkettä kahtena edellisenä vuonna. Vanhuuseläkkeelle siirtyneeksi katsotaan tilastoissa siis vain niin sanotusti uudet eläkkeensaajat. Poikkeuksen tästä muodostavat osa-aikaeläkettä saaneet: osa-aikaeläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneet lasketaan tilastoissa mukaan vanhuuseläkkeelle siirtyneisiin, vaikka he ovat saaneet eläke-etuutta (osa-aikaeläkettä) ennen vanhuuseläkettä. (Ks. Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2011, s. 29.)

luokitellen etuudensaajat sen mukaan onko tuo ensimmäinen etuus työkyvyttömyyseläke, vanhuuseläke vai jokin muu eläke-etuus. Tässä tutkimuksessa puolestaan tarkastellaan sitä kohtaa elinkaarella, jolloin henkilöstä tulee vanhuuseläke-etuuden saaja ja luokitellaan henkilöt sen mukaan millaista reittiä pitkin he ovat päätyneet vanhuuseläkkeelle. Tutkimuksessa käytetyn määritelmän etuna on, että voidaan havainnoida koko väestöä vertailukelpoisessa elinkaaren vaiheessa: vanhuuseläke-etuuden maksamisen alkaessa. Asetelman avulla saadaan muun muassa mittasuhteet sille, mikä osa väestöstä siirtyy vanhuuseläkkeelle muulla tavoin kuin ansiotyöstä ja minkä väestönosan työuriin vanhuuseläkkeen ehtoihin tehtävillä muutoksilla voidaan vaikuttaa. Lisäksi tässä sovelletun näkökulman ansiosta työuran pituutta laskettaessa voidaan huomioda vanhuuseläkkeen alkamiseen mennessä kertynyt työura kokonaisuudessaan, myös varhaiseläkkeen rinnalla tehty työ.

Vanhuuseläkkeelle siirtyneet voidaan ryhmitellä vanhuuseläkkeelle johtaneen reitin mukaan. Vanhuuseläkkeelle johtanut reitti määriteltiin tutkimuksessa vanhuuseläkkeen alkamisvuotta edeltävän vuoden tilanteen mukaan. *Ansiotyöreitti* tarkoittaa, että henkilö on vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna ollut ansiotyössä tai osa-aikaeläkkeellä. *Työkyvyttömyysreitti* sisältää täyden- ja osatyökyvyttömyyseläkkeen, kuntoutustuen sekä yksilöllisen varhaiseläkkeen. *Työttömyysreitti* tarkoittaa, että henkilö on vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna saanut ansiosidonnaisista työttömyysturvaa, työttömän perusturvaa tai työttömyyseläkettä. Lisäksi eritellään *maatalouden erityiseläkettä saaneet* (luopumistuki) sekä ryhmä ”muut”. Vanhuuseläkettä edeltävien reittien luokittelu ja päättelysäännöt on kuvattu tarkemmin raportin liitteessä 1.

Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden sosioekonomisia eroja kuvataan tutkimuksessa korkeimman suoritettun koulutuksen ja ansiotyöhön perustuvan sosioekonomisen aseman mukaan. Koulutustason mukaan muodostettuja luokkia on kuusi: 1) perusaste, 2) keskiaste, 3) alin korkea-aste, 4) alempi korkeakouluaste, 5) ylempi korkeakouluaste ja 6) tutkijakoulutus. Sosioekonomisen aseman määrittely perustuu viimeisimpään ansiotyöhön ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Viimeisimmän ansiotyön sosioekonominen asema luokiteltiin seuraavasti: 1) maatalousyrittäjät, 2) muut yrittäjät, 3) ylemmät toimihenkilöt, 4) alemmat toimihenkilöt ja 5) työntekijät. Osalle vanhuuseläkkeelle siirtyneistä tietoa viimeisimmästä ansiotyöjaksosta ei ollut löydettävissä takautuviakaan tietoja käyttäen ja heidän sosioekonominen asemansa määriteltiin 6) tuntemattomaksi. (Ks. tarkempi kuvaus raportin liitteessä 1.)

Toteutuneen työuran pituus saatiin ansaintarekisteriin kerätyistä työ-, palvelu- tai yrittäjävakuutettua aikaa koskevista tiedoista. Työuran pituus on laskettu vanhuuseläkkeen alkamisvuoden loppuun asti⁴. Työuran pituudella tarkoitetaan toteutunutta työssälöajan pituutta vuosina siten kuin se on työeläkerekistereistä saatavissa. Tällöin työurassa otetaan huomioon vain työeläkevakuutettu työ tai yrittäjätoiminta. Näistä tiedoista muodostettiin yhdenmukaisella tavalla laskettu tieto työuran pituudesta kunkin kalenterivuoden loppuun mennessä. Työuran pituuden laskenta ansaintarekisteristä on pääpiirteittäin kuvattu raportin liitteessä 1. Yksityiskohtaisemmin työuran pituuden laskentaa ansaintarekisteristä on selostettu artikkelissa Kautto ja Salonen (2013).

Työuran ajoittumista kuvataan sen mukaan miten työuraa on kertynyt vuonna 2005 voimaan tulleiden karttumisprosenttien mukaisilla ikäväleillä⁵. Poikkeuksena tästä artikkelissa tarkastellaan erikseen alle 23-vuotiaana kertynyttä työuraa. Ennen vuotta 2005 alle 23-vuotiaana tehdystä ansiotyöstä ei karttunut eläkettä. Se oli kuitenkin vakuuttamisvelvoitteen alaista työtä ja siitä on tieto ansaintarekisterissä. Artikkelissa kuvataan siis työuran kertymistä seuraavilla ikäväleillä (eläkkeen karttumisprosentti suluissa):

- alle 23-vuotiaana (0 % ennen vuotta 2005, sen jälkeen 1,5 % vuotuisista ansioista 18 ikävuodesta lähtien)
- 23–52-vuotiaana (1,5 % vuotuisista ansioista)
- 53–62-vuotiaana (1,9 %)
- 63–68-vuotiaana (4,5 %).

Tavoitteena on kuvata, millaisiksi sosioekonomisten ryhmien väliset erot eläkkeen karttumisessa muodostuisivat vuoden 2005 säännöillä, mikäli erot työurien ajoittumisessa toteutuisivat samanlaisina kuin vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Samalla on huomattava, että vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneiden eläkkeet ovat todellisuudessa pääosin määräytyneet ennen vuotta 2005 voimassa olleiden karttumissääntöjen mukaan.

4 Artikkelissa esitetyissä työuran pituuden laskelmissa ei huomioida vanhuuseläkkeen rinnalla tehtyä ansiotyötä. Vanhuuseläkkeen rinnalla tehdyn ansiotyön merkitys on kasvussa. Vanhuuseläkkeen rinnalla tehtyä työtä tarkastellaan Eläketurvakeskuksen tilastojulkaisussa *Eläkkeellä ja työssä* (Kannisto 2013).

5 Artikkelissa työuran mittaamiseen karttumisprosenttien mukaisilla ikäväleillä sisältyy likimääräisyyttä. Ikävuosille 23–52 laskettu työura lähtee päivästä, jolloin henkilö täytti 23 ja päättyy sen vuoden loppuun, jolloin hän täytti 52 (loppuun tulee siten likimääräisyyttä, koska laskenta ei pääty syntymäpäivään). Ikävuosille 53–62 työura on laskettu sen vuoden alusta, jolloin henkilö täytti 53, sen vuoden loppuun, jolloin henkilö täytti 62 (likimääräisyyttä alussa ja lopussa). Vastaavalla tavalla ikävuosina 63–68 kertynyt työura sisältää likimääräisyyttä alussa ja lopussa. Mittaustarkkuus on artikkelin tarkoituksiin riittävä olettaen, että syntymäpäivät jakautuvat kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä samalla tavoin vuoden eri päiville. Mittaustarkkuus antaa kuvan sosioekonomisten ryhmien välisten erojen suuruusluokasta, mutta ei sovellu käytettäväksi täsmällisyyttä vaativissa kustannus- tai etuuslaskelmissa.

2.4 Sosioekonomiset erot vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurissa

Aluksi artikkelissa kuvataan vanhuuseläkkeelle siirtyneiden sosiodemografista rakennetta sukupuolen, koulutustason ja sosioekonomisen aseman perusteella vuosina 2007–2011. Koska sosioekonomisen aseman luokittelussa tuntemattomaksi jääneitä tapauksia on vähiten vuonna 2011, keskitytään työurien kuvaamisessa vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneisiin. Myös kertynyttä työuraa koskevat tiedot ovat vuonna 2011 kattavammat kuin aikaisempina vuosina vanhuuseläkkeelle siirtyneillä.

Työurien tarkastelu aloitetaan reiteistä, joita pitkin työuralta on siirrytty vanhuuseläkkeelle ja kuvataan eri reittien yleisyydessä ilmeneviä sosioekonomisia eroja. Tämän jälkeen tarkastellaan ensin toteutuneen työuran kokonaispituutta ja lopuksi työuran ajoittumista ikäväleille, jotka noudattavat vuonna 2005 voimaan tulleita eläkkeen karttumisprosenttien ikärajoja. Kaikissa tarkasteluissa kiinnitetään huomiota sukupuolten välillä ilmeneviin eroihin.

2.4.1 Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden sosiodemografinen rakenne

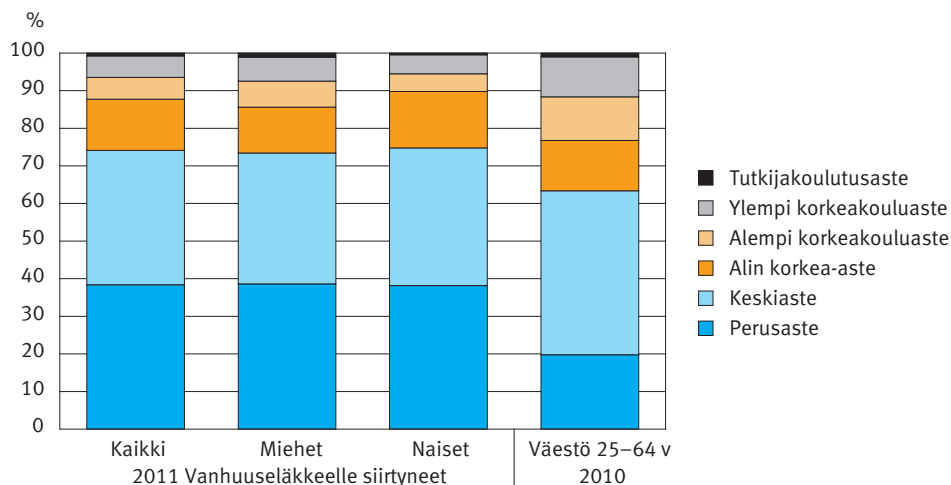
Vanhuuseläkettä ensimmäistä kertaa saaneiden lukumäärässä oli huomattavaa vuosittaista vaihtelua ajanjaksolla 2007–2011 (liitetaulukko 2.2). Vuosina 2009–2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneitä oli vuosittain noin 80 000 henkilöä, mutta vuonna 2007 vain noin 50 000. Syntymävuosiluokkien kokoerot vaikuttavat vanhuuseläkkeelle siirtyneiden lukumäärän vuosittaiseen vaihteluun (julkaisematon taulukko). Vuonna 2007 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden tyypillisin syntymävuosi oli 1942. Tämä on Suomen väestörakenteessa selvästi pienempi ikäluokka kuin sitä edeltävät tai seuraavat ikäluokat. Vuosina 2009–2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneet kuuluivat pääosin niin sanottuihin suuriin ikäluokkiin.⁶

Vanhuuseläkkeelle vuosina 2007–2011 siirtyneiden koulutusrakenteessa ei ollut juuri eroa miesten ja naisten välillä. Työikäisten koulutustasoon verrattuna vanhuuseläkkeelle siirtyneiden koulutustaso oli matalampi (kuvio 2.1). Siinä missä 25–64-vuotiaista noin 20 prosentilla puuttui peruskoulutuksen jälkeinen tutkinto vuonna 2010, vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneistä peruskoulutuksen varassa oli lähes 40 prosenttia. Vanhuuseläkkeelle vuosittain siirtyneiden koulutustaso parani tasaisesti vuodesta 2007 vuoteen 2011, keskiasteen koulutuksen suorittaneiden osuus kasvoi ja perusasteen osuus pienentyi.

6 Vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneistä 95 prosenttia oli syntynyt vuosina 1945–1949.

Kuvio 2.1.

Vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneiden (sisältäen automaattisesti vanhuuseläkkeeksi muutetut varhaiseläkkeet) ja 25–64-vuotiaan väestön koulutusrakenne vuonna 2010.

Sosioekonominen asema jäi tuntemattomaksi selvästi useammalla vanhuuseläkkeelle siirtyneellä vuonna 2007 kuin vuonna 2011 (liitetaulukko 2.2). Tämä johtuu siitä, että takautuvia tietoja viimeisimmästä ansiotyöjaksosta oli vuoden 2007 kohdalla käytettävissä lyhemmältä ajanjaksolta kuin vuoden 2011 kohdalla. Jatkotarkasteluissa keskitytään vuoteen 2011.

Ansiotyöhön perustuva sosioekonominen asema jäi tuntemattomaksi noin 13 prosentilla vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneistä. Noin kolmannes oli viimeisimmässä ansiotyössään toiminut alemmissa toimihenkilötehtävissä. Työntekijätehtävissä toimineita oli toinen kolmannes. Sukupuolten välillä on selvä ero ammatteihin sijoittumisessa ja tämä näkyi eroina alempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden osuuksissa. Naisilla alemmissa toimihenkilötehtävissä toimineiden ryhmä on suurin (45 % naisista), miehillä taas työntekijäasemassa toimineiden ryhmä (39 % miehistä).

2.4.2 Reitit vanhuuseläkkeelle

Vanhuuseläkkeelle siirtyneet jaettiin aineistossa vanhuuseläkettä *edeltävän* vuoden tilanteen mukaan ansiotyössä, työkyvyttömyyseläkkeellä, työttömänä ja maatalouden erityiseläkkeellä sekä ryhmässä ”muut” olleisiin. Aluksi kuvataan eri

vanhuuseläkereittien yleisyyttä vuosina 2007–2011 ja sen jälkeen sosioekonomisia eroja vanhuuseläkereiteissä vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden joukossa.

Vajaa puolet siirtyi vanhuuseläkkeelle *suoraan ansiotyöstä*. Kokonaisuutena ansiotyössäolo ennen vanhuuseläkkeen alkamista yleistyi hieman vuosina 2007–2011, tosin vasta tarkastelujakson viimeisenä vuotena ja vain naisilla (liitetaulukko 2.1). *Osa-aikaeläkkeellä* ennen vanhuuseläkettä olleiden osuus pienentyi vuosina 2007–2011, lähinnä miehillä.

Noin neljännes vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneistä oli edellisenä vuonna ollut *työkyvyttömyyseläkkeellä*, käytännössä kaikki täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä. Osatyökyvyttömyyseläkkeellä olleita oli vain 0,2 prosenttia vanhuuseläkkeelle siirtyneistä.

Työttömänä olleet olivat vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna saaneet ansiosidonnaista työttömyysturvaa, työttömän perusturvaa tai työttömyyseläkettä. Työttömyysreitin osuus vanhuuseläkkeelle siirtyneiden joukossa oli suurimmillaan vuosina 2009 ja 2010. Siirtymäsäännösten vuoksi työttömyyseläkkeen lakkauttaminen vuoden 2005 eläkeuudistuksen yhteydessä näkyy vanhuuseläkkeelle siirtyneiden reiteissä vasta viiveellä siirtymäsäännösten vuoksi. *Työttömyyseläke* ennen vanhuuseläkettä vähentyi selvästi vuonna 2011.

Maatalouden erityiseläkettä ennen vanhuuseläkettä saaneiden osuus pysyi vuosina 2007–2011 noin kahdessa prosentissa. Ryhmä ”*muut*” koostuu pienistä sosiaalivakuutuksen erityisryhmistä (muun muassa sairaspäivärahaa saaneet) sekä henkilöistä, joita ei voitu ansaintarekisterissä olleiden tietojen nojalla luokitella mihinkään edellä olleista ryhmistä. Jälkimmäisessä joukossa oli tyypillistä, että ansiotyössä oli oltu vielä muutama vuosi ennen vanhuuseläkkeen alkamista, mutta vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna rekistereissä ei ollut tietoa ansiotyöstä tai eläke- tai sosiaaliturvaetuudesta. Mahdollisesti osalla näistä henkilöistä on ollut yksityinen eläkevakuutus, joka on tehnyt mahdolliseksi ansiotyöstä vetäytymisen jo vähän ennen vanhuuseläkkeen alkamista.

Miesten ja naisten välillä ei ole merkittäviä eroja eri reittien yleisyydessä (liitetaulukko 2.1). Vuonna 2011 vanhuuseläkkeellä aloittaneiden joukossa naiset olivat miehiä hieman useammin siirtyneet vanhuuseläkkeelle ansiotyöstä. Vastaa-vasti työkyvyttömyyseläkkeellä, työttömyysturvalla tai työttömyyseläkkeellä olo ennen vanhuuseläkkeen alkamista oli miehillä hieman yleisempää kuin naisilla.

Koulutusryhmien välillä on huomattavat erot siinä, mitä reittiä myöten vanhuuseläkkeelle siirrytään (kuvio 2.2). Vanhuuseläkkeelle siirtyminen suoraan ansiotyöstä on sitä yleisempää, mitä korkeammasta koulutustasosta on kyse. Ylem-

män korkeakoulututkinnon suorittaneista jopa kolme neljästä oli jatkanut ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti, kun taas perusasteen koulutuksen suorittaneista työssä oli jatkanut vain reilu kolmannes. Toisaalta ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat muita useammin olleet osa-aikaeläkkeellä ennen vanhuuseläkkeen alkamista. Harvinaisinta osa-aikaeläkkeellä olo ennen vanhuuseläkettä oli perusasteen ryhmässä.

Mitä korkeampi koulutus, sitä harvinaisempaa oli, että vanhuuseläkkeelle oli tultu työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyysreitin kautta. Työkyvyttömyyseläkkeellä olo ennen vanhuuseläkkeen alkamista oli yleisintä perusasteen koulutuksen suorittaneiden joukossa. Työkyvyttömyyseläke ennen vanhuuseläkettä oli varsin yleinen myös keskiasteen koulutuksen saaneilla, mutta selvästi harvinaisempi tätä korkeammin koulutetuissa ryhmissä (vrt. artikkeli *Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat* tässä kirjassa).

Työttömyysreittiä tulneiden osuus oli suurin perusasteen ja keskiasteen koulutuksen saaneilla, heistä lähes neljännes siirtyi vanhuuseläkkeelle työttömyydestä. Työttömyysreittiä tulneiden osuus pienenee, kun tarkastellaan paremmin koulutettuja ryhmiä. Erityisesti työttömyyseläkkeeltä siirtyneiden, eli pitkään työttömänä olleiden osuus pienentyy sitä mukaa mitä korkeammin koulutettuja tarkastellaan. Sen sijaan työttömyysturvaetuutta saaneiden osuudessa ei ollut juuri lainkaan eroa koulutuksen mukaan. Ainoastaan ylemmän korkeakouluasteen tutkinnon suorittaneiden joukossa vanhuuseläkkeelle siirtyminen työttömyysturvan kautta oli harvinaisempaa kuin muilla.

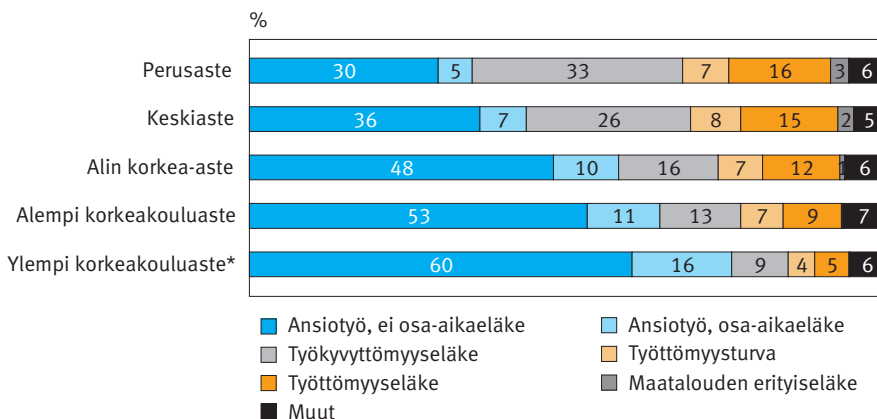
Kuvio 2.3 kertoo eri vanhuuseläkereittien yleisyydestä sosioekonomisen aseman mukaan muodostetuissa ryhmissä. Palkansaajana toimineista keskimäärin 49 prosenttia siirtyi vanhuuseläkkeelle suoraan ansiotyöstä. Palkansaajaryhmien välillä on kuitenkin selviä eroja sosioekonomisen aseman mukaan (kuvio 2.3). Vanhuuseläkkeelle asti työskentely oli keskimääräistä harvinaisempaa työntekijöillä ja keskimääräistä yleisempää ylemmillä toimihenkilöillä.

Huomattava osa (69 %) ylemmistä toimihenkilöistä oli ansiotyössä vanhuuseläkkeelle siirtymiseen asti. Tämä selittää suurelta osin myös sen, että osa-aikaeläkkeen käyttö oli ylemmillä toimihenkilöillä yleisempää kuin työntekijöillä⁷. Toinen yleisemmin osa-aikaeläkettä käyttänyt ryhmä oli yrittäjät (muut kuin maatalousyrittäjät), ja myös heille oli tyypillistä jatkaa ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti (82 %).

7 Niiden joukossa, jotka jatkoivat ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti, osa-aikaeläkettä saaneiden osuus oli palkansaajaryhmissä seuraava: ylemmillä toimihenkilöillä 19 % ja yrittäjillä 18 %, työntekijöillä 15 %. Jotta osuudet olisivat samat, osa-aikaeläkettä saaneiden osuuden tulisi olla työntekijöillä 7,5 prosenttia havaitun 6 prosentin sijaan. Tällöin yhtä suuri osuus *työssä jatkaneista* käyttäisi osa-aikaeläkettä kaikissa palkansaajaryhmissä.

Kuvio 2.2.

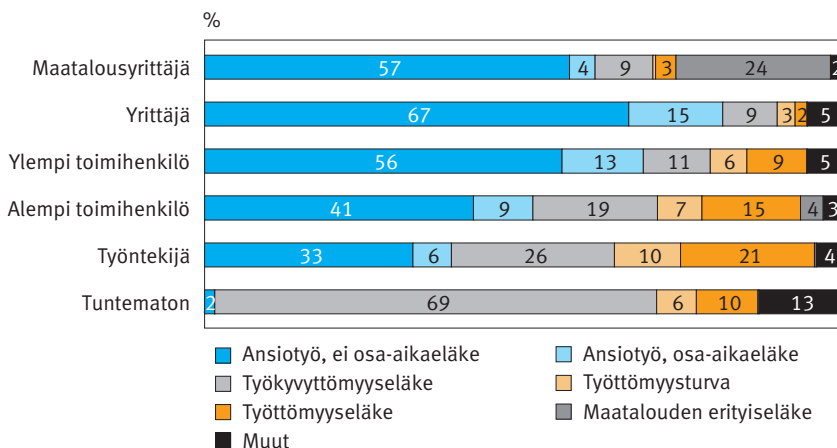
Reitit vanhuuseläkkeelle koulutustason mukaisissa ryhmissä vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneillä (sisältäen automaattisesti vanhuuseläkkeeksi muuttuneet varhaiseläkkeet).

* Ylempi korkeakouluaste sisältää kuviossa ylemmän korkeakouluasteen ja tutkijakoulutusasteen tutkinnot.

Kuvio 2.3.

Reitit vanhuuseläkkeelle sosioekonomisen aseman ryhmissä vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneillä (sisältäen automaattisesti vanhuuseläkkeeksi muuttuneet varhaiseläkkeet).

Työntekijäasemassa toimineista enemmistö siirtyi vanhuuseläkkeelle työkyvyttömyyseläkkeeltä (26 %) tai työttömyydestä (31 %). Myös alemmilla toimihenkilöillä vanhuuseläkkeelle siirtyminen työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyyden

kautta oli yleistä (41 %). Ylemmillä toimihenkilöillä nämä reitit olivat selvästi harvinaisempia, mutta silti ylemmistä toimihenkilöistäkin neljännes tuli vanhuuseläkkeelle työkyvyttömyys- tai työttömyysreittiä. Kaikissa palkansaajaryhmissä työttömyys oli työkyvyttömyyseläkettä yleisempi reitti vanhuuseläkkeelle.

Maatalousyrittäjillä ja muilla yrittäjillä ansiotyöstä suoraan vanhuuseläkkeelle siirtyminen oli yleisempää kuin palkansaajana toimineilla keskimäärin. Vastavasti maatalousyrittäjistä ja muista yrittäjistä selvästi palkansaajia pienempi osuus oli ollut työkyvyttömyyseläkkeellä ennen vanhuuseläkkeen alkamista. Työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneiden osuus oli yrittäjien joukossa lähes olematon. Maatalousyrittäjänä toimineista noin neljännes oli saanut maatalouden erityiseläkettä (luopumistukea) ennen vanhuuseläkkeen alkamista.

Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneistä suuri enemmistö, noin 70 prosenttia, oli ollut työkyvyttömyyseläkkeellä ennen vanhuuseläkkeen alkamista (kuvio 2.3). Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneistä 13 prosenttia kuului ryhmään ”muut”. Näillä henkilöillä pääosa työurasta on mahdollisesti tehty muualla kuin Suomessa, mikä selittäisi sen, että työeläkelaitosten rekistereissä ei ole tietoa heidän työurastaan.

2.4.3 Toteutuneen työuran pituus

Seuraavaksi tarkastellaan toteutuneiden työurien keskipituutta vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneillä. Toteutuneen työuran pituus kuvaa eläkelakien alaista työskentelyä. Se perustuu ansaintarekisterin tietoihin työeläkevakuutettujen henkilöiden palkka- ja yrittäjätyöjaksoista ja sisältää eläkelaista riippuen tietoja 14 tai 16 ikävuodesta lähtien tehdystä ansiotyöstä. Vuonna 2011 vanhuuseläkettä ensimmäisen kerran saaneiden kohdalla ansaintarekisterin tiedot palkansaajana tehdystä työurasta ovat kohtuullisen kattavat. Nuorena tehdyn yrittäjätyön rekisteröinnissä voi silti olla puutteita johtuen siitä, että yrittäjien eläkelait tulivat voimaan vasta vuonna 1970. Nuorten joukossa yrittäjiä on kuitenkin varsin vähän. Nuorena tehdyn yrittäjätyön puutteellinen kirjautuminen ansaintarekisteriin koskee todennäköisesti hyvin pientä joukkoa⁸.

Keskiarvolla mitaten toteutuneet työurat olivat keskimäärin 33,7 vuoden mittaisia. Koska työuran pituuden jakauma on voimakkaasti vino (kuvio 2.4), mediaani kuvaa paremmin työuran keskipituutta. Sen mukaan vuonna 2011 vanhuuseläkkeellä aloittaneista puolet oli työskennellyt vähintään 36,2 vuotta. Miesten

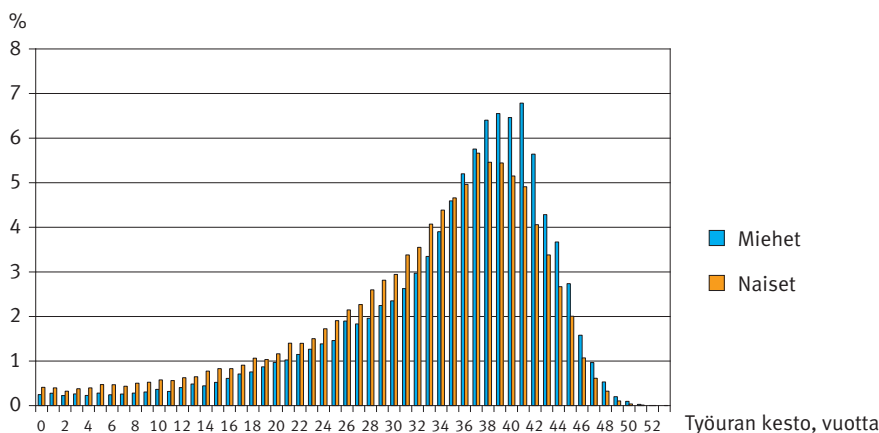
8 Täsmällistä tietoa tämän joukon suuruudesta ei ole mahdollista saada.

työuran mediaanipituus on 37,3 vuotta ja naisilla noin kaksi vuotta lyhempi (35,1 vuotta).⁹

Jakauman vinous liittyy osittain siihen, että vanhuuseläkkeen ikärajat rajoittavat työurien pisintä mahdollista pituutta. Ilman vanhuuseläkkeen suoma turvaa useimmat joutuisivat työskentelemään niin pitkään kuin pystyvät, ja työuran pituusjakauman oikea ääripää venyisi pidemmälle ja samalla ohenisi.

Kuvio 2.4.

Toteutuneen työuran pituuden jakauma keston mukaan (%) vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneillä (sisältäen automaattisesti vanhuuseläkkeeksi muuttuneet varhaiseläkkeet).

Toteutuneen työuran pituuden mediaani, keskiarvo ja hajonta on esitetty taulukossa 2.1 vanhuuseläkkeelle siirtymisen reitin, koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Merkittävimmät erot työurien keskipituudessa ilmenevät sen mukaan, mitä reittiä vanhuuseläkkeelle on tultu.

Työuran mediaanipituus on suurin ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä työuran pituuden hajonta on myös keskimääräistä pienempi. Tämä kertoo siitä, että heidän työuristaan huomattava osa on melko samanmittaisia.

Osa-aikaeläkkeellä olleiden mediaanityöura on vuoden pidempi kuin muilla ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Osa-aikaeläkkeellä olleiden palkansaajien työuran mediaani on 40,5 vuotta, kun se muilla ansiotyöstä vanhuuseläkkeel-

⁹ Työeläkeindikaattorit 2011 -tilastoraportissa luvut ovat hieman erilaiset kuin tässä. Erot johtuvat siitä, että perusjoukot ovat erilaiset. Mediaanit ovat lähempänä toisiaan kuin keskiarvot, koska mediaanit eivät ole yhtä herkkiä varhaiseläkkeistä johtuville hyvin lyhyille työurille.

le siirtyneillä on 39,6 (palkansaaajien tiedot julkaisemattomasta taulukosta). Lisäksi työuran pituuden hajonta on osa-aikaeläkettä saaneilla pienin kaikista vanhuuseläkkeelle siirtyneistä; osa-aikaeläkkeellä olleiden työurat ovat keskenään hyvin samanmittaiset.

Työttömyysreitin kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneillä työuran mediaanipituus on lyhempi kuin suoraan ansiotyöstä siirtyneillä. Työttömyysturvaetuutta saaneilla mediaanityöurat jäävät yli kolme vuotta lyhemmiksi kuin ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Työttömyyseläkettä saaneiden mediaanityöura jää vielä lyhemmäksi; se on yli kuusi vuotta lyhempi kuin niillä, jotka ovat ansiotyössä vanhuuseläkkeeseen asti. Työkyvyttömyyseläkettä saaneilla ja ryhmään ”muut” kuuluneilla työurien mediaanipituus on lyhin. Näissä ryhmissä myös työuran pituuden hajonta on suurin.

Sukupuolten välinen ero työuran pituudessa on keskimääräistä suurempi työttömyysturvan ja työttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneillä sekä ryhmässä ”muut”. Ansiotyöstä suoraan vanhuuseläkkeelle siirtyneillä sukupuolten väliset erot työuran pituudessa ovat puolestaan hieman keskimääräistä pienemmät.

Koulutusryhmien väliset erot työuran mediaanipituudessa ovat pienet. Miesten joukossa koulutusryhmien välinen ero on suurimmillaan vuoden mittainen, naisilla vajaan kaksi vuotta. Perusasteen koulutuksen saaneiden ryhmässä työurat ovat keskimäärin lyhimmat, ja miesten ja naisten välinen ero suurin. Miesten ja naisten välinen ero on lähes yhtä suuri myös keskiasteen koulutuksen saaneiden ryhmässä.

Työuran keston hajonta on suurin perusasteen koulutuksen saaneiden ryhmässä ja pienin ylemmän korkea-asteen koulutettujen ryhmässä. Mitä vähemmän koulutusta, sitä enemmän yksilöiden välille tulee eroja työuran pituudessa. Vastaavasti, mitä enemmän koulutusta sitä homogeenisempia yksilöt ovat työuran pituuden suhteen.

Sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna erot työurien pituudessa ovat hieman suuremmat kuin koulutuksen mukaan tarkasteltuna. Pisin mediaanityöura on yrittäjänä toimineilla. Mikäli tarkastellaan pelkästään palkansaaajana toimineita, ovat sosioekonomiset erot työuran keskipituudessa hyvin pienet: pisin mediaanityöura on ylemmillä toimihenkilöillä, mutta työntekijöiden mediaanityöura jää siitä jälkeen vain 0,7 vuotta.

Sosioekonomisten ryhmien väliset erot ovat naisten joukossa hieman suuremmat kuin miehillä. Työntekijäasemassa toimineiden naisten työura jää selvästi jälkeen muista. Kun tarkastellaan sukupuolten välisiä eroja taulukossa 2.1, ilmenee,

Taulukko 2.1.

Toteutuneen työuran keskipituus ja hajonta vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneillä.

	Yhteensä			Miehet			Naiset		
	Medi- aani	Keski- arvo	Keski- hajonta	Medi- aani	Keski- arvo	Keski- hajonta	Medi- aani	Keski- arvo	Keski- hajonta
Kaikki	36,2	33,7	9,69	37,3	34,8	9,20	35,1	32,6	10,02
Reitti vanhuuseläkkeelle									
Ansiotyö, ei OSE	39,7	38,5	6,27	40,6	39,5	5,67	38,8	37,6	6,65
Ansiotyö, OSE	40,6	40,0	4,70	41,5	41,1	3,95	39,6	39,0	5,03
Työkyvyttömyyseläke	29,0	27,2	10,60	30,0	28,2	10,41	27,9	26,1	10,68
Työttömyysturva	36,6	33,3	9,53	37,6	34,6	8,92	34,3	31,4	10,08
Työttömyyseläke	33,2	31,7	6,79	34,4	33,1	6,07	31,9	30,5	7,15
Maatalouden erityiseläke	34,3	33,8	4,75	35,4	34,7	4,25	33,1	32,9	5,03
Muu	27,8	25,7	12,65	32,7	29,1	11,35	23,2	23,0	12,97
Koulutusaste									
Perusaste	35,4	32,8	10,76	36,8	33,9	10,42	34,1	31,7	10,98
Keskiaste	36,1	33,6	9,63	37,4	34,9	9,18	34,8	32,4	9,88
Alin korkea-aste	37,4	35,3	7,95	37,9	36,1	7,13	36,9	34,6	8,48
Alempi korkeakouluaste	36,6	34,4	7,93	37,4	35,4	7,07	35,6	32,8	8,79
Ylempi korkeakouluaste	36,5	34,5	7,19	37,2	35,5	6,44	35,6	33,3	7,85
Tutkijakoulutusaste	38,4	36,5	6,97	38,7	37,1	6,51	37,3	35,2	7,76
Viimeisimmän ammatin sosioekonominen asema									
Maatalousyrittäjä	38,8	37,9	5,24	39,0	38,3	4,85	38,0	37,1	5,82
Yrittäjä	39,6	38,4	6,40	40,3	39,3	5,62	38,0	36,6	7,33
Ylempi toimihenkilö	37,5	36,3	6,24	38,2	37,1	5,65	36,6	35,2	6,78
Alempi toimihenkilö	37,0	35,5	7,63	37,5	36,3	7,05	36,7	35,2	7,84
Työntekijä	36,8	35,3	7,96	37,9	36,5	7,44	34,7	33,3	8,40
Tuntematon	19,1	18,0	9,34	20,3	18,7	8,72	17,7	17,4	9,83

että pienin miesten ja naisten välinen ero on alemmilla toimihenkilöillä, ja suurin työntekijöillä.

Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneiden ryhmässä toteutuneet työurat ovat poikkeuksellisen lyhyitä. Valtaosa heistä oli ennen vanhuuseläkkeen alkamista ollut työkyvyttömyyseläkkeellä (kuvio 2.3). Työurien pituuden hajonta on tässä ryhmässä myös suurempi kuin muissa sosioekonomisen aseman ryhmissä (taulukko 2.1). Ryhmässä on paljon hyvin lyhyitä työuria: noin neljännes työurista oli korkeintaan 10 vuoden mittaisia (julkaisematon taulukko).

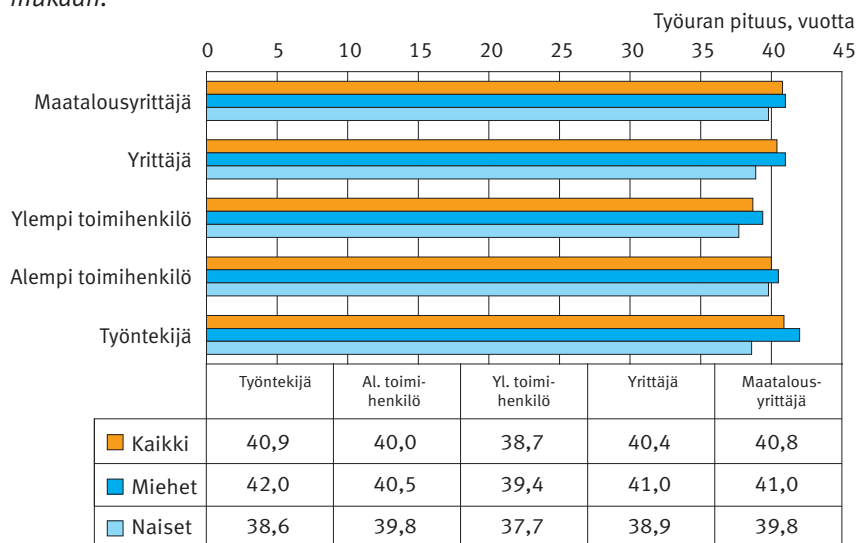
Muuttuko sosioekonomisista eroista saatava kuva, jos katsotaan samanlaisia reittejä myöten vanhuuseläkkeelle siirtyneitä? Kuviosta 2.5 havaitaan, että jos tarkastelu rajataan ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneisiin, työntekijämiesten

mediaanityöura on pisin. Alempiin toimihenkilömiehiin verrattuna eroa on noin puolitoista vuotta ja ylempiin toimihenkilömiehiin verrattuna kaksi ja puoli vuotta. Samoin, jos tarkastellaan työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneitä (kuvio 2.6), osoittautuu, että työntekijämiesten mediaanityöura on vuoden verran ylempien toimihenkilömiesten työuraa pidempi. Miesten kohdalla sosioekonomiset erot osoittautuvat siis toisensuuntaisiksi ja jonkin verran suuremmiksi verrattuna tilanteeseen, jossa vanhuuseläkkeelle siirtymisen reittiä ei oteta huomioon. Sosioekonomisia eroja työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurissa ei tässä yhteydessä tarkastella, sillä niitä käsitellään tarkemmin toisaalla tässä julkaisussa (ks. artikkeli *Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat*).

Samoin naisten kohdalla sosioekonomisista eroista saatava kuva muuttuu, kun vanhuuseläkkeelle siirtymisen reitti otetaan huomioon. Kuviosta 2.5 nähdään, että ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden joukossa työntekijänaisten mediaanityöura on vuoden verran pidempi kuin ylemmillä toimihenkilönaisilla. Pisimmäksi ovat muodostuneet alempien toimihenkilönaisten työurat. Myöskään työttömyysreitin kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneiden joukossa työntekijänaisten työura ei jää jälkeen ylempien toimihenkilönaisten työurasta.

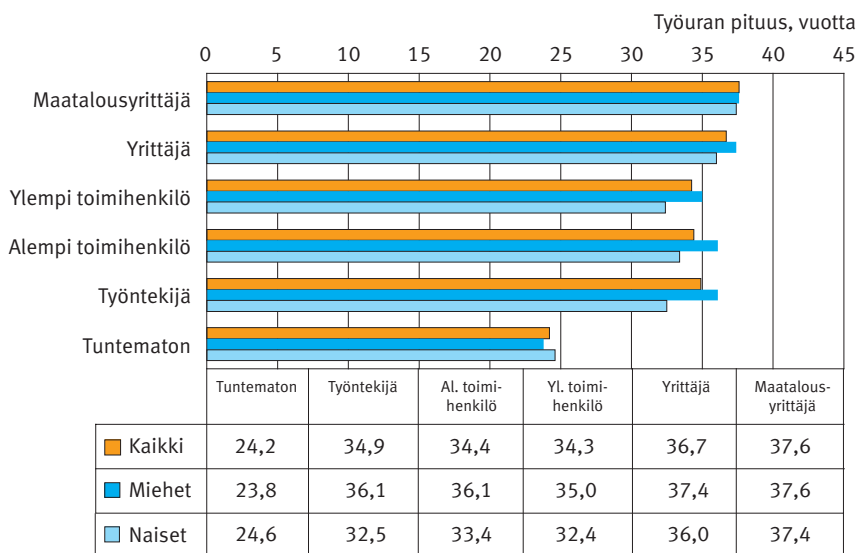
Kuvio 2.5.

Toteutuneen työuran keskipituus (mediaani) ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneillä (sis. myös osa-aikaeläkkeeltä siirtyneet) sosioekonomisen aseman mukaan.

Kuvio 2.6.

Toteutuneen työuran keskipituus (mediaani) työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneillä sosioekonomisen aseman mukaan.

2.4.4 Työuran ajoittuminen elinkaarella

Lopuksi tarkastellaan sosioekonomisia eroja siinä, missä iässä työurat ovat kertyneet. Työuran ajoittumista iän mukaan kuvataan vuonna 2005 voimaan tulleen karttumaprosenttien ikärajojen mukaan. Tavoitteena on kuvata millaisiksi sosioekonomiset erot eläkkeen karttumisessa muodostuivat vuoden 2005 säännöillä, mikäli sosioekonomiset erot työurien ajoittumisessa toteutuisivat samalaisina kuin vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Ennen vuotta 2005 alle 23-vuotiaana tehty ansiotyö oli vakuuttamisvelvoitteen alaista, mutta siitä ei karttunut eläkettä. Eläkkeen karttumisiän laskeminen 23 ikävuodesta 18 ikävuoteen oli merkittävä periaatteellinen muutos, jonka sosioekonomisen merkityksen arvioimiseksi seuraavissa tarkasteluissa eritellään alle 23-vuotiaana tehty työ muusta työurasta. Työuran karttumista kuvataan siis seuraavilla ikäväleillä: alle 23-vuotiaana¹⁰, 23–52-vuotiaana, 53–62-vuotiaana sekä 63–68-vuotiaana.

Taulukko 2.2 kertoo, kuinka monta vuotta työuraa milläkin ikävälillä keskimäärin kertyi. Kertyneet työvuodet ilmaistaan ryhmäkeskiarvoina. Tulokset osoit-

¹⁰ Vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneille on todellisuudessa karttunut eläkettä vasta 23-vuotiaasta lähtien, sillä karttumisiän laajentumista vuonna 2005 ei sovelleta takautuvasti.

tavat, että parin vuoden ero miesten ja naisten työurien keskipituudessa on syntynyt 23–52-vuotiaana. Todennäköinen syy tähän on lastenhoitoon käytetty aika naisilla. Naisilla, jotka siirtyivät vanhuuseläkkeelle vuonna 2011, työuraan *sisältyvät* alle vuoden mittaiset perhevapaasta johtuvat katkokset, mikäli työsuhte jatkui samalla työnantajalla¹¹. Toisaalta lakisääteinen vanhempainvapaa oli tuolloin selvästi lyhyempi kuin nykyisin, joten monilla äideillä poissaolo työstä saattoi olla hyvin lyhytaikainen. Lisäksi on huomattava, että naisten luvuissa on luonnollisesti mukana myös lapsettomia naisia. Lapsia saaneilla naisilla ”vaje” työurassa miehiin verrattuna lienee jonkin verran tässä esitettyä lukua suurempi.

Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä työuran kertyminen poikkesi selvästi muita reittejä myöten vanhuuseläkkeelle tulleista (taulukko 2.2). Heille oli kertynyt muita enemmän työvuosia sekä 53–62-vuotiaana että 63–68-vuotiaana. Työttömyysreitin kautta vanhuuseläkkeelle tulleilla puolestaan oli keskimääräistä enemmän alle 23-vuotiaana tehtyä työuraa, josta ei kuitenkaan tuolloin kertynyt eläkeoikeutta. Maatalouden erityiseläkettä saaneilla oli muita vähemmän alle 23-vuotiaana tehtyä työuraa. Tämä liittyy siihen, että maatiloilla tehty työ tuli työeläkevakuutuksen piiriin vasta maatalousyrittäjien eläkelain myötä vuonna 1970.

Perusasteen koulutuksen varaan jääneillä ja keskiasteen tutkinnon suorittaneilla oli keskimääräistä enemmän alle 23-vuotiaana kertynyttä työuraa. Vastavasti 53–62-vuotiaana ja 63–68-vuotiaana tehtyä työtä oli kertynyt sitä enemmän mitä korkeammin koulutettuja tarkasteltiin. Kaikkiaan suurimman karttumaprosentin alueella (4,5 % ansioista 63–68-vuotiaana) tehtyä työtä oli kuitenkin vain hyvin pieni osa keskimääräisistä työurista. Ylemmän korkeakouluasteen tutkinnon suorittaneille oli kertynyt 63–68-vuotiaana tehtyä työtä enemmän kuin muille, heillekin silti keskimäärin vain 1,3 vuotta. (Työuran pituudesta vanhuuseläkeiässä ks. myös artikkeli *Kuka jatkaa työssä 63 ikävuoden jälkeen?* tässä kirjassa.)

Työuran ajoittumisessa on eroja myös ansiotyöhön perustuvan sosioekonominen aseman mukaan (taulukko 2.2). Odotusten suuntaisesti työntekijätehtävissä toimineilla työuran kertyminen on alkupainotteista ja ylempien toimihenkilöiden työuran kertyminen puolestaan loppupainotteista. Yrittäjänä toimineiden pitkätkä työurat perustuvat siihen, että he ovat kaikissa ikävaiheissa olleet varsin paljon ansiotyössä.

11 Vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneillä naisilla työura on perhevapaiden osalta kirjautunut rekistereihin vuotta 2005 edeltävien sääntöjen mukaan.

Taulukko 2.2.

Vanhuuseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneiden työuran kertyminen tietyillä ikäväleillä sukupuolen, vanhuuseläkereitin, koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

	Työuran kertyminen ikäväleillä (vuotta)					N
	Alle 23-v. A	23–52-v. B	53–62-v. C	63–68-v. D	Yht. vuotta (Ka) *	
Kaikki	2,2	24,3	6,3	0,6	33,4	79 109
Sukupuoli						
Miehet	2,3	25,4	6,3	0,6	34,6	39 233
Naiset	2,1	23,2	6,3	0,6	32,3	40 416
Vanhuuseläkettä edeltänyt toiminta						
Ansiotyö	2,1	26,1	9,3	1,3	38,8	36 329
Työkyvyttömyyseläke	2,3	21,2	2,9	0,1	26,6	20 245
Työttömyys	2,6	24,9	4,7	0,0	32,3	17 012
Maatalouden erityiseläke	1,1	27,3	5,4	0,1	33,8	1 669
Muu	2,0	19,5	3,7	0,1	25,3	4 394
Koulutusaste						
Perusaste	2,8	23,5	5,5	0,5	32,3	30 146
Keskiaste	2,4	24,4	6,2	0,6	33,5	28 379
Alin korkea-aste	1,7	25,7	7,2	0,7	35,3	10 821
Alempi korkeakouluaste	1,0	25,0	7,4	0,8	34,3	4 620
Ylempi korkeakouluaste **	0,4	24,7	8,3	1,3	34,7	5 143
Viimeisimmän ansiotyön sosioekonominen asema						
Maatalousyrittäjä	1,2	26,7	8,8	1,1	37,9	2 687
Muu yrittäjä	2,2	25,9	9,1	1,1	38,4	5 306
Ylempi toimihenkilö	1,2	26,1	8,0	1,0	36,3	11 049
Alempi toimihenkilö	2,3	25,7	6,8	0,7	35,5	26 014
Työntekijä	2,8	25,5	6,4	0,5	35,3	24 264
Tuntematon	2,0	14,3	0,7	0,1	17,1	9 789

* Työuran kokonaispituus on summa eri ikäväleillä karttuneesta työurasta (A+B+C+D) ja poikkeaa hieman aineistosta suoraan lasketusta työuran pituuden keskiarvosta.

Työntekijätehtävissä toimineilla on alle 23-vuotiaana kertynyttä työuraa keskimääräistä enemmän, ylemmillä toimihenkilöillä taas selvästi vähemmän. Sen sijaan 23–52-vuotiaana tehdyn työuran kertymisessä on vain vähän eroja sosioekonomisen aseman mukaan. 53–62-vuotiaana syntyy jälleen eroja sosioekonomisten ryhmien välillä: eniten työuraa oli kertynyt maatalousyrittäjänä tai muuna yrittäjänä toimineille ja lähes yhtä paljon myös ylemmille toimihenkilöille. Alemmille toimihenkilöille ja työntekijöille kertyy selvästi vähemmän työuraa 53–62-vuotiaana. Yrittäjät ja ylemmät toimihenkilöt ovat ansiotyössä muita enemmän myös

63–68-vuotiaana, keskimäärin kuitenkin vain noin vuoden verran. Työntekijöille 63–68-vuotiaana tehtyä työtä kertyi keskimäärin puoli vuotta.

Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneet muodostavat oman erityisryhmänsä paitsi työuran pituuden, myös sen ajoittumisen suhteen. Vielä nuorena, alle 23-vuotiaana, heille on kertynyt työtä samalla tavalla kuin muillekin. Sen sijaan jo 23–52 ikävuoden välillä heille on kertynyt työtä vain noin 60 prosenttia siitä mitä muille. Työurat ovat siis alkaneet kertyä varsin tavanomaiseen tapaan, mutta päättyvät hyvin varhain. Valtaosa heistä (69 %) oli ennen vanhuuseläkkeen alkamista saanut työkyvyttömyyseläkettä (kuvio 2.3).

Suoraan ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneille on kertynyt pisimmät keskimääräiset työurat. Tähän ryhmään kuuluu kaikkiaan vajaa puolet (46 %) kaikista vuonna 2011 vanhuuseläkkeellä aloittaneista. Taulukossa 2.3 tarkastellaan työurien ajoittumista ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden ryhmässä lähemmin, sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

Kuten työntekijäasemassa toimineilla yleisemminkin, myös ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä työntekijöillä työuran kertyminen on alkanut selvästi ylempiä toimihenkilöitä varhemmin. Tämä koskee erityisesti työntekijämiehiä, joille on kertynyt alle 23-vuotiaana tehtyä työtä keskimäärin lähes kolme vuotta, mutta myös työntekijänaisilla on kertynyt tuossa iässä keskimääräistä enemmän työtä. 23–52-vuotiaana työntekijänaisten työura on jäänyt kuitenkin selvästi lyhemmäksi kuin toimihenkilönaisilla. Siinä missä työntekijätehtävissä toimineiden työurat jäivät yleisesti ottaen muita selvästi lyhemmiksi 53–62 vuoden ja 63–68 vuoden iässä, ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti jatkaneille työntekijöille työtä on kertynyt yhtä paljon kuin muillekin ansiotyössä jatkaneille. Ansiotyössä vanhuuseläkkeelle jatkaneet työntekijänaiset ovat tehneet jopa muihin ryhmiiin verrattuna poikkeuksellisen paljon työtä 63–68-vuotiaana: keskimäärin 1,8 vuotta. Työntekijämiehet sen sijaan eivät työskentele vanhuuseläkeiässä erityisen paljon. Alemmille toimihenkilöille on kertynyt pitkät kokonaistyöurat, mutta joustavan vanhuuseläkeiän puitteissa he työskentelevät hieman keskimääräistä vähemmän.

Taulukko 2.3.

Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työuran kertyminen tietyillä ikäväleillä sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneet.

	Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneet Työuran kertyminen karttuma-alueilla (vuotta) 2011 loppuun mennessä					
Viimeisimmän ammatin sosioekonominen asema *	Alle 23-v. A	23–52-v. B	53–62-v. C	63–68-v. D	Koko työura, vuotta (Ka)**	N
Kaikki						
Yrittäjä ***	1,9	26,2	9,6	1,5	39,2	5 968
Ylempi toimihenkilö	1,0	26,3	9,3	1,4	38,0	7 620
Alempi toimihenkilö	2,3	26,3	9,1	1,2	39,0	13 160
Työntekijä	2,7	25,9	9,2	1,3	39,1	9 416
Miehet						
Yrittäjä ***	1,9	26,9	9,6	1,5	39,9	3 967
Ylempi toimihenkilö	1,2	26,9	9,3	1,5	38,9	4 142
Alempi toimihenkilö	2,4	27,7	8,5	1,2	39,7	3 650
Työntekijä	2,9	27,2	9,2	1,2	40,6	5 550
Naiset						
Yrittäjä ***	2,0	24,7	9,6	1,5	37,8	2 001
Ylempi toimihenkilö	0,8	25,5	9,3	1,4	36,9	3 478
Alempi toimihenkilö	2,3	25,8	9,4	1,2	38,7	9 510
Työntekijä	2,5	24,0	9,3	1,8	37,6	3 866

* Ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneissä oli sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneitä niin vähän (N=165), että heidät on jätetty tässä tarkastelun ulkopuolelle.

** Huom! Tämä luku on keskiarvojen summa (A+B+C+D), poikkeaa hieman aineistosta suoraan lasketusta työuran pituuden keskiarvosta.

*** Sisältää sekä maatalousyrittäjät että muiden toimialojen yrittäjät.

2.5 Yhteenveto

Artikkelissa tarkasteltiin sosioekonomisia eroja toteutuneissa työurissa vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Sosioekonomisia eroja havaittiin siinä, mitä reittiä vanhuuseläkkeelle oli tultu sekä siinä miten työura ajoittui iän mukaan. Työurien keskipituus muodostui sosioekonomisissa ryhmissä kuitenkin varsin samanmittaiseksi.

Sosioekonomisia eroja työurien pituudessa on aikaisemmin mitattu lähinnä niin sanotuilla työllisen ajan odotteilla (esim. Myrskylä 2012; Järnefelt & Nurminen 2013a). Odotelaskelmien perusteella työuran pituus vaihtelee huomattavasti koulutustason mukaan. Ylemmän korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden työurat

tulevat odotteilla mitattuna jopa reilusti yli kymmenen vuotta pidemmiksi kuin perusasteen varaan jääneiden työurat (Myrskylä 2012).

Tähän verrattuna toteutuneissa työurissa havaitut sosioekonomiset erot ovat hyvin pienet, joskin samansuuntaiset. Ero ylempien toimihenkilömiesten ja työntekijämiesten toteutuneissa työurissa on 0,3 vuotta, naisilla vastaava ero on 1,9 vuotta. Myös erot koulutustasojen välillä ovat toteutuneissa työurissa hyvin paljon pienemmät kuin odotteilla mitatut erot.

Miksi työllisen ajan odotteet ja tässä artikkelissa mitatut toteutuneet työurat antavat toisistaan poikkeavan kuvan sosioekonomisista eroista työurien pituudessa? Syitä on monta. Työllisen ajan odote ja toteutunut työura kuvaavat eri väestöjä. Työllisen ajan odotteen laskennassa käytetään tietyn vuoden työikäistä väestöä, kun taas toteutunut työura lasketaan tietyntä vuonna vanhuuseläkkeelle siirtyneille. Työllisen ajan odotetta perusasteen ryhmässä laskee ensinnäkin se, että nuorissa ikäryhmissä suuri osa on koulutuksessa eikä työmarkkinoilla. Toiseksi, perusasteen varaan jäävien ryhmä on alle 50-vuotiaiden ikäluokissa valikoitunut, noin 15 prosentin vähemmistö, josta varsin huomattavalla osalla työura jäänee puutteelliseksi (mm. Vanttaja & Järvinen 2013). Kolmanneksi, odotelaskelmissa tavallisesti (ei aina) huomioidaan kuolleisuus, joka työiän aikana verottaa eniten alempien sosioekonomisten ryhmien elinvuosia, myös työhön käytettyjä vuosia. Neljäs syy on työuran keston jakauma. Jakauman vinouden vuoksi sosioekonomiset erot työurien pituudessa ovat keskiarvolla mitattuna jonkin verran suuremmat kuin mediaanilla mitattuna ja odotetta voi pitää keskiarvon periodikohtaisena vastineena. Myös tämän kirjan toisessa artikkelissa (*Eläkeajan pituuden suhde työuran pituuteen*) saadaan tulokseksi suuremmat sosioekonomiset erot, kun työuran pituutta mitataan keskiarvolla ja työllisen ajan odotteella. Kaikki edellä mainitut tekijät lisäävät sosioekonomisia eroja työllisen ajan odotteissa.

Toteutuneet työurat on tässä tutkimuksessa laskettu vanhuuseläkkeelle siirtyneille, väestölle, joka on kuolleisuuden suhteen jo jonkin verran valikoitunut. Lisäksi hyvin varhain työuralta pudonneet muodostavat oman ryhmänsä (sosioekonominen asema tuntematon). Näin ollen muut sosioekonomisen aseman ryhmät koostuvat henkilöistä, joiden sosioekonominen asema on varsin vakiintunut. Nämä seikat supistavat eroja työuran pituudessa vakiintuneiden sosioekonomisten ryhmien välillä.

Työntekijöiden ja ylempien toimihenkilöiden lähes yhtä pitkä työura tulee ymmärrettäväksi, kun palataan työuraan vaikuttaviin tekijöihin (ks. tutkimuskatsaus artikkelin alussa). Ylemmillä toimihenkilöillä työuraa on lyhentänyt pidempi koulutusaika, työntekijöillä taas suurempi työkyvyttömyyden ja työttömyyden

riski. Ylempien toimihenkilöiden työuraa on pidentänyt työuran vakaus ja mahdollisuus jatkaa työssä vanhuuseläkkeelle asti. Työntekijöiden toteutunutta työuraa on pidentänyt varhain aloitettu työnteko.

Nämä erot ilmenevät artikkelin tuloksissa myös sosioekonomisina eroina vanhuuseläkkeelle johtavissa reiteissä ja työuran ajoittumisessa iän mukaan. Ylempistä toimihenkilöistä seitsemän kymmenestä jatkaa ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti. Työntekijöistä taas kuusi kymmenestä siirtyy vanhuuseläkkeelle työkyvyttömyyden tai työttömyyden kautta. Osa-aikaeläkkeen yleisyydessä havaituissa eroista noin kolme neljännessä johtui siitä, että ylemmät toimihenkilöt jatkavat paljon työntekijöitä useammin työssä vanhuuseläkkeelle asti. Työntekijät eivät käytä osa-aikaeläkettä, koska he jäävät pois työelämästä ennen kuin se tulee iän puolesta mahdolliseksi.

Työntekijöiden työura on alkanut varhain. Alle 23-vuotiaana tehtyä työuraa on kertynyt heille keskimäärin vajaat kolme vuotta, puolitoista vuotta enemmän kuin ylemmille toimihenkilöille. Yli viisikymmentävuotiaana työntekijöiden (ja alempien toimihenkilöiden) ryhmässä kertyy työuraa vastaavasti vähemmän kuin ylemmille toimihenkilöille. Artikkelissa toteutuneen työuran ajoittumista tarkasteltiin vuonna 2005 voimaan tulleiden eläkkeen karttumisprosenttien ikärajojen mukaan. Eniten sosioekonomisten ryhmien välistä eroa työuriin syntyy 53–62-vuotiaana voimassa olevan 1,9 prosentin karttuman puitteissa. Korkeimman karttuman puitteissa (63–68-vuotiaana) syntyvät erot työuran pituudessa ovat toistaiseksi pienet.

On syytä kiinnittää erityistä huomiota tuloksiin keskiasteen ryhmän työurista. Muutaman seuraavan vuosikymmenen ajan keskiasteen koulutuksen suorittaneet ovat suurin koulutusryhmä vanhuuseläkkeelle siirtyvien joukossa. Keskiasteen ja perusasteen koulutuksen saaneet ovat vanhuuseläkkeelle johtaneiden reittien suhteen hyvin samankaltaisia. Molemmissa ryhmissä työkyvyttömyys on yleinen reitti vanhuuseläkkeelle. Samoin työttömyysturvan ja työttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyminen on perusasteella ja keskiasteella yhtä yleistä.

Pisin mediaanityöura kertyi odotusten mukaisesti niille, jotka siirtyivät vanhuuseläkkeelle ansiotyöstä. Osa-aikaeläkettä saaneiden mediaanityöura oli vielä pidempi kuin muilla ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Tulos vastaa sitä aikaisemmissa selvityksissä saatua kuvaa (Salonen ja Takala 2010), että osa-aikaeläkettä käytetään pitkän työuran keventämiseen.

Naisten mediaanityöura on noin kaksi vuotta lyhempi kuin miehillä. Todennäköinen syy sukupuolten väliseen eroon on lastenhoitoon käytetty aika. Jatkotutkimuksissa olisi selvitettävä täsmällisemmin, mikä on lastenhoidosta johtuvien kat-

kosten merkitys naisten työuran pituudelle ja eläketurvan kertymiselle. Vuonna 2011 vanhuuseläkettä ensimmäisen kerran saaneiden miesten ja naisten työurat ovat muotoutuneet menneinä vuosikymmeninä, jolloin sukupuolten työllisyydessä oli selvä ero (esim. Pärnänen 2011, 36). 2000-luvulla miesten ja naisten työurien pituuden ero on työllisen ajan odotteilla mitattuna supistunut (Järnefelt ja Nurminen 2013b). Nähtäväksi jää, supistuuko sukupuolten ero jatkossa myös toteutuneilla työurilla mitattuna.

Työntekijänaisten työuran kokonaispituus on kaikkia muita ryhmiä lyhempi. ”Naiseus” lyhentää heidän työuraansa miehiin verrattuna sunnilleen yhtä paljon kuin toimihenkilönaisillakin. Muihin naisiin verrattuna työntekijänaisten työuria puolestaan lyhentää työttömyyden ja etenkin työkyvyttömyyseläkkeen yleisyys ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Tulokset kertovat siitä, että työntekijänaisten työuralle kasautuu yhtäältä heidän sosioekonomiseen asemaansa ja toisaalta heidän sukupuoleensa liittyviä riskitekijöitä. Koska työntekijänaisten ryhmä on ainoa, jossa nämä riskit yhdistyvät, työntekijänaisten työurat jäävät väistämättä muista, sekä naisista että miehistä, jälkeen. Verrattaessa ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneitä naisia keskenään, työntekijänaisten työurat ovat kuitenkin yhtä pitkiä kuin muilla palkansaajanaisilla. Merkittävä yksityiskohta tuloksissa on, että ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti jatkaneiden joukossa työntekijänaiset tekivät keskimäärin pisimpään töitä 63 ikävuoden jälkeen.

Lähteet

Hakola, Tuulia (1999) Race for Retirement. VATT, Research Reports 60.

Hytti, Helka (1998) Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli. Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32.

Jauhiainen, Signe & Rantala, Juha (2011) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyysputki – katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 03/2011.

Järnefelt, Noora (2010) Education and Longer Working Lives. A longitudinal study on education differences in the late exit from working life of older employees in Finland. Finnish Centre for Pensions, Studies 2010:1.

Järnefelt, Noora & Nurminen, Markku (2013a) Työllisen ajan odotteet koulutuksen mukaan 2000-luvulla. Teoksessa Noora Järnefelt & Mikko Kautto & Markku Nurminen & Janne Salonen: Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013: Helsinki.

Järnefelt, Noora & Nurminen, Markku (2013b) Työllisen ajan odotteet Suomessa 2000-luvulla. Teoksessa Noora Järnefelt & Mikko Kautto & Markku Nurminen & Janne Salonen: Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013: Helsinki.

Järvinen, Tero & Vanttaja, Markku (2013) Koulupudokkaiden työurat. Vuosina 1985 ja 1995 koulutuksen ja työn ulkopuolella olleiden nuorten urapolkujen vertailua. Yhteiskuntapolitiikka 78 (5): 509–519.

Julkunen, Raija (1999) Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio. Teoksessa Suomalainen nainen, Otava: Helsinki, 79–100.

Kannisto, Jari (2013) Eläkkeellä ja työssä: tilastoraportti eläkeläisten työnteosta vuosina 2007–2011. Eläketurvakeskuksen tilastoraportteja 05/2013. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Kautto, Mikko & Salonen, Janne (2013) Työurat ansaintarekisterin valossa. Teoksessa Noora Järnefelt, Mikko Kautto, Markku Nurminen ja Janne Salonen (2013) Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla, Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2013: Helsinki, 27–44.

Korkeamäki, Ossi (2001) Työttömyysriskiin vaikuttavat yksilö- ja yrityskohtaiset tekijät Suomessa 1990–1996. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Keskustelualoitteita 255: Helsinki.

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna & Parrukoski, Sanna (2009) Työ, perhe ja tassa-arvo. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:55: Helsinki.

Lempinen, Petri & Tiilikainen, Anna (2001). Opiskelijatutkimus 2000. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus, Työpapereita 21/2001: Helsinki.

Martelin, Tuija & Sainio, Päivi & Polvinen, Anu & Pensola, Tiina & Koskinen, Seppo & Gould, Raija (2010) Työkyky eri väestöryhmissä. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja 11/2011.

Myrskylä, Pekka (2012) Hyvin koulutetuilla pisimmät työurat. Hyvinvointikatsaus 1/2012.

Määttänen, Niku (2013) Eläkepoliittisten uudistusvaihtoehtojen arviointia stokastisen elinkaarimallin avulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 05/2013.

Ollikainen, Virpi (2003) The determinants of unemployment duration by gender in Finland. Government Institution for Economic Research, Discussion Papers 316: Helsinki.

Polvinen, Anu (2009) Koulutuksen, terveyden ja työn vaikutus työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 4/2009: Helsinki.

Polvinen, Anu & Gould, Raija & Lahelma, Eero & Martikainen, Pekka (2013) Socioeconomic differences in disability retirement in Finland: The contribution of ill-health, health behaviours and working-conditions. *Scandinavian Journal of Public Health* 2013, doi:10.1177/1403494813482400.

Pyy-Martikainen, Marjo & Rendtel, Ulrich (2009) Measurement Errors in Retrospective Reports of Event Histories. A Validation Study with Finnish Register Data. *Survey Research Methods* 3 (3): 139–155.

Pärnänen, Anna (2011) Organisaatioiden ikäpolitiikat: strategiat, instituutiot ja moraalit. Tutkimuksia 255, Tilastokeskus: Helsinki.

Rantala, Juha (2008) Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1/2008:Helsinki.

Työeläkeindikaattorit (2013) Eläketurvakeskuksen katsauksia 05/2013: Helsinki.

SVT, Väestön koulutusrakenne [verkkojulkaisu, PX-Web taulukko]. 15 vuotta täyttänyt väestö koulutusasteen, kunnan, sukupuolen ja ikäryhmän mukaan 1970–2011. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 26.10.2013].

Salonen, Janne & Takala, Mervi (2010) Osa-aikaeläkeläiset rekisteritietojen valossa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 10/2010: Helsinki.

Saloniemi, Antti & Salonen, Janne & Lipiäinen, Liudmila & Nummi, Tapio & Virtanen, Pekka (2013) Opinnot ja työt. Kehityspolkuanalyysi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden nuorten työurista. Yhteiskuntapolitiikka 78 (4): 402–415.

Tuominen, Eila & Tuominen, Kristiina & Kahma, Nina (2012) Joustava vanhuuseläkeikä. Työnantaja- ja työntekijäkyselyihin perustuva tutkimus joustavan eläkeiän toivuudesta. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2012: Helsinki.

Liitteet

Liitetaulukko 2.1.

Reitit vanhuuseläkkeelle vanhuuseläkkeen alkamisvuoden mukaan 2007–2011.

Reitti vanhuuseläkkeelle	Vanhuuseläkkeelle siirtymisen vuosi									
	2007		2008		2009		2010		2011	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kaikki	50 186	100	61 035	100	79 342	100	82 010	100	79 649	100
Ansiotyö	21 893	44	25 774	42	34 335	43	35 669	43	36 329	46
Ansiotyö, ei osa-aika-eläkettä	16 908	34	19 914	33	26 704	34	28 746	35	30 173	38
Ansiotyö, osa-aika-eläkkeellä	4 985	10	5 860	10	7 631	10	6 923	8	6 156	8
Työkyvyttömyyseläke	12 432	25	14 943	24	16 520	21	18 282	22	20 263	25
Työttömyys	11 401	23	14 427	24	21 910	28	22 233	27	17 012	21
Työttömyysturva	2 334	5	3 227	5	3 843	5	4 446	5	5 740	7
Työttömyyseläke	9 067	18	11 200	18	18 067	23	17 787	22	11 272	14
Maatalouden erityiseläke	1 189	2	1 415	2	1 420	2	1 501	2	1 669	2
Muu	3 271	7	4 476	7	5 157	7	4 325	5	4 376	5
Miehet	24 140	100	29 858	100	39 208	100	40 008	100	39 233	100
Ansiotyö	10 636	44	12 669	42	17 476	45	17 435	44	17 359	44
Ansiotyö, ei osa-aika-eläkettä	8 291	34	9 968	33	13 833	35	14 316	36	14 661	37
Ansiotyö, osa-aika-eläkkeellä	2 345	10	2 701	9	3 643	9	3 119	8	2 698	7
Työkyvyttömyyseläke	6 090	25	7 536	25	8 241	21	9 319	23	10 386	26
Työttömyys	5 403	22	6 994	23	10 456	27	10 658	27	8 744	22
Työttömyysturva	1 211	5	1 779	6	2 002	5	2 469	6	3 413	9
Työttömyyseläke	4 192	17	5 215	17	8 454	22	8 189	20	5 331	14
Maatalouden erityiseläke	520	2	680	2	664	2	806	2	840	2
Muu	1 491	6	1 979	7	2 371	6	1 790	4	1 904	5
Naiset	26 046	100	31 177	100	40 134	100	42 002	100	40 416	100
Ansiotyö	11 257	43	13 105	42	16 859	42	18 234	43	18 970	47
Ansiotyö, ei osa-aika-eläkettä	8 617	33	9 946	32	12 871	32	14 430	34	15 512	38
Ansiotyö, osa-aika-eläkkeellä	2 640	10	3 159	10	3 988	10	3 804	9	3 458	9
Työkyvyttömyyseläke	6 342	24	7 407	24	8 279	21	8 963	21	9 877	24
Työttömyys	5 998	23	7 433	24	11 454	29	11 575	28	8 268	20
Työttömyysturva	1 123	4	1 448	5	1 841	5	1 977	5	2 327	6
Työttömyyseläke	4 875	19	5 985	19	9 613	24	9 598	23	5 941	15
Maatalouden erityiseläke	669	3	735	2	756	2	695	2	829	2
Muu	1 780	7	2 497	8	2 786	7	2 535	6	2 472	6

Liitetaulukko 2.2.

Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden (sisältäen automaattisesti vanhuuseläkkeeksi muutuneet varhaiseläkkeet) jakauma vuosina 2007–2011 sukupuolen, koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

Sukupuoli Koulutustaso Sosioekonominen asema	Vanhuuseläkkeelle siirtymisen vuosi									
	2007		2008		2009		2010		2011	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kaikki	50 186	100	61 035	100	79 342	100	82 010	100	79 649	100
Koulutustaso										
Perusaste	22 323	44	26 853	44	33 457	42	33 409	41	30 583	38
Keskiaste	14 829	30	18 818	31	25 773	32	27 855	34	28 450	36
Alin korkea-aste	6 713	13	8 070	13	10 627	13	11 036	13	10 834	14
Alempi korkea-aste	3 091	6	3 570	6	4 671	6	4 645	6	4 631	6
Ylempi korkea-aste	2 800	6	3 245	5	4 160	5	4 402	5	4 530	6
Tutkijakoulutusaste	430	1	479	1	654	1	663	1	621	1
Sosioekonominen asema										
Maatalousyrittäjä	1 007	2	1 246	2	1 879	2	2 439	3	2 687	3
Muu yrittäjä	2 134	4	2 931	5	4 396	6	4 728	6	5 306	7
Ylempi toimihenkilö	7 568	15	8 827	14	11 243	14	11 772	14	11 049	14
Alempi toimihenkilö	13 883	28	17 681	29	23 627	30	24 746	30	26 017	33
Työntekijä	14 439	29	18 690	31	26 280	33	27 993	34	24 265	30
Tuntematon	11 155	22	11 660	19	11 917	15	10 332	13	10 325	13
Miehet										
Koulutustaso										
Perusaste	10 654	44	13 045	44	16 156	41	16 238	41	15 157	39
Keskiaste	6 930	29	8 907	30	12 484	32	13 153	33	13 654	35
Alin korkea-aste	2 988	12	3 632	12	4 942	13	4 921	12	4 776	12
Alempi korkea-aste	1 731	7	2 108	7	2 858	7	2 802	7	2 722	7
Ylempi korkea-aste	1 532	6	1 841	6	2 316	6	2 455	6	2 495	6
Tutkijakoulutusaste	305	1	325	1	452	1	439	1	429	1
Sosioekonominen asema										
Maatalousyrittäjä	634	3	801	3	1 208	3	1 587	4	1 764	5
Muu yrittäjä	1 445	6	1 958	7	2 926	7	3 090	8	3 448	9
Ylempi toimihenkilö	4 173	17	5 012	17	6 455	16	6 678	17	6 265	16
Alempi toimihenkilö	4 308	18	5 350	18	7 260	19	7 043	18	7 828	20
Työntekijä	8 266	34	11 128	37	15 498	40	16 587	41	15 111	39
Tuntematon	5 314	22	5 609	19	5 861	15	5 023	13	4 817	12
Naiset										
Koulutustaso										
Perusaste	11 669	45	13 808	44	17 301	43	17 171	41	15 426	38
Keskiaste	7 899	30	9 911	32	13 289	33	14 702	35	14 796	37
Alin korkea-aste	3 725	14	4 438	14	5 685	14	6 115	15	6 058	15
Alempi korkea-aste	1 360	5	1 462	5	1 813	5	1 843	4	1 909	5
Ylempi korkea-aste	1 268	5	1 404	5	1 844	5	1 947	5	2 035	5
Tutkijakoulutusaste	125	0	154	0	202	1	224	1	192	0
Sosioekonominen asema										
Maatalousyrittäjä	373	1	445	1	671	2	852	2	923	2
Muu yrittäjä	689	3	973	3	1 470	4	1 638	4	1 858	5
Ylempi toimihenkilö	3 395	13	3 815	12	4 788	12	5 094	12	4 784	12
Alempi toimihenkilö	9 575	37	12 331	40	16 367	41	17 703	42	18 189	45
Työntekijä	6 173	24	7 562	24	10 782	27	11 406	27	9 154	23
Tuntematon	5 841	22	6 051	19	6 056	15	5 309	13	5 508	14

Sampsa Salokangas ja Noora Järnefelt

3 Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat

3.1 Johdanto

Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana erilaisin uudistuksin on pyritty yksinkertaistamaan eläkejärjestelmää ja vähentämään varhaiseläkkeille siirtymistä. Nykyisin eläkejärjestelmässä on jäljellä pääasiassa kahdenlaisia omaan työuraan perustuvia eläkkeitä: vanhuuseläkkeitä ja työkyvyttömyyseläkkeitä¹. Vuoden 2013 alusta lähtien, kun varhennettu vanhuuseläke lakkautettiin, työkyvyttömyyseläkkeet ovat olleet ainoa varhaiseläkemuoto.

Työkyvyttömyyseläkkeelle joutuminen johtaa useimmiten työuran ennenaikaiseen päättymiseen. Keskeytyneen työuran vuoksi työkyvyttömyyseläkkeiden taso jää usein heikommaksi kuin vanhuuseläkkeiden taso, vaikka työkyvyttömyyseläkkeen laskennassa otetaankin huomioon niin sanottu tuleva aika, joka kompensoi menetettyjen työvuosien eläkekarttumaa (Tuominen ym. 2011).

Työkyvyttömyysriski on muita suurempi vähän kouluttautuneilla ja alempiin sosioekonomisiin ryhmiin kuuluvilla (mm. Polvinen 2009; Polvinen ym. 2013). Väestötason tietoja työkyvyttömyyseläkkeiden lukumääristä tai alkavuudesta sosioekonomisissa ryhmissä on julkaistu niukasti (ks. kuitenkin kuvio 1, Polvinen ym. 2013). Työkyvyttömyyseläkepäättöksen saaneiden työuran kestoa on kuvattu Juopperin ja Lammen keskustelualoitteessa (2012). Sen mukaan myönteisen työkyvyttömyyseläkepäättöksen vuonna 2010 saaneilla työuran kesto oli 74 prosenttia teoreettisesta maksimikestosta² (s. 10); sukupuolten välillä ei ollut eroa työuran kestossa. Tutkimuksessa ei kuitenkaan ollut käytettävissä tietoa sosioekonomisesta asemasta tai koulutuksesta. Onko työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden kesken sosioekonomisia eroja työuran kestossa? Entä verrattuna niihin, jotka eivät ole siirtyneet eläkkeelle: työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työuraa lyhentää työuran ennaikainen päättymisen, mutta jääkö heidän työuransa muita lyhemmäksi jo ennen työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä?

1 Vanhuuseläkkeisiin kuuluvaksi luetaan varsinainen vanhuuseläke ja varhennettu vanhuuseläke, työkyvyttömyyseläkkeisiin luetaan täysi- ja osatyökyvyttömyyseläke sekä kuntoutustuki. Näiden lisäksi eläkejärjestelmään kuuluvaksi katsotaan maatalan sukupolvenvaihdoksiin liittyvä luopumistuki, joka myönnetään edelleen maatalousyrittäjien eläkevakuutuksesta.

2 Työuran teoreettinen maksimikesto tarkoittaa tutkimuksessa (Juopperi & Lampi 2012) aikaa 23 ikävuoden ja työkyvyttömyyseläkkeen päätösvuotta *edeltävän* vuoden lopun välillä.

Artikkelissa tarkastellaan vuosina 2007–2011 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä 35–64-vuotiaita sukupuolen, koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan, pääpainon ollessa vuodessa 2011. Aluksi kuvataan työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sosioekonomista rakennetta ja sosioekonomisia eroja työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuudessa. Tämän jälkeen tarkastellaan toteutuneen työuran kestoja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä sekä sitä, miten pitkiä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat muuhun väestöön verrattuna.

3.2 Aineisto

Tutkimuksen aineistona on yksilötason kokonaisaineisto, joka on koottu eläkejärjestelmän eri rekistereiden tiedoista, sekä näihin yhdistetyistä koulutus- ja ammatitiedoista. Perusjoukon muodostavat 35–64-vuotiaat Suomen väestöön kuuluvat henkilöt, jotka ovat siirtyneet työkyvyttömyyseläkkeelle vuosina 2007–2011. Lisäksi on edellytetty, että perusjoukkoon kuuluvat ovat Suomen kansalaisia ja heillä on vakituinen asuinpaikka Suomessa.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen on määritelty kalenterivuoden tarkkuudella. Työttömyyseläkkeelle siirtyneeksi on määritelty henkilö, joka sai tarkasteluvuoden aikana työkyvyttömyyseläkettä (täyttä- tai osatyökyvyttömyyseläkettä tai kuntoutustukea) eikä ollut saanut työkyvyttömyyseläkettä kahden edellisen kalenterivuoden aikana.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden lukumääriä ja jakautumista tarkasteltiin kalenterivuoden, sukupuolen, iän, koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sosioekonomista rakennetta verrattiin riskiväestön sosioekonomiseen rakenteeseen. Riskiväestöllä tarkoitetaan 35–64-vuotiaasta väestöä, joka ei ole työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeellä, siis henkilöitä, joille työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen on mahdollista. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen sosioekonomisten erojen kuvaamiseksi laskeaan työkyvyttömyyseläkkeen ikävakioitu alkavuus koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Toteutuneen työuran keskipituutta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sosioekonomisissa ryhmissä kuvataan mediaanilla, sillä työurien keston jakauma on voimakkaasti vino. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden joukossa sosioekonomisten ryhmien ikärakenteet poikkeavat toisistaan, mikä heijastuu työurien ryhmäkohtaisiin mediaaneihin. Tämän vuoksi työuran mediaanipituus lasketaan sosioekonomisille ryhmille myös ikävakioituna siten, että vakioväestönä on riskiväestön ikärakenne. Lopuksi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneille kertyneen työuran mediaania verrataan riskiväestön työuran medi-

aaniin ja lasketaan, missä määrin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat eroavat riskiväestöön kuuluvien työurista. Näin saadaan selville, jääkö työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työura keskimääräistä lyhemmäksi jo ennen eläkkeen alkamista.

Tässä tutkimuksessa riskiväestö viittaa tarkasteluvuoden alkaessa elossa olleeseen väestöön. Riskiväestöön kuuluvilta on edellytetty, samoin kuin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiltä, että he olivat tarkasteluvuonna 35–64-vuotiaita Suomessa asuvia Suomen kansalaisia. Lisäksi edellytettiin, etteivät he olleet tarkasteluvuoden alkaessa omaeläkkeellä³. Poikkeuksena viimeisestä ehdosta riskiväestöön on sisällytetty osa-aikaeläkettä saaneet, jotka, vaikka ovatkin eläkkeensaajia, voivat siirtyä vielä työkyvyttömyyseläkkeelle. Vuonna 2011 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden riskiväestö muodostuu siis vuoden 2011 alkaessa elossa olleesta ei-eläkkeellä olevasta väestöstä.

Koulutustason ja sosioekonomisen aseman luokittelu on kuvattu raportin liitteessä 1 kuvatulla tavalla. Korkeimman suoritettua tutkinnon mukaan muodostettiin kuusi koulutusryhmää, noudattaen Tilastokeskuksen koulutusluokitusta (Koulutusluokitus 2006). Koulutusryhmä kuvaa työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä edeltävän vuoden loppuun mennessä suoritettua koulutuksen tasoa. Sosioekonominen asema määriteltiin aineistossa siten, että se viittaa viimeisimmän eläkevakuutetun ansiotyön sosioekonomiseen asemaan. Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneiden osuus oli 9 prosenttia.

Tieto työuran kestosta on saatu ansaintarekisteristä. Se kuvaa eläkevakuutetun ansiotyön kestoa ja on laskettu tarkasteluvuoden loppuun asti. Työuran laskeminen ansaintarekisterissä on kuvattu tarkemmin raportin liitteessä 1.

3.3 Tulokset

3.3.1 Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärä ja jakautuminen

Aluksi tarkastellaan vuosina 2007–2011 alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden lukumääriä sekä niiden jakautumista sukupuolen ja iän mukaan. Tämän jälkeen keskitytään vuonna 2011 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneisiin, joiden jakautumista koulutustaustan ja sosioekonomisen aseman mukaisesti ryhmiin kuvataan tässä osiossa.

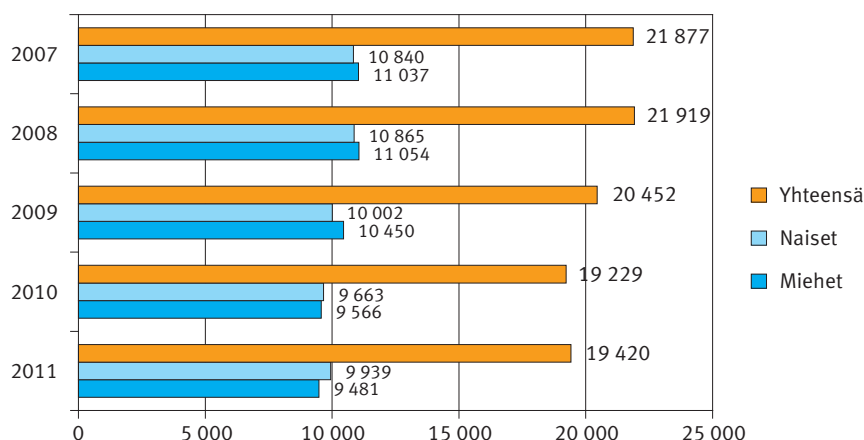
3 Omaeläke on eläke, joka on karttunut henkilön omasta työnteosta, tai vastaava Kelan myöntämä eläke. Omaeläkkeitä ovat esimerkiksi työkyvyttömyyseläke ja vanhuuseläke. Lesken- tai lapseneläke ei ole omaeläke.

Alkaneet työkyvyttömyyseläkkeet

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden vuotuinen lukumäärä (kuvio 3.1) on ollut laskussa vuosien 2007–2011 aikana. Tarkastelujakson alkupuolella työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyi noin 22 000 henkilöä vuodessa, mutta jakson lopussa määrä oli vähentynyt noin 2 500 henkilöllä. Uusien työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärän vähentyminen on kohdistunut kumpaankin sukupuoleen.

Kuvio 3.1.

Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärä 35–64-vuotiailla vuosina 2007–2011.

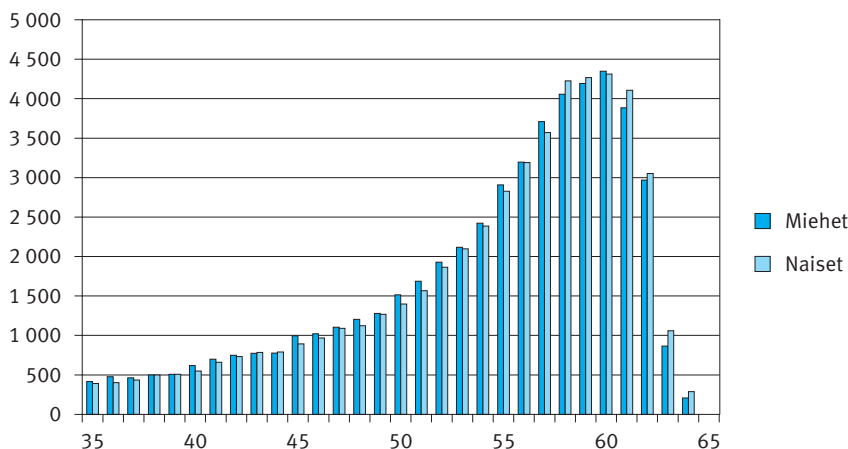

Vaikka tarkastelujakson aikana alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden määrät ovat jakautuneet sukupuolittain lähes tasan, on vuosittaisessa kehityksessä havaittavissa pientä heilahtelua sukupuolten välillä. Tässä artikkelissa keskitytään tarkemmin vuoteen 2011, jolloin naisten osuus uusista alkaneista työkyvyttömyyseläkkeistä oli hieman miesten osuutta suurempi.

Kuviossa 3.2 esitetään vuosina 2007–2011 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden 35–64-vuotiaiden sukupuolittaiset ikäjakaumat. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen iän jakauma on vino. Jakauman huippu on noin 60 ikävuoden kohdalla. Jakauma on sukupuolittain melko samanlainen sillä erotuksella, että miehillä työkyvyttömyyseläkkeet ovat pääsääntöisesti olleet 57 ikävuoteen saakka hieman yleisempiä kuin naisilla. Vanhemmissa ikäluokissa työkyvyttömyyseläkkeet ovat olleet miehillä puolestaan jonkin verran harvinaisempia kuin naisilla. Joustavan vanhuuseläkkeen alaikärajan läheisyydessä työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärä putoaa selvästi. Tämä johtuu pääasiassa siitä, että työkyvyttömyyseläkkeen sijasta siirrytään vanhuuseläkkeelle.

Kuvio 3.2.

Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärä yhteensä vuosina 2007–2011 alkamisiän ja sukupuolen mukaan.

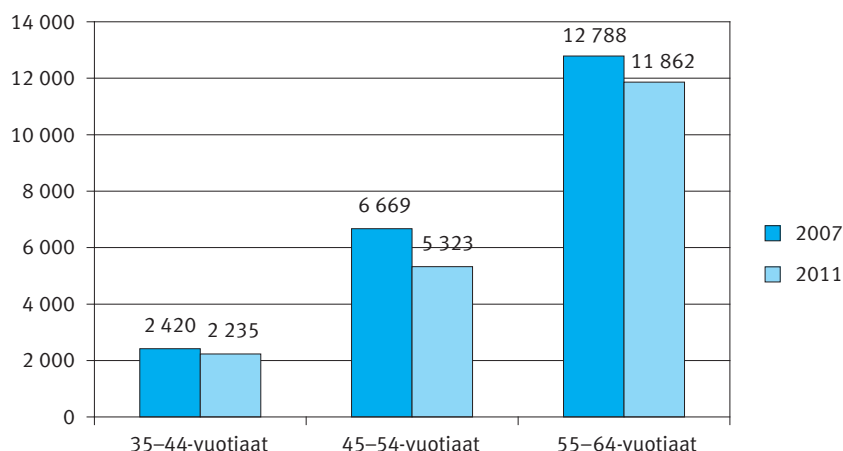
Työkyvyttömyyseläkkeet ikäryhmittäin

Eri ikäryhmien välisen vertailun vuoksi aineiston havainnot on jaettu kolmeen luokkaan. Ensimmäisessä luokassa ovat 35–45-vuotiaat, toisessa 45–54-vuotiaat ja kolmannessa luokassa 55–64-vuotiaat työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet. Kuviossa 3.3 esitetään työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden ikäryhmittäiset lukumäärät vuosina 2007 ja 2011. Tulkintoja tehdessä on syytä huomioida Suomen väestörakenteessa tapahtuneet muutokset. Esimerkiksi nuorimmassa ikäryhmässä uusia työkyvyttömyystapauksia on todettu hieman aiempaa vähemmän, mutta ikäryhmään on kuulunut myös aiempaa vähemmän ihmisiä. Kuviosta voi havaita, että uusien työkyvyttömyyseläkkeiden määrän lasku ilmenee jokaisessa ikäryhmässä.

Keskimmäisessä ikäryhmässä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrän lasku on ollut huomattavan voimakasta. Väestörakenteen muutos on vaikuttanut myös tämän ryhmän kokoon, mutta väestörakenteen muutoksesta huolimatta 35–44-vuotiaiden ikäryhmässä on vuonna 2011 suhteellisesti vähemmän alkaneita työkyvyttömyyseläkkeitä kuin vuonna 2007. Samoin vanhimmassa ikäryhmässä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrä oli vuonna 2011 aiempaa vähäisempi, vaikka ikäryhmään kuuluvien lukumäärä on väestössä kasvanut.

Kuvio 3.3.

Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärä ikäryhmittäin vuosina 2007 ja 2011.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sosioekonominen jakauma

Noin neljä viidestä työkyvyttömyyseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneestä oli suorittanut joko keski- tai perusasteen tutkinnon (taulukko 3.1). Perusasteen ja keskiasteen koulutuksen suorittaneiden ryhmä on vahvasti yliedustettuna työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden joukossa samanikäiseen väestöön nähden. Korkeasteen tutkinnon suorittaneet ovat puolestaan aliedustettuina työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden joukossa.

Sukupuolten välillä on eroa työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden koulutuskajaumassa. Miesten joukossa perus- ja keskiasteen koulutuksen suorittaneiden osuus on suurempi kuin naisilla. Naisten keskuudessa osuudet ovat suurempia alimman korkea-asteen ja korkeakouluasteen suorittaneiden ryhmissä.

Sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet naiset ovat yleisimmin toimineet alemmissa toimihenkilötehtävissä ja miehet työntekijöinä. Kaikkiaan työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden joukossa työntekijät ovat selvästi yliedustettuina samanikäiseen riskiväestöön verrattuna. Tämä kertoo, että työkyvyttömyysriski kohdistuu sosioekonomisista ryhmistä erityisesti työntekijöihin.

Taulukko 3.1.

Työkyvyttömyyseläkkeelle vuonna 2011 siirtyneiden 35–64-vuotiaiden lukumäärä ja osuudet (%) vuonna 2011.

	Tk-eläkkeelle 2011 siirtyneet 35–64- vuotiaat miehet		Tk-eläkkeelle 2011 siirtyneet 35–64- vuotiaat naiset		Tk-eläkkeelle 2011 siirtyneet 35–64- vuotiaat yhteensä		Riskiväestö vuonna 2011 (35–64-vuotiaat)
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	%
Kaikki	9 481	100,0	9 939	100,0	19 420	100,0	100,0
Koulutus							
Perusaste	3 125	33,0	2 507	25,2	5 632	29,0	16,0
Keskiaste	4 928	52,0	5 024	50,5	9 952	51,2	43,2
Alin korkea-aste	815	8,6	1 530	15,4	2 345	12,1	18,3
Alempi korkeakouluaste	316	3,3	400	4,0	716	3,7	9,6
Ylempi korkeakouluaste	265	2,8	448	4,5	713	3,7	11,6
Tutkijakoulutusaste	32	0,3	30	0,3	62	0,3	1,3
Sosioekonominen asema							
Maatalousyrittäjä	346	3,6	232	2,3	578	3,0	2,8
Yrittäjä	831	8,8	423	4,3	1 254	6,5	8,4
Ylempi toimihenkilö	744	7,8	882	8,9	1 626	8,4	21,3
Alempi toimihenkilö	1 477	15,6	4 696	47,2	6 173	31,8	35,4
Työntekijä	5 109	53,9	2 929	29,5	8 038	41,4	28,6
Tuntematon	974	10,3	777	7,8	1 751	9,0	3,4

Sosioekonomiset erot työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisessä on osaltaan selitettävissä sillä, että korkeamman koulutuksen suorittaneiden työtehtävät eivät pääsääntöisesti ole fyysisesti yhtä kuormittavia kuin alemman koulutuksen suorittaneiden työt. Työkyvyttömyyseläkkeitä myönnetään eniten tuki- ja liikuntaelinsairauksien vuoksi ja riski joutua työkyvyttömyyseläkkeelle tuki- ja liikuntaelinsairauden vuoksi on erityisen suuri työntekijätehtävissä toimivilla ja alemmilla toimihenkilöillä (Polvinen ym. 2014).

Taulukossa 3.2 esitetään ikäryhmittäin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden lukumäärät ja osuudet koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 2011. Kaikissa ikäryhmissä keskiasteen tutkinnon suorittaneiden osuus on huomattavan suuri työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä. Perusasteen koulutuksen suorittaneiden osuudet ovat myös varsin suuria, mikä ilmenee etenkin vanhimmassa ikäryhmässä. Nuorimmassa työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden ikäryhmässä korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus on suurempi kuin vanhemmissa ikäryhmissä. Ikäryhmien välisiä eroja koulutusrakenteessa selittää väestön koulutustason nousu.

Enemmistö työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneistä on sosioekonomiselta asemaltaan joko työntekijöitä tai alempia toimihenkilöitä. Työntekijöiden osuus on vanhemmissa ikäryhmissä jonkin verran suurempi kuin nuorimmassa. Myös yrittäjänä toimineiden osuudet ovat vanhemmissa ikäryhmissä hieman korkeampia kuin nuorimmassa ikäryhmässä. Kaiken kaikkiaan sosioekonomisen aseman suhteen ikäryhmien välisiä eroja on vähemmän kuin koulutusasteen suhteen. Nuorimmassa ikäryhmässä sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomien osuus on korkeampi kuin vanhemmissa ikäryhmissä, mikä kertoo siitä, että ansiotyön tekeminen työkyvyttömyyttä edeltävinä vuosina on heidän kohdallaan harvinaisempaa kuin vanhemmilla.

Taulukko 3.2.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden osuudet ja lukumäärät 35–64-vuotiailla ikäryhmittäin vuonna 2011.

	Tk-eläkkeelle 2011 siirtyneet 35–44-vuotiaat		Tk-eläkkeelle 2011 siirtyneet 45–54-vuotiaat		Tk-eläkkeelle 2011 siirtyneet 55–64-vuotiaat		Tk-eläkkeelle 2011 siirtyneet 35–64-vuotiaat yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Kaikki	2 235	100,0	5 323	100,0	11 862	100,0	19 420	100,0
Koulutus								
Perusaste	531	23,8	1 261	23,7	3 840	32,4	5 632	29,0
Keskiaste	1 168	52,3	2 931	55,1	5 853	49,3	9 952	51,2
Alin korkea-aste	260	11,6	727	13,7	1 358	11,4	2 345	12,1
Alempi korkeakouluaste	142	6,4	184	3,5	390	3,3	716	3,7
Ylempi korkeakouluaste	126	5,6	198	3,7	389	3,3	713	3,7
Tutkijakoulutusaste	8	0,4	22	0,4	32	0,3	62	0,3
Sosioekonominen asema								
Maatalousyrittäjä	48	2,1	166	3,1	364	3,1	578	3,0
Yrittäjä	114	5,1	316	5,9	824	6,9	1 254	6,5
Ylempi toimihenkilö	199	8,9	442	8,3	985	8,3	1 626	8,4
Alempi toimihenkilö	699	31,3	1 723	32,4	3 751	31,6	6 173	31,8
Työntekijä	816	36,5	2 130	40,0	5 092	42,9	8 038	41,4
Tuntematon	359	16,1	546	10,3	846	7,1	1 751	9,0

3.3.2 Sosioekonomiset erot työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuudessa

Taulukossa 3.3 esitetään työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuudet vuonna 2011 sukupuolen, koulutustaustan ja sosioekonomisen aseman mukaan. Sosioekonomisten ryhmien ikärakenteessa on eroja, joten alkavuudet esitetään ikävakioituna. Ikävakioitujen alkavuuslukujen laskemiseen on käytetty vertailuväestönä vuoden 2011 riskiväestön ikärakennetta. Ikävakiointi on tehty käyttäen yksivuotisikäryhmittäisiä tietoja.

Perusasteen tutkinnon suorittaneilla riski siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle on suurempi kuin muissa koulutusryhmissä. Tulos koskee sekä miehiä että naisia. Seuraavaksi suurinta työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus on keskiasteen tutkinnon suorittaneilla. Korkeakoulututkinnon suorittaneilla työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus on selvästi matalampi. Naisten työkyvyttömyysriski on kaikissa koulutusryhmissä jonkin verran miehiä korkeampi.

Sosioekonomista asemaa tarkasteltaessa havaitaan, että työntekijätaustaiset ovat siirtyneet työkyvyttömyyseläkkeelle selvästi muita useammin. Alkavuudet ovat kohtalaisen korkeita myös maatalousyrittäjillä sekä alemmilla toimihenkilöillä. Alemmista toimihenkilöistä valtaosa on naisia, minkä vuoksi koko ryhmän alkavuus painottuu naisten alkavuusluvun mukaan. Naisten työkyvyttömyysriski on miehiä korkeampi kaikissa sosioekonomisen aseman ryhmissä lukuun ottamatta yrittäjiä ja sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneitä.

Taulukkoa tulkitessa on syytä muistaa, että alkavuusluvut perustuvat vain vuoden 2011 tilastoinnin pohjalta laskettuihin arvoihin. Sosioekonomisten erojen tarkastelu pidemmällä aikavälillä olisi tarpeen, jolloin tulosten luotettavuus paranisi. Tässä tutkimuksessa aineisto ei mahdollistanut alkavuuksien vertailua eri vuosina sosioekonomisissa ryhmissä, sillä sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneiden osuus suureni aineistossa selvästi vuodesta 2011 taaksepäin siirryttäessä.

Taulukko 3.3.

Ikävakioidut alkavuudet työkyvyttömyyseläkkeissä 35–64-vuotiailla vuonna 2011 / 1 000 henkilöä.

	Miehet	Naiset	Yhteensä
Kaikki	10,6	11,1	10,8
Koulutus			
Perusaste	15,9	17,0	16,3
Keskiaste	12,6	13,7	13,1
Alin korkea-aste	6,5	7,5	7,1
Alempi korkeakouluaste	4,1	5,7	4,9
Ylempi korkeakouluaste	3,2	5,1	4,2
Tutkijakoulutusaste	- ¹⁾	- ¹⁾	2,6
Sosioekonominen asema			
Maatalousyrittäjä	9,4	11,2	10,1
Yrittäjä	7,7	7,6	7,7
Ylempi toimihenkilö	4,0	5,4	4,6
Alempi toimihenkilö	8,5	10,5	9,9
Työntekijä	14,3	16,7	15,1
Tuntematon	31,6	24,5	27,9

1) Tulosta ei esitetä havaintojen vähäisyyden vuoksi.

3.3.3 Työurien kesto työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä

Tässä osiossa kuvataan toteutuneen työuran keskipituutta vuonna 2011 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä. Toteutuneen työuran pituus on laskettu ansaintarekisteriin kertyneiden eläkevakuutettua ansiotyötä koskevien tietojen perusteella.

Taulukossa 3.4 esitetään toteutuneen työuran keskipituus (mediaani) sekä ikävakiointina että ilman ikävakiointia. Toteutuneen työuran mediaanipituus on noin 29 vuotta vuonna 2011 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä. Työuraa on kertynyt miehille runsaan vuoden verran enemmän kuin naisille.

Työuran toteutunut kesto ilman ikävakiointia (taulukon 3.4 oikea puoli) kertoo, että niillä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä, joilla oli perusasteen koulutus, oli takanaan pidemmät työurat kuin tutkintoja suorittaneilla. Sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä maatalousyrittäjillä on takanaan pisimmät työurat. Tämä koskee sekä miehiä että naisia. Keskimääräistä selvästi pidemmät työurat on kertynyt myös muun alan yrittäjänä ja työntekijänä työskennelleille miehille. Toteutuneiden työurien keskipituuteen vaikuttaa kuitenkin se, minkä ikäisiä henkilöitä kuhunkin sosioekonomiseen ryh-

mään kuuluu. Koska sosioekonomisten ryhmien ikärakenteessa on eroja, ryhmät saadaan ikävakioinnilla työurien pituuden suhteen paremmin vertailukelpoisiksi.

Ikävakioituna koulutusryhmittäiset erot työuran kestossa (taulukon 3.4 vasen puoli) olivat pienempiä. Perusasteen ryhmän työurat eivät enää näyttäydy pisinpinä. Sen sijaan miesten ryhmässä pisimmät työurat ovat kertyneet keskiasteen tutkinnon suorittaneille ja naisten ryhmässä alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneille. Korkeakoulututkinnon suorittaneille työuraa on kertynyt vähemmän.

Taulukko 3.4.

Työuran ikävakioitu ja toteutunut kesto (mediaani) vuosina 35–64-vuotiaana työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä vuonna 2011.

	Työuran ikävakioitu kesto			Työuran toteutunut kesto		
	Miehet	Naiset	Yhteensä	Miehet	Naiset	Yhteensä
Kaikki	29,8	28,5	29,1	29,8	28,7	29,2
Koulutus						
Perusaste	29,2	27,3	28,3	31,3	30,0	30,7
Keskiaste	30,4	28,6	29,4	29,1	28,7	28,8
Alin korkea-aste	29,8	29,5	29,6	30,0	29,1	29,4
Alempi korkeakouluaste	28,7	27,9	28,5	29,2	26,1	27,5
Ylempi korkeakouluaste	27,6	27,6	27,7	28,0	26,5	27,1
Tutkijakoulutusaste ¹⁾	-	-	-	-	-	-
Sosioekonominen asema						
Maatalousyrittäjä	32,2	31,0	31,9	33,8	31,6	32,8
Yrittäjä	30,7	28,2	29,8	32,9	28,9	31,7
Ylempi toimihenkilö	29,7	28,9	29,4	31,0	29,3	30,0
Alempi toimihenkilö	30,4	29,6	29,8	29,9	29,8	29,9
Työntekijä	30,9	28,4	30,0	31,3	29,7	30,7
Tuntematon ²⁾	11,8	11,2	11,6	9,7	8,6	9,2

1) Tulosta ei esitetä havaintojen vähäisyyden vuoksi.

2) Ikävakiointi tehty 5-vuotisikäryhmittäin satunnaisvaihtelun pienentämiseksi.

Myöskään sosioekonomisen aseman ryhmissä ei ole havaittavissa suuria eroja, tuntemattomien luokkaa lukuun ottamatta. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden maatalousyrittäjien työurat ovat ikävakioitunakin koko aineiston pisimpiä. Myös työntekijöiksi lukeutuvien miesten työurat ovat varsin pitkiä ennen työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneiden ryhmässä työurat ovat muodostuneet huomattavasti muita lyhemmiksi.

si, mikä kertoo tämän ryhmän kiinnittyneen työelämään varsin heikosti jo ennen eläkkeelle siirtymistä.

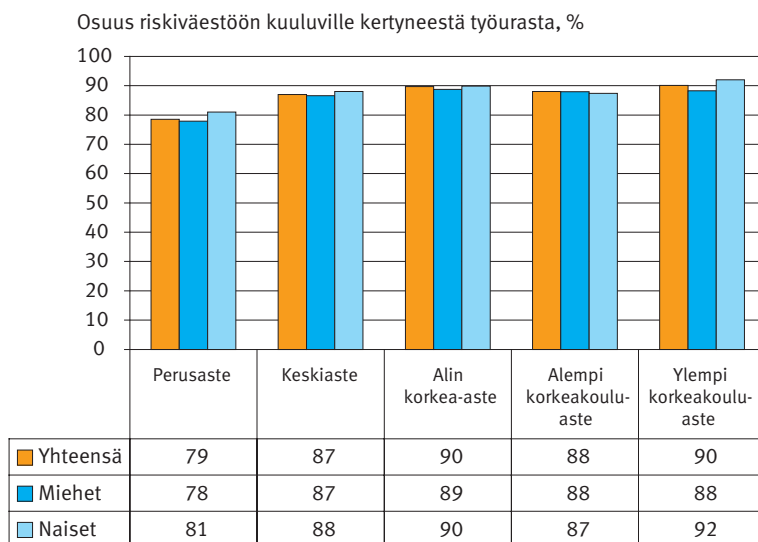
Työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työura on vajaa 11 vuotta lyhempi kuin niillä, jotka jatkavat ansiotyössä vanhuuseläkkeelle asti (ks. artikkeli *Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat* toisaalla tässä julkaisussa). Lyhentääkö työuraa vain ennenaikainen eläkkeelle siirtyminen vai jääkö työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työura muita lyhemmäksi jo ennen eläkkeelle siirtymistä? Tätä tarkastellaan seuraavassa vertaamalla työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden ikävakiointua työuran pituutta riskiväestön ikävakiointuun työuran pituuteen. Vakioväestönä on riskiväestön keskimääräinen ikärakenne. Ikärakenne vakioidaan siis samaksi kaikissa sukupuolen, koulutuksen ja sosioekonominen aseman ryhmissä sekä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä että riskiväestöllä. Vertailu työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden ja riskiväestön työurien välillä tehdään ryhmäkohtaisesti (esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden naisten työuraa verrataan riskiväestön naisten työuraan).

Riskiväestöön verrattuna työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat keskimäärin runsaat kolme vuotta lyhempiä. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden naisten työurat jäävät jälkeen vähemmän kuin miesten. Työuran kestoon ei ole sisällytetty palkattomia jaksoja kuten sairaspäivärahakausia tai työttömyysjaksoja. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä edeltää usein sairaspäivärahakausi, joka voi yhtäjaksoisesti kestää pisimmillään reilun vuoden. Myös työttömyys on varsin yleistä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä edeltävinä vuosina (Laaksonen ym. 2014).

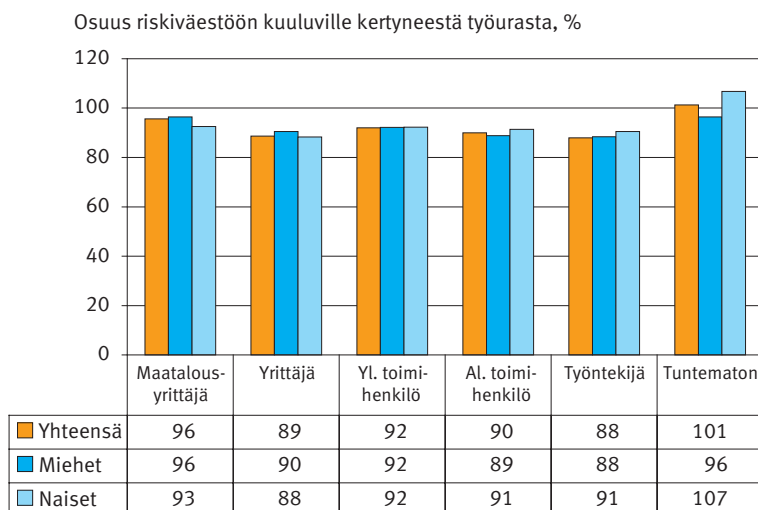
Perusasteen koulutettujen ryhmässä työuran pituus jää työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä erityisen selvästi jälkeen riskiväestön työurista (kuvio 3.4). Tämä koskee varsinkin miehiä ja ilmenee voimakkaammin alle 50-vuotiailla kuin tätä vanhemmissa ikäryhmissä (liitetaulukko 3.2). Myös työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä, perusasteen koulutuksen varassa olevilla alle 50-vuotiailla naisilla vähäinen kiinnittyneisyys työelämään on varsin yleistä jo ennen työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä, vaikkakaan ei samassa määrin kuin miehillä (liitetaulukko 3.2).

Kuvio 3.4.

Työuran mediaanipituus työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä 35–64-vuotiailla suhteessa riskiväestön työuran mediaanipituuteen (osuus, %) koulutusryhmittäin vuonna 2011.

Kuvio 3.5.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurien pituus suhteessa riskiväestön työurien pituuteen sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 2011.

Sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä yrittäjänä (muuna kuin maatalousyrittäjänä) toimineilla naisilla työurat jäävät muita ryhmiä enemmän jälkeen riskiväestön työurista (kuvio 3.5). Selvimmin tämä on havaittavissa alle 50-vuotiaiden naisten kohdalla (liitetaulukko 3.2). Kokonaisuutena sosioekonomisten ryhmien väliset erot siinä, kuinka paljon riskiväestön työurista jäädään jälkeen, ovat kuitenkin varsin pienet⁴.

3.4 Yhteenveto

Artikkelissa on tarkasteltu työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sosioekonomista rakennetta vuosina 2007–2011 sekä sosioekonomisia eroja työkyvyttömyyseläkkeen alkavuudessa ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneille kertyneen työuran pituudessa vuonna 2011. Esitetyt tulokset perustuvat eläkelaitosten rekistereistä koottuun aineistoon, johon on Eläketurvakeskuksessa yhdistetty tutkinto- ja ammattitietoja.

Artikkelin tulokset vahvistavat aikaisempien tutkimusten (mm. Polvinen 2009; Polvinen ym. 2013) tuloksia sosioekonomisista eroista työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen todennäköisyydessä. Aikaisemmat tutkimukset ovat perustuneet edustaviin otoksiin. Tässä artikkelissa esitetyt laskelmat työkyvyttömyyseläkkeen alkavuudesta sosioekonomisissa ryhmissä perustuvat kokonaisaineistoon vuodelta 2011.

Työkyvyttömyyseläkkeiden ikävakioitu alkavuus oli alemmissa sosiaaliryhmissä suurempi kuin ylemmissä. Riski siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle oli suurin perusasteen koulutuksen suorittaneilla, mutta myös keskiasteen koulutuksen suorittaneilla työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus oli korkea. Vaikka työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus on perusasteella ja keskiasteella korkea, tulos saattaa silti aliarvioida työkyvyttömyyden yleisyyttä näissä ryhmissä. Aikaisemmista tutkimuksista tiedetään, että myös työttömäksi joutumisen riski on perusasteen koulutetuilla korkea. Työttömyysturva ja työkyvyttömyyseläke ovat jossain määrin toisilleen vaihtoehtoisia toimeentulon muotoja (mm. Rantala 2008) ja työttömyys voi vähentää työkyvyttömyyseläkkeen alkavuutta vähän koulutetuissa ryhmissä.

Sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna työkyvyttömyyseläkkeen alkavuus oli suurinta työntekijäasemassa toimineilla, mutta myös yrittäjätaustaisil-

4 Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneiden työurat eivät jää käytännössä lainkaan jälkeen vastaavan sosioekonomisen ryhmän työurista riskiväestössä. Naisten kohdalla työurat ovat jopa pidemmät kuin riskiväestössä. Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneillä on yleisesti ottaen puutteellinen työhistoria ja tästä joukosta työkyvyttömyyseläkkeelle näyttää valikoituvan sellaisia, joilla on työhistoriaa.

la ja alemmilla toimihenkilöillä työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus oli kohtalaisen korkea. Työoloilla on merkittävä ja esimerkiksi terveyskäyttäytymistä suurempi vaikutus siihen, että työkyvyttömyyseläkkeen riski on työntekijäasemassa toimivilla suurempi kuin ylemmillä toimihenkilöillä (Polvinen ym. 2013). Tuki- ja liikuntaelinsairaudet ovat yleisin syy työkyvyttömyyseläkkeen myöntämiseen (Kaikki työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet...2012). Tuki- ja liikuntaelinsairauksien vuoksi myönnettyjen työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuuteen ja tässä ilmeneviin sosioekonomisiin eroihin vaikuttaa erityisesti työn fyysinen raskaus ja heikot vaikutusmahdollisuudet omaan työhön (Lahelma ym. 2012; Polvinen ym. 2013).

Tutkimuksen uutta antia ovat tiedot työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneille kertyneistä työurista ja niiden vertailu vastaaviin riskiväestön työuriin. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden toteutuneen työuran mediaani oli noin 29 vuotta, miesten työurien ollessa 1,3 vuotta pidempiä kuin naisilla. Vastaavaan tulokseen päädyttiin raportin toisessa artikkelissa *Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat*, jonka mukaan työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat ovat keskimäärin vajaat 11 vuotta lyhempiä kuin ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat.

Koulutuksen tai sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden toteutuneissa työurissa on jonkin verran vaihtelua. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä perustasteen koulutuksen varassa olevilla on takanaan muita työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä pidempi työura. Tulos selittyy osittain sillä, että he ovat keskimäärin muita työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä vanhempia. Maatalousyrittäjillä on työkyvyttömyyseläkkeelle siirryttäessä takanaan selvästi pidempi työura kuin keskimäärin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä. Muutoin erot työurien pituudessa ovat työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna varsin pienet. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työuria olisi jatkossa syytä tarkastella myös diagnoositietojen valossa. Onko esimerkiksi kahden suurimman työkyvyttömyyseläkkeen sairausryhmän, tuki- ja liikuntaelin sairauksien sekä mielenterveyden sairauksien, välillä eroa siinä, kuinka pitkäksi työura ehtii muodostua ennen työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä?

Riskiväestöön⁵ verrattuna työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneille kertyneet työurat ovat runsaat kolme vuotta lyhempiä. Lyhemmän työuran taustalla on todennäköisesti sairaspäivärahaa, mutta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymis-

5 Riskiväestö tarkoittaa tässä saman ikäisiä samassa sosioekonomisessa asemassa olevia henkilöitä, jotka eivät ole eläkkeellä.

tä edeltävinä vuosina monille kertyy myös työttömyyttä (Laaksonen ym. 2014). Työurassa oleva ”vaje” ennen työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä on ongelmallinen työkyvyttömyyseläkkeen riittävyttä ajatellen. Työkyvyttömyyseläke muodostuu työuran perusteella ansaitusta eläkkeestä ja niin sanotusta tulevan ajan eläkkeestä⁶. Puutteet eläkettä edeltävässä työurassa vaikuttavat näihin molempiin työkyvyttömyyseläkkeen osiin. Tulevan ajan eläkkeen perustana on viiden eläkettä edeltävän vuoden keskiansio, ja puutteet työurassa laskevat tulevan ajan eläkkeen tasoa.

Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden määrä on ollut laskussa vuosien 2007–2011 aikana. Työkyvyttömyyseläkkeiden määrä on laskenut myös 55–64-vuotiaiden joukossa, vaikka ikäryhmään kuuluvien määrä on väestössä samaan aikaan kasvanut. Työkyvyttömyyseläkkeiden vähentyminen saattaa jossain määrin auttaa puskuroimaan myös väestön vanhenemisesta aiheutuvaa painetta eläkemenoja ja huoltosuhdetta kohtaan, kun vanhemmat ikäryhmät pystyvät toimimaan työelämässä aiempaa pidempään työkykyään menettämättä. Työkyvyn säilymisellä on tietenkin yksilön ansio- ja elintason kannalta tärkeä merkitys.

Pääosa artikkelin tuloksista kohdistuu vain vuoden 2011 tilanteeseen. Sosioekonomisen aseman yhteyttä työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuuteen ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurien pituuteen olisikin aiheellista tarkastella vielä pidemmällä aikavälillä vuotuisen vaihtelun selvittämiseksi.

6 Tulevalla ajalla tarkoitetaan työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen ja vanhuuseläkeiän täyttämisen välistä aikaa. Tulevan ajan eläkeosuus liitetään ansaittuun eläkkeeseen.

Lähteet

Juopperi, Jukka & Lampi, Jukka (2012) Työllisyys ja kuntoutus ennen työkyvyttömyyseläkepäättöstä. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 01/2012. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Kaikki työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet sairauspäryhmittäin 2012. Eläketurvakeskuksen tilastotietokanta, <http://tilastot.etk.fi/?lang=3>, luettu 17.1.2014.

Kautto, Mikko & Salonen, Janne (2013) Työurat ansaintarekisterin valossa. Teoksessa Noora Järnefelt, Mikko Kautto, Markku Nurminen ja Janne Salonen (2013) Työurien pituuden kehitys. Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2013: Helsinki.

Koulutusluokitus 2006. Käsikirjoja 1. Tilastokeskus: Helsinki.

Laaksonen Mikko & Blomgren Jenni & Gould Raija (2014) Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sairauspäiväraha-, kuntoutus- ja työttömyyshistoria: rekisteripohjainen tarkastelu. Teoksessa Raija Gould, Mikko Laaksonen, Päivi Husman (toim.) Mitä tapahtuu ennen työkyvyttömyyseläkettä? (Käsikirjoitus)

Lahelma, Eero & Laaksonen, Mikko & Lallukka, Tea & Martikainen, Pekka & Pietiläinen, Olli & Saastamoinen, Peppiina & Gould, Raija & Rahkonen, Ossi: Working conditions as risk factors for disability retirement: a longitudinal register linkage study. BMC Public Health 2012 (12):309.

Polvinen, Anu (2009) Koulutuksen, terveyden ja työn vaikutus työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 4/2009: Helsinki.

Polvinen, Anu & Gould, Raija & Lahelma, Eero & Martikainen Pekka (2013) Socioeconomic differences in disability retirement in Finland: The contribution of ill-health, health behaviours and working conditions. Scandinavian Journal of Public Health 2013, doi:10.1177/1403494813482400.

Polvinen Anu & Laaksonen, Mikko & Gould, Raija & Lahelma, Eero & Martikainen, Pekka (2014) The contribution of major diagnostic causes to socioeconomic differences in disability retirement. Scandinavian Journal of Work Environment and Health. [Epub ahead of print]

Rantala, Juha (2008) Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008:1, Helsinki.

Tuominen, Eila & Nyman, Heidi & Lampinen, Jukka (2011) Eläkkeiden reaalin kehitys vuosina 2000–2010. Mikko Kautto (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Liitteet

Liitetaulukko 3.1.

Työkyvyttömyyseläkkeelle vuonna 2011 siirtynneille kertynyt työura ikäryhmittäin (vuotta).

Työkyvyttömyys- eläkkeelle siirtyneet	Miehet						Naiset						Kaikki					
	35– 39 v	40– 44 v	45– 49 v	50– 54 v	55– 59 v	60– 64 v	35– 39 v	40– 44 v	45– 49 v	50– 54 v	55– 59 v	60– 64 v	35– 39 v	40– 44 v	45– 49 v	50– 54 v	55– 59 v	60– 64 v
Yhteensä	9,6	15,4	20,7	27,2	33,7	37,0	8,7	14,1	19,5	26,5	32,5	34,9	9,1	14,6	20,1	26,8	33,1	35,9
Koulutus																		
Perusaste	5,1	11,9	17,1	26,5	34,8	37,3	5,7	9,2	15,7	26,1	32,6	34,7	5,5	10,8	16,8	26,3	33,7	36,1
Keskiaste	10,5	17,0	21,4	27,2	33,9	37,4	8,0	14,1	20,2	26,6	32,6	34,8	9,4	15,1	21,0	27,0	33,2	36,1
Alin korkea-aste	12,1	17,2	22,2	27,7	32,9	36,8	11,1	16,4	20,4	27,5	33,3	35,9	11,7	16,9	21,0	27,5	33,2	36,4
Alempi korkeakouluaste	10,3	16,2	22,1	27,6	32,4	34,4	9,7	14,1	21,8	26,0	31,3	35,6	9,9	14,5	22,0	26,7	32,1	34,7
Ylempi korkeakouluaste	10,0	16,0	19,2	26,9	31,6	34,2	11,7	13,1	20,2	25,6	30,8	33,4	11,2	13,9	19,7	26,1	31,1	33,8
Tutkijakoulutusaste	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Sosioekonominen asema																		
Maatalousyrittäjä	13,9	20,8	26,9	31,1	35,2	37,8	10,0	20,7	25,9	29,8	33,5	37,2	11,9	20,8	26,2	30,2	34,3	37,8
Yrittäjä	12,3	18,6	22,4	28,5	34,6	37,5	7,3	15,7	18,2	26,0	31,9	35,0	11,8	17,1	21,7	27,2	33,6	36,8
Ylempi toimihenkilö	10,1	16,9	22,1	28,0	32,9	36,2	12,0	14,9	21,9	27,6	32,1	35,7	11,2	16,1	21,9	27,7	32,4	35,8
Alempi toimihenkilö	10,8	16,8	21,9	28,2	33,6	37,8	9,9	15,3	21,7	27,3	33,5	36,2	10,1	15,4	21,9	27,5	33,5	36,6
Työntekijä	11,2	16,9	21,2	28,1	34,9	37,9	8,4	14,3	18,7	26,6	32,5	34,7	10,1	15,8	20,7	27,6	34,0	36,8
Tuntematon	1,2	3,3	5,3	10,2	14,4	16,2	2,7	4,0	5,1	8,5	13,6	15,4	1,8	3,4	5,2	9,4	14,1	15,9

1) Tulosta ei esitetä havaintojen vähäisyyden vuoksi.

Liitetaulukko 3.2.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneille kertyneen työuran osuus riskiväestöllä kertyneestä työurasta vuonna 2011 (%).

Työkyvyttömyys- eläkkeelle siirtyneet	Miehet					Naiset					Kaikki							
	35– 39 v	40– 44 v	45– 49 v	50– 54 v	55– 59 v	60– 64 v	35– 39 v	40– 44 v	45– 49 v	50– 54 v	55– 59 v	60– 64 v	35– 39 v	40– 44 v	45– 49 v	50– 54 v	55– 59 v	60– 64 v
Yhteensä	66	79	83	91	98	96	68	79	84	94	98	95	66	78	83	93	98	95
Koulutus																		
Perusaste	37	63	69	85	96	94	58	59	72	90	94	92	44	60	70	86	95	93
Keskiaste	70	82	83	89	95	95	64	79	86	94	98	94	67	77	84	91	96	95
Alin korkea-aste	80	86	89	94	96	95	78	87	85	96	99	96	80	88	86	95	98	96
Alempi korkeakouluaste	74	86	91	96	98	92	75	80	95	94	97	100	74	79	93	94	98	94
Ylempi korkeakouluaste	75	90	84	97	99	94	92	77	92	97	99	95	86	80	88	96	98	94
Tutkijakoulutusaste	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	72	89	80	90	100	96
Sosioekonominen asema																		
Maatalousyrittäjä	84	94	101	100	99	96	72	100	101	99	98	97	77	96	100	99	98	96
Yrittäjä	80	90	88	94	99	95	56	87	79	93	98	95	80	86	87	92	98	95
Ylempi toimihenkilö	72	90	91	97	99	96	92	84	95	100	99	98	82	88	93	98	98	96
Alempi toimihenkilö	75	85	87	94	97	97	75	84	91	95	99	96	74	82	90	95	98	96
Työntekijä	75	83	83	92	97	96	69	83	83	97	100	96	71	81	83	92	97	96
Tuntematon	67	92	82	105	104	94	126	108	86	98	112	116	95	94	84	102	108	103

1) Tulosta ei esitetä havaintojen vähäisyyden vuoksi.

Satu Nivalainen

4 Kuka jatkaa työssä 63 ikävuoden jälkeen?

4.1 Johdanto

Vuonna 2005 tehtiin Suomen eläkejärjestelmään suuria muutoksia. Yleisestä 65 vuoden eläkeiästä luovuttiin ja siirryttiin joustavaan vanhuuseläkeikään, jossa työntekijä voi valita eläkkeelle jäämisiän 63 ja 68 vuoden väliltä. Samalla varhennetun vanhuuseläkkeen ikäraja nousi 60 ikävuodesta 62 ikävuoteen. Lisäksi mahdollisuuksia siirtyä eläkkeelle erinäisten varhaiseläkereittien kautta rajoitettiin huomattavasti. Vuoden 2005 eläkeuudistus pyrki myös luomaan taloudellisia kannustimia vanhuuseläkkeelle jäämisen lykkäämiseksi. Vanhuuseläkkeelle siirtyminen on mahdollista jo 62-vuotiaana, mutta tällöin eläkettä leikataan pysyvästi niin sanotulla varhennusvähennyksellä. Sen sijaan 63–68 vuoden iässä eläkettä karttuu tavallista korkeamman kannustinkarttuman mukaisesti. Molempien tarkoitus on houkutella työntekijöitä pysymään työelämässä alinta mahdollista vanhuuseläkeikää pidempään.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa myös yhtenäistettiin yksityisen ja julkisen sektorin eläkesäännöt. Aikaisemmin julkisella sektorilla oli käytössä erilaisia henkilökohtaisia eläkeikiä, jotka määräytyivät esimerkiksi ammatin tai työuran pituuden mukaan ja olivat usein alhaisempia kuin yksityisen sektorin yleinen 65 vuoden vanhuuseläkeikä.¹ Vaikka henkilökohtaiset eläkeiät ovat poistuneet, siirtymäsäännösten vuoksi henkilökohtaisia eläkeikiä esiintyy julkisella sektorilla vielä pitkään.

Ikääntyvien työllisyysaste on kasvanut koko 2000-luvun. Esimerkiksi vuonna 2010 63-vuotiaiden työllisyysaste oli liki 30 prosenttia. 64-vuotiaista työssä oli joka viides ja 65-vuotiaistakin joka kymmenes. Tämä on selvästi enemmän kuin ennen eläkeuudistusta. Työllisyysasteen lisäksi myös ikääntyneiden eläkealkavuudessa ja työssä pysyvyudessa on tapahtunut muutoksia. Nykyään 63-vuotiaana eläkkeelle siirtyy noin joka kolmas siihen asti työssä olleista (ks. liitekuvio 4.1). Työssä tämän ikäisistä jatkaa edelleen useampi kuin kuusi kymmenestä. 64-vuotiaiden joukossa vastaavat osuudet ovat 40 ja 60 prosenttia. 65-vuotiailla työssä pysyvyys on 50 prosentin luokkaa, eli tähän ikään saakka työelämässä ol-

¹ Ks. tarkemmin http://www.keva.fi/fi/elakkeet/elakkeet_ian_perusteella/vanhuuselake/Sivut/Default.aspx (luettu 22.11.2013).

leista joka toinen jatkaa edelleen työssä. Tämän iän jälkeen työssä jatkajien osuus nousee. Tämä osaltaan kertoo siitä, että mitä vanhemmaksi työssä pysytään, sitä sitkeämmin työelämässä myös jatketaan.

Eläkealkavuus tai työssä pysyvyys iän mukaan ei kuitenkaan vielä kerro siitä, millaisia nämä ihmiset ovat, eli kuka jatkaa työssä ja kuka ei. Tämän vuoksi artikkelissa kuvaillaan eri-ikäisten työssä jatkajien ominaisuuksia työeläkejärjestelmän rekistereistä kootulla yksilötason aineistolla. Erityisesti tarkastellaan siitä, millaisia ovat ominaisuuksiltaan ne, jotka jatkavat työssä vielä joustavan vanhuuseläkkeen alaikärajan eli 63 ikävuoden jälkeen.

Pääasiallisena tarkastelun kohteena on työssä jatkaminen ja vanhuuseläkkeelle siirtyminen eri sosioekonomisissa ryhmissä. Sosioekonomisia eroja voidaan mitata usealla tavalla. Tässä näitä eroja tarkastellaan koulutuksen, ammattiin perustuvan sosioekonomisen aseman, ammattiaseman ja tulojen mukaan. Lisäksi tarkastellaan työuran pituuden vaikutusta eläkkeelle siirtymisen ajoittumiseen. Soveltuvilta osin tarkastelut tehdään sukupuolen ja työskentelysektorin (yksityinen/julkinen) mukaan. Näin saadaan selville, vaikuttavatko julkisen sektorin henkilökohdaiset eläkeiät eläkkeelle siirtymiseen ja eroaako miesten ja naisten eläkkeelle siirtymiskäyttäytyminen toistaan. Tarkastelu koskee vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneitä, jotka ovat olleet ansiotyössä edellisen vuoden lopussa.

Eläkkeellesiirtymiskäyttäytymistä on tutkittu aikaisemminkin. Tuorein tutkimus on Uusitalon ja Nivalaisen (2013) rekisteriaineistoon perustuva analyysi. Tarkastelukohteena oli 62–70-vuotiaiden käyttäytyminen. Tutkimuksessa osoitettiin, että henkilön taloudellinen tilanne vaikuttaa vanhuuseläkkeelle siirtymiseen siten, että mitä suurempi (eläke)varallisuus henkilöllä on, sitä todennäköisemmin hän siirtyy eläkkeelle heti sen sijaan, että jatkaisi työssä. Tätä ennen useita eläkkeelle siirtymisikää tarkastelevia tutkimuksia on tehnyt Eila Tuominen tutkimusryhmineen. Tarkastelujen kohteena ovat olleet sekä eläkeaikomukset että toteutunut eläkkeelle siirtymiskäyttäytyminen. Tutkimukset ovat pohjautuneet kyselyaineistoihin, joiden rekisteriaineistoja pienempi havaintomäärä asettaa rajoituksia mahdollisuuksille tarkastella eri ryhmiä kovin hienojakoisesti. (ks. Tuominen ym. 2012a; 2012b.)

Tuominen ym. (2012b) tutkivat eläkkeelle siirtymisiän ja eläkkeelle siirtymisen taustatekijöiden välistä yhteyttä tarkastelemalla työstä suoraan vanhuuseläkkeelle vuonna 2010 siirtyneitä palkansaajia. Kyselytutkimuksen aineisto kerättiin postikyselynä.² Vastausten lisäksi aineistoon yhdistettiin rekisteritietoa muun mu-

2 Kyselyyn vastasi noin 2 500 henkilöä.

assa työuran pituudesta, ansiotasosta ja työeläkkeen määrästä. Tutkimuksessa selvitettiin, miten eri tekijät vaikuttavat siihen, että eläkkeelle siirrytään aikaisintaan 63-vuotiaana verrattuna siihen, että eläkkeelle siirryttäisiin tätä ennen, kun muiden tekijöiden vaikutus on vakioitu. Erikseen tarkasteltiin, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että eläkkeelle siirrytään aikaisintaan 64-vuotiaana sen sijaan, että eläkkeelle jätettäisiin täsmälleen 63-vuotiaana. Jälkimmäinen analyysi kuvaa vain niiden käyttäytymistä, jotka jatkoivat työssä vähintään 63-vuotiaaksi.

Tulokset osoittavat, että monet henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat kahtalaisesti työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisen ajoittumiseen. Toisin sanottuna samat tekijät voivat sekä aikaistaa että lykätä eläkkeelle siirtymistä. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa naissukupuoli, korkea koulutus ja korkea tulotaso. Tutkimuksen mukaan työolot vaikuttavat merkittävästi vanhuuseläkkeelle siirtymisen ajoittumiseen. Työn kiireisyys, henkinen raskaus ja työaikojen joustamattomuus aikaistavat eläkkeelle siirtymistä. Työn mielekkyys, työn jatkumisen varmuus ja vaikutusmahdollisuudet työn sisältöön lisäävät vähintään 64-vuotiaaksi jatkamisen todennäköisyyttä niiden joukossa, jotka ovat työssä vähintään vanhuuseläkkeen alaikärajaan saakka. Myös työnantajan kannustus ja tuki saavat jatkamaan työssä pidempään. (ks. tarkemmin liitetaulukko 4.1 ja Tuominen ym. 2012b.)

Kyselytutkimusten ehkä suurin anti liittyy työoloihin liittyviin tekijöihin, joita ei rekisteriaineistoista voida havaita. Tässä artikkelissa suoritetun tarkastelun merkittävin kontribuutio on mahdollisten sosioekonomisten erojen tarkastelu kattavalla rekisteriaineistolla vuoden 2011 aikana työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden joukossa. Erityishuomiota kiinnitetään siihen, ketkä jatkavat työssä joustavan vanhuuseläkeiän alarajan jälkeen. Aihe on mielenkiintoinen muun muassa siitä näkökulmasta, että 63 ikävuodesta alkaen työssä jatkajille alkaa kertyä niin sanottua kannustinkarttumaa, joka on 4,5 prosenttia vuosiansioista. Tieto siitä, ketkä hyödyntävät tätä eläkejärjestelmän piirrettä ja millaisia sosioekonomisia eroja kannustinkarttuman käyttöön mahdollisesti liittyy, on toistaiseksi hyvin puutteellista.

4.2 Aineisto

Tarkastelu perustuu työeläkelaitosten ylläpitämistä rekistereistä ja Tilastokeskuksen tutkinto- ja ammattitiedoista koottuun yksilötason kokonaisaineistoon, joka sisältää kaikki vuoden 2011 aikana vanhuuseläkkeelle siirtyneet yli 50-vuotiaat,

jotka ovat elossa 31.12.2011, asuvat vakituisesti Suomessa ja ovat Suomen kansalaisia.³

Tässä vanhuuseläkkeelle siirtyneiksi katsotaan vuoden 2011 aikana vanhuuseläkkeelle ensimmäisenä omaeläkkeenä siirtyneet sekä osa-aikaeläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneet.⁴ Lisäksi edellytetään, että henkilöt ovat olleet ansiotyössä vuoden 2010 lopussa. Vanhuuseläkkeelle ensimmäisenä omaeläkkeenä siirtyneeksi määrittelyn kriteerinä on, että henkilö ei ole saanut muuta omaeläkettä kahtena edeltävänä vuonna. Tämä on yleinen tilastoinnissa käytetty määritelmä (ks. Tilasto Suomen eläkkeensaaajista 2011, 29). Osa-aikaeläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneeksi katsotaan tässä sellaiset henkilöt, jotka ovat edeltävänä vuonna (vuonna 2010) olleet osa-aikaeläkkeellä, mutta eivät vanhuuseläkkeellä ja jotka vuonna 2011 ovat alkaneet saada vanhuuseläkettä.⁵ Näin määritellen aineistossa on 30 875 työstä vuoden 2011 aikana vanhuuseläkkeelle siirtynyttä henkilöä.⁶ Näistä 1 057 henkeä eli 3,4 prosenttia on siirtynyt työstä varhennetulle vanhuuseläkkeelle.⁷

Aineistosityistä johtuen työssä jatkamista 63 ikävuoden jälkeen tarkastellaan tässä eläkkeellesiirtymisiän kautta. Esimerkiksi 63-vuotiaana eläkkeelle siirtyneet ovat työssä vuoden 2010 lopussa, jolloin he ovat 62-vuotiaita. He siirtyvät eläkkeelle vuoden 2011 loppuun mennessä eli ovat jatkaneet työssä suurella todennäköisyydellä 63-vuotiaaksi (riippuen syntymäpäivästä ja eläkkeelle siirtymisen ajankohdasta vuoden 2011 sisällä). Valitettavasti tietoa tarkasta eläkkeelle siirtymisen ajoittumisesta vuoden 2011 sisällä ei ole käytettävissä.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä tarkoittaa käytännössä sitä, että työstä vanhuuseläkkeelle on siirrytty sen vuoden aikana, kun tämä ikä on tullut täyteen. Henkilö on siis työssä 31.12.2010 ja siirtyy vanhuuseläkkeelle 1.1.–31.12.2011 välisenä aikana. Eläkkeellesiirtymisikä on mitattu 31.12.2011.

3 Valtaosa aineistoon kuuluvista henkilöistä on syntynyt vuosina 1942–1959, nuorimmat 60-luvun taitteessa.

4 Tässä artikkelissa käytetty vanhuuseläkkeelle siirtymisen määritelmä poikkeaa tämän raportin artikkelissa 2 käytetystä määritelmästä.

5 Työeläkkeenä maksettavat työkyvyttömyyseläkkeet muuttuvat automaattisesti vanhuuseläkkeiksi 63 vuoden iässä ja kansaneläkkeenä maksettavat työkyvyttömyyseläkkeet 65 vuoden iässä. Näitä eläkejärjestelmän automaattisesti suorittamia eläkelajin muutoksia ei katsota vanhuuseläkkeelle siirtymiseksi, ja tällaiset henkilöt jäävät tässä tarkastelun ulkopuolelle. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiksi ei myöskään katsoa niitä henkilöitä, joilla työttömyyseläke tai maatalouden erityiseläke on edeltänyt vanhuuseläkkeelle siirtymistä.

6 On syytä huomata, että vanhuuseläkkeelle siirtyneistä noin 15 prosenttia on työssä myös eläkkeelle siirtymisvuoden lopussa.

7 Henkilö voi olla samanaikaisesti sekä varsinaisella että varhennetulla vanhuuseläkkeellä. Tällaisessa tilanteessa varsinainen vanhuuseläke katsotaan tässä ensisijaiseksi.

Mikäli työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä on 63 vuotta, tässä oletetaan, että työssä on jatkettu vähintään joustavan vanhuuseläkeiän alarajaan saakka.⁸ Vastaavasti jos työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä on 64 vuotta, työssä on jatkettu vähintään siihen saakka, että täytetään 64 vuotta. Edelleen 65-vuotiaana työstä eläkkeelle siirtyneet ovat jatkaneet 65 vuoden rajapyykkiin saakka. Vanhin ikäryhmä on jatkanut työssä vähintään 66 vuoden ikään saakka.

Täsmällisesti ilmaistuna tarkastelun kohteena on työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma yksilöiden eri ominaisuuksien suhteen. Päähuomio on työssä jatkamisen ja eläkkeelle siirtymisen sosioekonomisissa eroissa. Näitä eroja peilataan koulutuksen, ammattiin perustuvan sosioekonomisen aseman, ammattiaseman ja tulojen kautta.

Tieto henkilön ammattiin perustuvasta sosioekonomisesta asemasta viittaa eläkkeellesiirtymisvuotta edeltävän viimeisimmän tiedossa olevan ansiotyön mukaiseen sosioekonomiseen asemaan. Tässä käytetty sosioekonomisen aseman luokitus sisältää seuraavat luokat: 1) maatalousyrittäjät, 2) muut yrittäjät, 3) ylemmät toimihenkilöt, 4) alemmat toimihenkilöt, 5) työntekijät ja 6) sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomat. Sosioekonomisen aseman muodostamisen vaiheet ja tarkempi kuvaus on esitetty raportin lopussa olevassa liitteessä 1. Samassa liitteessä kuvataan myös artikkelissa käytetty kuusiportainen koulutusasteikko.

Edellä mainittujen tietojen lisäksi aineisto sisältää tietoja muun muassa henkilön sukupuolesta, työskentelysektorista (yksityinen/julkinen) ja työuran pituudesta. Myös näitä hyödynnetään tämän artikkelin tarkasteluissa.

Aineisto soveltuu hyvin työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden sosioekonomisten erojen tarkasteluun, sillä sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jäävien osuus on aineistossa hyvin pieni, koska kaikki vanhuuseläkkeelle vuoden 2011 aikana siirtyneet olivat ansiotyössä vuoden 2010 lopussa.

8 Hyvin pieni osa niistä, joille eläkeiäksi näin määritellen saadaan 63 vuotta, on siirtynyt varsinaisen vanhuuseläkkeen sijasta varhennetulle vanhuuseläkkeelle vuoden 2011 aikana, eli todennäköisesti jäänyt eläkkeelle jo 62 vuoden iässä. Näiden tapausten lukumäärä aineistossa on kuitenkin vain 301 henkeä, eli 2,6 prosenttia kaikista 63-vuotiaana eläkkeelle siirtyneistä. Varhennetulle vanhuuseläkkeelle jääneistä valtaosa (756 henkeä eli 72 %) tulee määritellyksi alle 63-vuotiaana eläkkeelle siirtyneeksi. Alle 63-vuotiaana eläkkeelle siirtyneistä 20 prosenttia on siirtynyt varhennetulle vanhuuseläkkeelle.

4.3 Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma eri ominaisuuksien suhteen

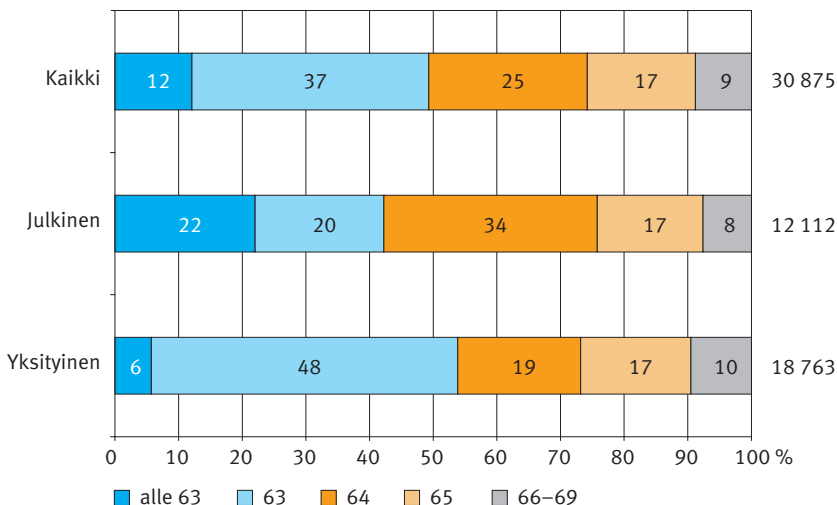
4.3.1 Yleistä

Vuoden 2011 aikana työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden henkilöiden vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma eri ominaisuuksien suhteen koko aineistossa on tässä luvussa esitetty kuvioina ja vastaavat jakaumat sukupuolen ja työskentelysektorin mukaan taulukoissa jakaumakuvioiden alla.

Aineiston tarkastelu osoittaa, että noin puolet työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneistä jää vanhuuseläkkeelle viimeistään 63-vuotiaana ja vastaavasti toinen puolikas jatkaa työssä joustavan vanhuuseläkkeen alaikärajan yli. 63 ikävuoden jälkeen työssä jatkaneista noin puolet jää eläkkeelle aikaisintaan 65-vuotiaana. (Kuvio 4.1.)

Kuvio 4.1.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma ja havaintojen lukumäärä koko aineistossa ja sektorin mukaan.

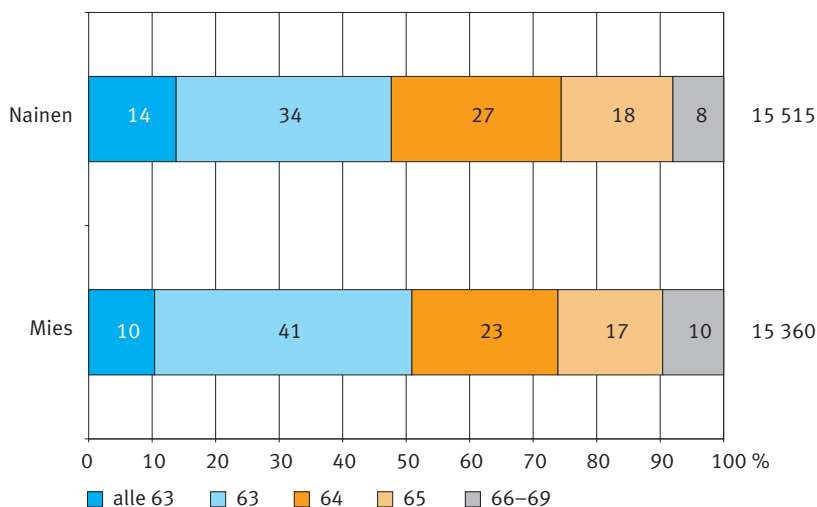
Yksityisellä ja julkisella sektorilla eläkkeellesiirtymisikä poikkeaa selvästi. Yksityisellä sektorilla puolet jää eläkkeelle viimeistään 63-vuotiaana ja 63 vuotta on yleisin eläkeikä. Julkisella sektorilla puolestaan huomattavan suuri osa työssä olijoista vetäytyy eläkkeelle ennen 63 vuotta, mutta toisaalta siellä myös jatketaan yksityistä sektoria selvästi useammin vähintään 64-vuotiaaksi. Julkisen sektorin

yleisin vanhuuseläkeikä on 64 vuotta. Vähintään 65-vuotiaaksi jatkaneiden osuudessa ei juuri ole eroa sektoreiden välillä.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneistä noin puolet on naisia ja puolet miehiä (kuvio 4.2). Naiset siirtyvät hieman miehiä useammin eläkkeelle ennen joustavan vanhuuseläkkeen alaikäraja, mutta toisaalta naisista myös hivenen suurempi osa jatkaa työssä vähintään 64-vuotiaaksi. Käytännössä miehet siis eläköityvät täsmälleen 63-vuotiaana naisia useammin.

Kuvio 4.2.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma ja havaintojen lukumäärä sukupuolen mukaan.

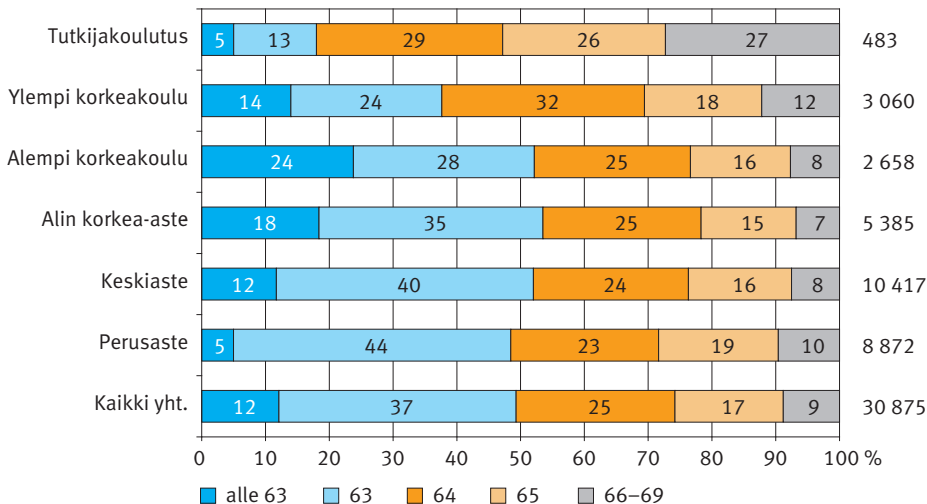

4.3.2 Koulutus

Valtaosalla vanhuuseläkkeelle siirtyneistä on perus- tai keskiasteen koulutus. Koulutusasteen mukainen tarkastelu osoittaa, että korkeasti koulutetut jatkavat työssä muita pidempään (kuvio 4.3). Erityisesti tutkijakoulutuksen, mutta myös ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet jatkavat muita selvästi useammin työelämässä vähintään 64 vuoden ikään saakka. Molemmissa ryhmissä 64 vuotta on yleisin eläkkeelle siirtymisikä.

Kuvio 4.3.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisien jakauma ja havaintojen lukumäärä koulutustason mukaan.

Erityisen pitkään työelämässä jatkavat tutkijakoulutetut, mutta myös ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista keskimääräistä useampi jatkaa vähintään 66 vuoden ikään. Jos tarkastelu kohdistettaisiin vain niihin, jotka ovat jatkaneet vähintään 63 vuoden ikään saakka, nämä erot olisivat selkeämmät. Alemmin koulutetut puolestaan jäävät tyypillisimmin eläkkeelle viimeistään 63 vuoden iässä. Puolet heistä siirtyy eläkkeelle viimeistään tämän ikäisenä.

Sukupuolittain tarkasteltuna ylemmän korkeakoulutuksen hankkineet naiset jäävät miehiä hieman myöhemmin eläkkeelle ja jatkavat miehiä hivenen useammin vähintään 65-vuotiaaksi (taulukko 4.1). Sen sijaan tutkijakoulutetut miehet jatkavat naisia selvästi useammin vähintään 66-vuotiaaksi saakka.

Yleisesti ottaen julkiselta sektorilta vanhuuseläkkeelle siirtyvät ovat yksityistä sektoria useammin korkea-asteen tutkinnon suorittaneita ja harvemmin pelkän perusasteen koulutuksen varassa. Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisen ikäprofiili on erilainen yksityisellä ja julkisella sektorilla (taulukko 4.1).

Yksityisellä sektorilla vain hyvin harva jää eläkkeelle ennen 63 ikävuotta, mutta 63 on yleisin eläkeikä kaikissa koulutusluokissa. Tutkijakoulutusta ja ylemmää korkeakoulutusta lukuunottamatta yksityisellä sektorilla ei ole suurta koulutustason mukaista vaihtelua eläkkeelle siirtymisiässä.

Taulukko 4.1.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä eri koulutusasteilla sukupuolen ja työskentelysektorin mukaan, jakauma (%), rivisumma=100 %) ja lukumäärä (henkeä yht.).

Eläkeikä	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm
Sukupuoli												
Koulutus	Miehet						Naiset					
Tutkijakoulutus	4	13	29	24	30	336	8	14	29	28	21	147
Ylempi korkeakoulu	12	28	32	17	12	1 664	17	19	32	20	12	1 396
Alempi korkeakoulu	17	34	26	16	7	1 527	33	21	22	16	9	1 131
Alin korkea-aste	17	38	23	15	7	2 375	20	33	27	15	6	3 010
Keskiaste	11	45	21	15	8	4 865	12	36	27	18	7	5 552
Perusaste	4	46	21	19	11	4 593	6	41	26	19	9	4 279
Kaikki yht.	10	41	23	17	10	15 360	14	34	27	18	8	15 515
Sektori												
Koulutus	Yksityinen sektori						Julkinen sektori					
Tutkijakoulutus	6	26	19	24	24	140	5	8	33	26	29	343
Ylempi korkeakoulu	6	39	22	19	14	1 220	19	13	38	18	11	1 840
Alempi korkeakoulu	8	43	23	18	9	1 336	40	14	26	14	7	1 322
Alin korkea-aste	8	48	20	16	8	2 989	31	19	31	14	6	2 396
Keskiaste	6	50	19	17	9	6 385	21	25	33	16	6	4 032
Perusaste	4	49	18	18	10	6 693	7	26	39	20	8	2 179
Kaikki yht.	6	48	19	17	10	18 763	22	20	34	17	8	12 112

Julkisella sektorilla sen sijaan eläkkeelle siirtymisikä vaihtelee huomattavasti koulutuksen mukaan. Perusastetta ja tutkijakoulutusta lukuunottamatta moni jää eläkkeelle alle 63-vuotiaana. Julkisella sektorilla tutkijakoulutetut ja ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet pysyvät työssä selvästi yksityistä sektoria pidempään ja 64 on yleisin eläkeikä kaikilla koulutusasteilla lukuunottamatta alemmaa korkeakoulutusta. Myös perusasteen ja keskiasteen koulutetut pysyvät julkisella sektorilla työssä huomattavasti yksityistä sektoria pidempään.

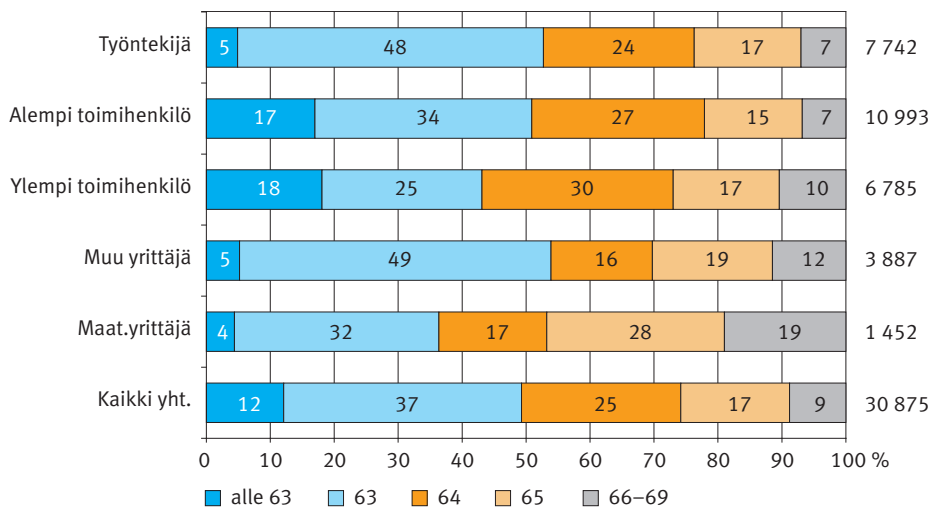
4.3.3 Ammatin perusteella määriteltä sosioekonominen asema

Myös sosioekonominen asema on yhteydessä eläkkeelle siirtymisen ajankohtaan (kuvio 4.4). Palkansaajista ylemmät toimihenkilöt pysyvät työssä vähintään 64 vuoden ikään muita useammin ja huomattavan usea vähintään 65 vuoden ikään ja tätäkin vanhemmaksi. Ylempien toimihenkilöiden yleisin vanhuuseläkeikä on 64 vuotta. Kaikilla muilla sosioekonomisilla ryhmillä yleisin eläkeikä on 63 vuotta.

Toisaalta ylemmät ja alemmat toimihenkilöt vetäytyvät eläkkeelle muita useammin ennen 63 vuoden ikää. Jos mukaan otetaan vain ne, jotka jatkaneet vähintään 63 vuoden ikään saakka, ylempien toimihenkilöiden muita myöhempi eläkkeelle siirtyminen korostuu vielä selkeämmin.

Kuvio 4.4.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma ja havaintojen lukumäärä sosioekonominen aseman mukaan.

Yrittäjät jatkavat tyypillisesti palkansaajia useammin työssä vähintään 65-vuotiaaksi saakka. Erityisesti maatalousyrittäjät pysyvät työssä hyvinkin pitkään; kaksi kolmesta jatkaa vähintään 64 vuoden ikään ja valtaosa tästä joukosta jopa 65-vuotiaaksi tai vanhemmaksi. Myös muista yrittäjistä noin joka kolmas pysyy työelämässä vähintään 65 vuoden ikään. Toisaalta maatalousyrittäjistä poiketen noin puolet muista yrittäjistä jää eläkkeelle joustavan eläkeiän alarajan kohdalla, eli 63-vuotiaana. Maatalousyrittäjistä tässä iässä eläköityy vain joka kolmas. Miehillä yrittäjäyys on yleisempää kuin naisilla, mutta sukupuolten välillä ei näytä olevan suurta eroa eläkkeelle siirtymisen ajoittumisessa (ks. taulukko 4.2).

Vanhuuseläkkeelle siirtyneistä naisista puolet on alempia toimihenkilöitä (ks. taulukko 4.2). Miehillä yleisin sosioekonominen ryhmä puolestaan on työntekijät. Eläkkeelle siirtymisen ajoittumisen tarkastelu osoittaa, että ylemmillä toimihenkilöillä vähintään 64-vuotiaaksi jatkaneiden osuuksissa ei ole eroja, naiset tosin jäävät miehiä useammin eläkkeelle jo ennen 63 vuoden ikää. Sen sijaan työntekijänaiset ja alemmat toimihenkilöt jatkavat miehiä useammin vähintään 64-vuoti-

aaksi. Erityisesti työntekijänaiset myös pysyvät työssä miehiä useammin vähintään 65 vuoden ikään. Ainakin osittain ilmiön taustalla voivat olla taloudelliset tekijät ja pyrkimys kasvattaa tulevaa eläkettä.

Taulukko 4.2.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä ja sosioekonominen asema, sukupuolen ja työskentelysektorin mukaan, jakauma (% , rivisumma=100 %) ja lukumäärä (henkeä yht.).

Eläkeikä	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm
Sukupuoli												
Sosio.ek. asema	Miehet						Naiset					
Työntekijä	5	51	23	15	7	4 736	5	43	26	19	7	3 006
Alempi th	22	34	23	14	7	3 232	15	34	29	16	7	7 701
Ylempi th	13	29	31	17	11	3 754	25	20	29	17	10	3 031
Muu yrittäjä	5	50	16	18	12	2 624	5	47	15	21	11	1 263
Maat. Yrittäjä	5	31	17	27	20	989	4	33	18	29	17	463
Tuntematon	-	-	-	-	-	25	-	-	-	-	-	51
Kaikki yht.	10	41	23	17	10	15 360	14	34	27	18	8	15 515
Sektori												
Sosio.ek. asema	Yksityinen sektori						Julkisen sektori					
Työntekijä	4	55	19	15	7	5 493	8	30	35	21	7	2 249
Alempi th	8	48	20	16	8	5 263	26	21	33	15	6	5 670
Ylempi th	7	42	25	16	10	2 624	25	14	33	17	11	4 161
Muu yrittäjä	5	49	16	19	12	3 887	-	-	-	-	-	-
Maat. yrittäjä	4	32	17	28	19	1 452	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	-	-	-	-	-	44	-	-	-	-	-	32
Kaikki yht.	6	48	19	17	10	18 763	22	20	34	17	8	12 112

Yksityisen ja julkisen sektorin erot ovat huomattavat (ks. taulukko 4.2). Yksityisellä sektorilla kaikissa sosioekonomisen aseman luokissa eläköidytään julkista sektoria aikaisemmin, yleisin eläkeikä on 63 vuotta. Yksityisellä sektorilla ylemmät toimihenkilöt jatkavat työssä muita vanhemmaksi. Julkisella sektorilla toimihenkilöt jäävät huomattavan usein eläkkeelle ennen 63 vuoden ikää. Toisaalta kaikissa ryhmissä yleisin eläkeikä on 64 vuotta. Julkisella sektorilla työntekijät jatkavat työssä pisimpään, eli jopa hieman useammin vähintään 64-vuotiaaksi kuin ylemmät toimihenkilöt.

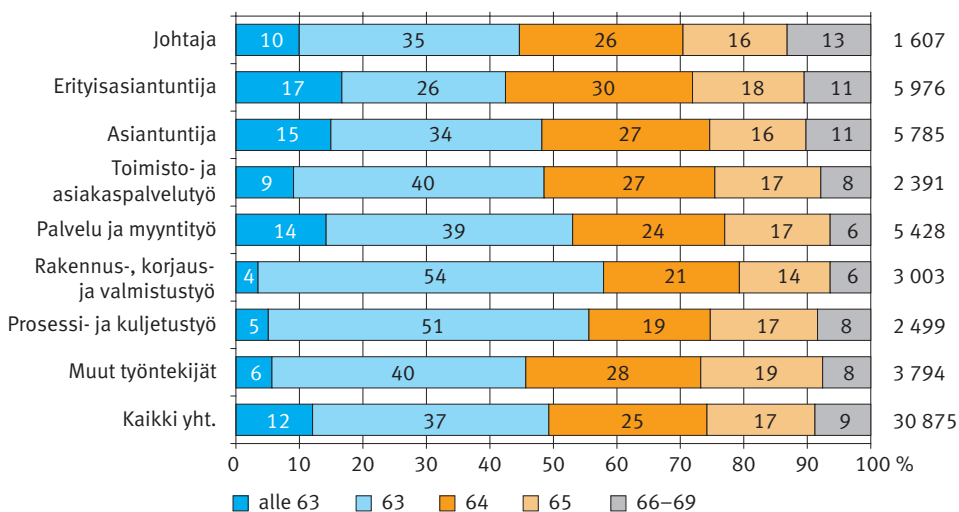
4.3.4 Ammattiryhmä

Karkeaan ammattiluokitukseen perustuva tarkastelu osoittaa, että johtajat ja erityisesti erityisasiantuntijat jatkavat työssä muita useammin vähintään 64-vuotiaaksi, mutta myös tätä vanhemmaksi (kuvio 4.5). Toisaalta asiantuntijoista muita suurempi osuus jää eläkkeelle jo ennen 63 vuoden ikää. Jos kuitenkin tarkastellaan vain niitä, jotka jäävät eläkkeelle aikaisintaan 63-vuotiaana, johtajien ja erityisasiantuntijoiden muita ryhmiä yleisempi pitkään työssä jatkaminen korostuu huomattavan selkeästi.

Rakennus-, korjaus- ja valmistustyötä sekä prosessi- ja kuljetustyötä tekevistä, eli fyysisesti raskaammissa töissä olevista, reilusti yli puolet jää eläkkeelle viimeistään 63-vuotiaana, eli käytännössä heti kun se on mahdollista.

Kuvio 4.5.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma ja havaintojen lukumäärä ammatin mukaan.

Taulukko 4.3.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä ja ammatti, sukupuolen ja työskentelysektorin mukaan, jakauma (% , rivisumma=100 %) ja lukumäärä (henkeä yht.).

Eläkeikä	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm
Sukupuoli												
Ammatti	Miehet						Naiset					
Johtaja	8	36	26	16	14	1 141	14	31	26	17	12	466
Erityisasiantuntija	10	30	31	18	11	3 136	24	20	28	17	10	2 840
Asiantuntija	14	38	25	15	8	2 676	16	31	30	16	7	3 109
Toimisto- ja as. palvelu	6	44	23	19	8	421	10	39	28	16	8	1 970
Palvelu- ja myyntityö	16	39	19	17	9	1 363	14	39	25	17	6	4 065
Rakennus-, korjaus- ja valmistustyö	3	54	22	14	6	2 674	4	56	17	14	9	329
Prosessi- ja kuljetustyö	6	51	19	16	9	1 993	3	48	19	21	8	506
Muu työntekijä	7	46	23	15	9	1 625	5	38	29	20	7	2 169
Tuntematon	-	-	-	-	-	25	-	-	-	-	-	51
Kaikki yht.	10	41	23	17	10	15 360	14	34	27	18	8	15 515
Sektori												
Ammatti	Yksityinen sektori						Julkinen sektori					
Johtaja	7	44	20	17	14	1 109	18	15	40	16	13	498
Erityisasiantuntija	5	43	24	18	10	2 415	25	14	33	17	11	3 561
Asiantuntija	8	47	21	16	8	3 201	25	18	35	15	7	2 584
Muu*	5	50	18	18	9	12 038	20	25	32	17	6	5 469
Kaikki yht.	6	48	19	17	10	18 763	22	20	34	17	8	12 112

*Yksityisen ja julkisen sektorin ammattiryhmä "Muu" sisältää miesten ja naisten kohdalla "Asiantuntija"-ammattin jälkeen luetellut ammatit.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden naisten ja miesten ammattirakenne poikkeaa toisistaan selvästi. Naiset ovat miehiä useammin toimisto- ja palvelutyössä ja harvemmin fyysisesti raskaammissa ammateissa (ks. taulukko 4.3). Miesten joukossa johtajat ja erityisasiantuntijat jatkavat selvästi muita useammin vähintään 64-vuotiaaksi. Naisilla näiden ja muiden ammattien väliset erot eivät ole niin selvät, vaikkakin erityisesti johtajat, mutta myös erityisasiantuntijat jatkavat vähintään 64 vuoden ikään liki yhtä usein kuin vastaavassa asemassa olevat miehet. Naisjohtajat ja erityisasiantuntijanaiset jäävät miehiä useammin eläkkeelle ennen 63 vuoden ikää. Toisaalta asiantuntijanaiset jatkavat miehiä hivenen useammin vähintään 64-vuotiaaksi.

Yksityisen ja julkisen sektorin välillä on eroja eläkkeelle siirtymisiässä myös ammatin mukaan. Julkisella sektorilla johtajat, erityisasiantuntijat ja asiantunti-

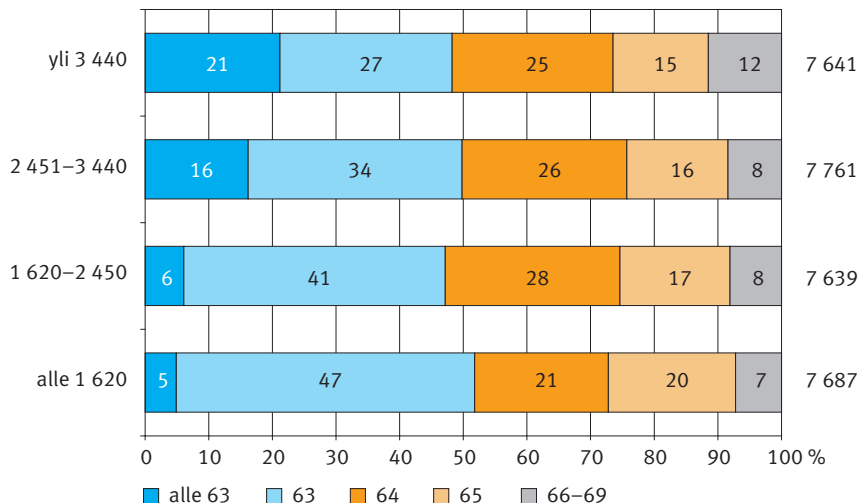
jat jäävät toisaalta yksityistä sektoria useammin eläkkeelle ennen 63 vuoden ikää, mutta toisaalta jatkavat myös selvästi useammin vähintään 64-vuotiaaksi. Näissä ammateissa yksityisellä sektorilla 63 vuotta on selkeästi yleisin eläkeikä, julkisella sektorilla puolestaan yleisin eläkeikä on 64 vuotta. (ks. taulukko 4.3)

4.3.5 Tulot ja työuran pituus

Vuoden 2010 kuukausitulojen tarkastelusta ilmenee, että korkeatuloisimmassa tuloneljänneksessä keskimääräistä useampi jää eläkkeelle ennen varsinaista vanhuuseläkeikää (kuvio 4.6). Toisaalta samaan aikaan myös vähintään 66-vuotiaaksi jatkaneiden osuus on korkeatuloisimmilla suurin. Mikäli tarkastelu kohdistetaan vain niihin, jotka ovat jatkaneet vähintään joustavan vanhuuseläkeiän alarajaan saakka, korkeampituloisista selvästi suurempi osa jatkaa vähintään 64-vuotiaaksi ja muita useammin myös vähintään 65-vuotiaaksi. Kaikkein pienituloisimmista selvästi muita useampi jää eläkkeelle 63-vuotiaana. Koska tulokvartiilien rajat vaihtelevat tarkastelukohteen mukaan, sukupuolten tai työskentelysektorin välisiä eroja tulojen mukaan ei ole esitetty.

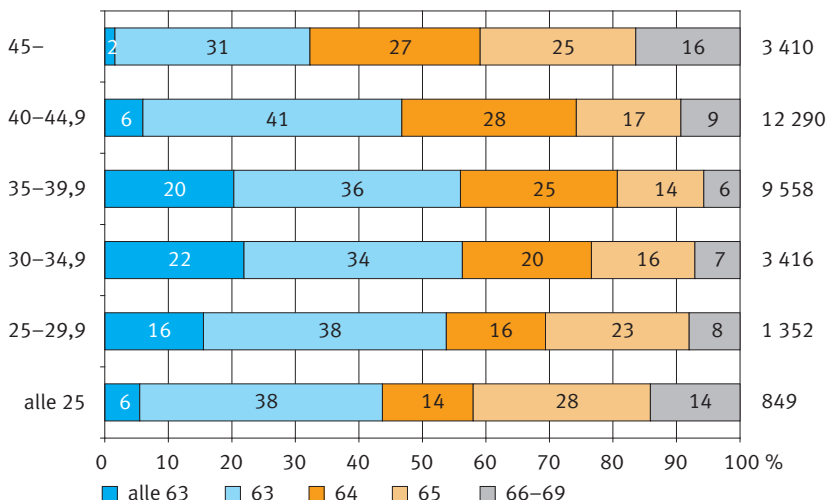
Kuvio 4.6.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisien jakauma ja havaintojen lukumäärä tulokvartiileittain, vuoden 2010 kuukausiansiot.

Kuvio 4.7.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma ja havaintojen lukumäärä työuran pituuden (vuotta) mukaan, työura laskettuna 18-vuoden iästä lähtien.

Eläkkeelle siirtymisikä vaihtelee myös työuran pituuden mukaan (kuvio 4.7). Pääasiassa työelämässä jatkavat toisaalta ne, joilla on erityisen lyhyt työura ja toisaalta ne, joilla työura on erityisen pitkä. Erityisesti hyvin lyhyen työuran tehneillä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä on hyvin kahtiajakautunut: joko eläkkeelle jäädään heti joustavan vanhuuseläkkeen alaikärajan kohdalla tai sitten työelämässä jatketaan selvästi pidempään, vähintään 65-vuotiaaksi.

Sukupuolen, vanhuuseläkkeelle siirtymisen ajoittumisen ja työuran pituuden välistä yhteyttä on tarkasteltu taulukossa 4.4. Yhdeksän kymmenestä miehestä tekee 35 vuotta ylittävän työuran. Useammalla kuin joka kymmenennellä on takanaan vähintään 45 vuotta kestänyt työura. Naisilla tyypillisin työuran pituus sijoittuu 30 ja 45 vuoden välille. Käytännöllisesti kaikilla työuran pituuksilla naiset jatkavat työssä miehiä vanhemmaksi. Toisaalta tämä voi vain yksinkertaisesti heijastaa sitä, että erilaisten työurakatkosten vuoksi (esim. lasten hankinta ja perhevapaat) naisten pitää työskennellä vanhemmaksi, että saavat kerättyä samanpituisen työuran kuin miehet.

Vanhuuseläkkeelle siirtymisiän ja työuran pituuden suhteen on suurta vaihtelua eri sektoreilla. Yksityisellä sektorilla niistä, joilla työura on kestänyt 25–44,9 vuotta, noin puolet siirtyy vanhuuseläkkeelle täsmälleen 63-vuotiaana. Alle 25 tai yli 45 vuoden työuran tehneiden joukossa jatketaan muita useammin vähintään 65-vuotiaaksi. Julkisella sektorilla kuva on erilainen: jos julkisen sektorin työnte-

kijällä on 25–39,9 vuoden työura, eläköidytään keskimääräistä useammin jo ennen joustavan eläkeiän alarajaa. Yli 40 vuoden työuran jälkeen jatketaan huomattavan usein vähintään 64-vuotiaaksi. Toisaalta niistä julkisella sektorilla työskentelevistä, joilla työura on hyvin vajaa, noin puolet jatkaa vähintään 65 vuoden ikään. Julkisella sektorilla lyhyen työuran tehneet jatkavat selvästi useammin vähintään 65-vuotiaaksi kuin yksityisellä sektorilla.

Taulukko 4.4.

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisikä ja työuran pituus (vuosina), sukupuolen ja työskentelysektorin mukaan, jakauma (%), rivisumma=100 %) ja lukumäärä (henkeä yht.).

Eläkeikä	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm	Alle 63	63	64	65	66–69	Yht. lkm
	Sukupuoli											
Työuran pituus	Miehet						Naiset					
45–	1	32	24	25	17	2 029	2	29	31	23	15	1 381
40–44,9	5	44	25	17	10	6 999	8	37	31	16	8	5 291
35–39,9	17	41	24	13	6	4 365	23	31	26	14	6	5 193
30–34,9	30	36	14	13	6	1 222	17	34	24	18	7	2 194
25–29,9	28	38	13	14	7	483	9	38	17	27	9	869
alle 25	6	42	14	24	15	262	5	37	14	30	14	587
Kaikki yht.	10	41	23	17	10	15 360	14	34	27	18	8	15 515
	Sektori											
Työuran pituus	Yksityinen sektori						Julkinen sektori					
45–	2	36	21	25	17	2 526	2	16	45	23	15	884
40–44,9	5	50	20	16	9	8 352	9	22	43	17	9	3 938
35–39,9	9	52	19	14	6	4 920	33	18	31	13	5	4 638
30–34,9	8	50	18	16	9	1 661	36	20	23	16	6	1 755
25–29,9	8	47	15	22	8	746	25	27	17	23	8	606
alle 25	5	42	15	25	13	558	6	31	14	33	16	291
Kaikki yht.	6	48	19	17	10	18 763	22	20	34	17	8	12 112

4.4 Yhteenveto

Tässä artikkelissa on tarkasteltu työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisen ajoittumisista erilaisten yksilön ominaisuuksien mukaan. Artikkelissa esitetty rekisteripohjainen analyysi piirtää pääpiirteissään samanlaisen, mutta tietyiltä osin tarkemman kuvan eläkkeellesiirtymisiästä kuin aikaisemmat tutkimukset (esim. Tuominen ym. 2012b).

Vanhuuseläkkeelle siirtymisikä vaihtelee selvästi usean eri ominaisuuden mukaan. Karkeasti ottaen näyttää olevan niin, että korkeasti koulutetut, hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevat, erityisesti johto- tai asiantuntijatehtävissä työskentelevät jatkavat muita useammin työssä vielä 63 ikävuoden jälkeen. Toisin sanottuna nämä väestöryhmät hyödyntävät kannustinkarttumaa. Heikosti koulutetut työntekijäammateissa toimivat sen sijaan jäävät muita useammin eläkkeelle heti kun mahdollista, pääasiassa joustavan vanhuuseläkkeen alaikärajan kohdalla. Heitä kannustinkarttuma ei siis näytä kannustavan jatkamaan työssä.

Yksityisen ja julkisen sektorin väliset erot vanhuuseläkkeelle siirtymisiässä ovat merkittävät. Julkisen sektorin henkilökohtaiset eläkeiät ovat pääosin tämän ilmiön taustalla.⁹ Nivalainen (2013) tarkasteli julkisen sektorin henkilökohtaisten eläkeikien ja vanhuuseläkkeelle siirtymisiän välistä yhteyttä ja havaitsi, että julkisen sektorin henkilökohtaisen eläkeiän ja eläkkeelle siirtymisen ajoittumisen välillä on vahva yhteys. Tämä pätee sekä kuntasektorilla että valtiolla. Henkilökohtaiset eläkeiät siis ohjaavat voimakkaasti vanhuuseläkkeelle siirtymisen ajankohtaa. Myös sukupuolten välillä on eroja eläkkeelle siirtymisessä. Osittain nämä näyttävät liittyvän ammattirakenteissa oleviin eroihin.

Tässä eri väestöryhmien välisiä eroja työstä vanhuuseläkkeelle siirtymisiässä on tarkasteltu vain muutaman ominaisuuden mukaan. Jatkossa näitä tulisi tarkastella perusteellisemmin ja monipuolisemmin. Sukupuolen ja työskentelysektorin lisäksi esimerkiksi palkansaajat ja yrittäjät olisi hyvä erotella tässä tehtyä tarkemmin.

Kuvailevan analyysin keinoin päästään helposti kiinni vain yhteen ominaisuuteen kerrallaan. Kuvaileva tarkastelu antaa arvokasta tietoa eläkkeelle siirtymisestä erilaisten yksittäisten taustatekijöiden suhteen. Sen avulla ei kuitenkaan voida tehdä päätelmiä eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta, eli siitä, millaiset ihmiset tyypillisesti jatkavat työssä 63 ikävuoden jälkeen. Tämän vuoksi tietämystä eri-ikäisenä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden profiileista olisi syytä syventää ekonometrisen analyysin keinoin, jolloin pystyttäisiin luomaan tarkempi kuva eläkkeellesiirtymisiän ja eri ominaisuuksien välisestä suhteesta ja samalla laajentamaan aiempien kyselyaineistopohjaisten analyysien piirtämää kuvaa eläkkeellesiirtymisestä. Tämä jätetään jatkotutkimuksen aiheeksi.

⁹ Tässä termiä ”henkilökohtainen eläkeikä” käytetään yleisnimikkeenä julkisen sektorin erilaisista eläkeiästä.

Lähteet

Nivalainen, Satu (2013) Vanhuuseläkkeelle siirtymisiän jakauma eri väestöryhmissä eli kuka jatkaa työssä 63 ikävuoden jälkeen. Eläketurvakeskuksen muistio 1.10. 2013 (julkaisematon).

Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2011 (2012). Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2012. Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos: Helsinki.

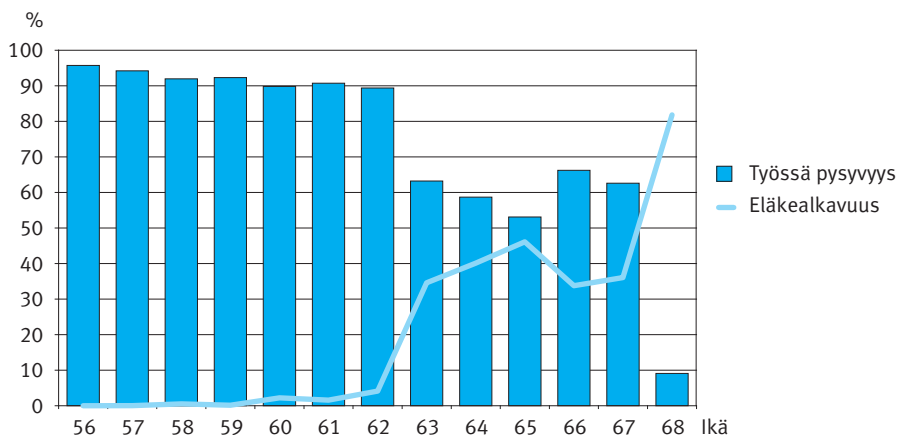
Tuominen, Eila & Karisalmi, Seppo & Takala, Mervi & Kaliva, Kasimir (2012a) How Do Intentions Affect Future Retirement? A Case Study of the Finnish Flexible Old-Age Pension Scheme. *European Journal of Social Security* 14(2):111–131.

Tuominen, Eila & Tuominen, Kristiina & Kahma, Nina (2012b) Joustava vanhuuseläkeikä. Työnantaja- ja työntekijäkyselyihin perustuva tutkimus joustavan eläkeiän toimivuudesta. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2012: Helsinki.

Liitteet

Liitekuvio 4.1.

Työssä pysyminen ja eläkealkavuus iän mukaan vuonna 2010, prosenttia edellisen vuoden työllisistä.

Lähde: Eläketurvakeskuksen tutkimusrekisteri.

Liitetaulukko 4.1.

Tyypillinen vähintään 63- tai 64-vuotiaaksi työssä jatkava palkansaaja.

Vanhuuseläkkeelle siirtymisikä	
Vähintään 63 v.	64 v. tai enemmän, jos jatkettu vähintään 63-vuotiaaksi
Henkilökohtaiset ominaisuudet	
<ul style="list-style-type: none"> Mies Perusasteen koulutus Vajaa työura Pienet tulot Pieni karttunut työeläke 	<ul style="list-style-type: none"> Nainen Ylemmän korkea-asteen koulutus Erityisen lyhyt työura Suuret tulot Vähintään kohtalainen terveys Ei parisuhdetta
Työhön liittyvät tekijät	
<ul style="list-style-type: none"> Työ ei ole liian kiireistä Työajat ovat joustavat Työ ei ole henkisesti raskasta 	<ul style="list-style-type: none"> Työ on mielekästä Työn jatkuminen on varmaa Työ ei ole henkisesti raskasta Voi vaikuttaa työhön
Työnantajaan liittyvät tekijät	
<ul style="list-style-type: none"> Yksityinen sektori Työnantaja tukee työssä jatkamista 	<ul style="list-style-type: none"> Julkinen sektori Työnantaja tukee työssä jatkamista ainakin jossain määrin

Lähde: Tuominen ym. (2012b), kooste luvun 3.6 malleista.

Noora Järnefelt

5 Eläkeajan pituus suhteessa työuran pituuteen

5.1 Johdanto

Elinajan pidentyessä myös keskimääräiset eläkkeelläoloajat ovat pidentyneet (Kautto ja Salonen 2013). Miten pitkä eläkkeelläoloaika on suhteessa tekemämme työuran pituuteen? Kuinka monta eläkkeellä vietettyä vuotta tai kuukautta saamme jokaista tekemäämme työvuotta kohden? Entä jos otetaan huomioon sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaiset erot työurien pituudessa ja elinajassa. Onko väestöryhmien välillä merkittäviä eroja siinä, millaiseksi tehdyn työuran ja eläkkeellä vietetyn ajan suhde muodostuu? Usein ajatellaan, että lyhemmän elinajanodotteen vuoksi työntekijätehtävissä toimivat tekevät muita enemmän työtä jokaista saamaansa eläkevuotta kohti.

Kysymyksiin ei ole helppo vastata, sillä kyse on hyvin pitkän aikavälin ilmiöstä. Vastaus saadaan vasta, kun samaan aikaan syntyneen ikäluokan kaikki jäsenet ovat eläneet elinkaarensa loppuun asti. Joitakin laskelmia asiasta on kuitenkin tehty, pääasiassa hyödyntäen niin sanottuja elinajan odotteen osittamisen menetelmiä (mm. Hytti 1999, Järnefelt & Nurminen 2013). Jakamalla elinajanodote osiin on saatu tulokseksi, että 2000-luvulla työuran pituuden ja elinajan pituuden suhde on miehillä pysynyt vakaana ja naisilla työllisen ajan osuus elinajasta on kasvanut hieman (Järnefelt & Nurminen 2013).

Työuran pituuden ja eläkeajan (tai elinajan) pituuden välisen suhteen tarkastelu mutkistuu, kun mukaan otetaan sosioekonomiset erot elinajanodotteissa. Ylemissä sosioekonomisissa ryhmissä odotettavissa oleva elinaika on selvästi pidempi kuin alemmissa, ja vaikka kaikkien sosioekonomisten ryhmien elinajanodotteet ovat nousseet, työntekijöiden odotteet ovat nousseet hitaammin kuin muilla (Myrskylä ym. 2013, Tarkiainen ym. 2011, Valkonen ym. 2007)¹. Tässä artikkelissa tehtävänä on arvioida, millaiseksi työuran ja eläkeajan pituuden suhde muodostuu sosioekonomisen aseman ryhmissä, jos erot elinajanodotteissa otetaan huomioon.

Voidaksemme tarkastella työuran ja eläkeajan pituuden välistä suhdetta, tarvitsemme arvion näiden molempien elämänvaiheiden kokonaispituudesta. Artik-

¹ Sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välisiä eroja elinajan pituudessa tarkastellaan laajemmin tämän raportin ensimmäisessä artikkelissa.

kelissa tällainen kokonaisarvio pyritään muodostamaan siten, että hyödynnetään yhtäältä rekisteritietoja toteutuneista työurista ja toisaalta odotelaskelmia työvuosista ja eläkevuosista. Sosioekonominen asema vakiintuu vasta suhteellisen myöhään elinkaarella. Koska odotelaskelmat voidaan tehdä vasta sellaisesta ikäryhmästä alkaen, jossa ikäluokan sosioekonomisen rakenteen voidaan katsoa vakiintuneen, odotteet kuvaavat vain työuran loppupäätä. Työuran alkupäätä on kuvattava toteutuneen työuran tiedoilla.

Tutkijat Myrskylä, Leinonen ja Martikainen (2013) ovat laskeneet elinajanodotteen 50-vuotiaille sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä, sekä jakaneet odotteen ansiotyövuosiin ja eläkevuosiin. Tuoreimmat tutkijoiden laskemat odotteet koskivat 50-vuotiaita vuonna 2007. Tutkimuksen mukaan eläkeajan odote eli laskennallinen edessä olevien eläkevuosien määrä oli ylemmillä toimihenkilöillä hieman suurempi kuin työntekijöillä. Toisaalta myös edessä olevien työvuosien määrä 50-vuotiaana oli ylemmillä toimihenkilöillä ja yrittäjillä suurempi kuin työntekijöillä. Lopputuloksena työvuosien osuus 50-vuotiaiden elinajanodotteesta oli ylemmillä toimihenkilöillä suurempi kuin työntekijöillä. Pelkästään elinkaaren loppupäätä tarkastelemalla ei kuitenkaan saada kokonaiskuvaa työvuosien ja eläkevuosien sosioekonomisista eroista, sillä sosioekonomisten ryhmien välillä on eroja siinä, mihin kohtaan elinkaarella ansiotyövuodet sijoittuvat².

Eläketurvakeskuksessa Myrskylän ym. (2013) laskemat työllisen ajan ja eläkeajan odotteet yhdistettiin aggregaattitasolla³ rekisteritietoihin 50-vuotiaiden toteutuneesta työurasta vuonna 2007. Tiedot toteutuneesta työurasta haettiin työeläkelaitosten ylläpitämästä ansaintarekisteristä. Näin saatiin arvio työurien kokonaispituudesta sosioekonomisissa ryhmissä.

Työurien kokonaispituutta voidaan verrata eläkeajan odotteeseen. Tältä pohjalta artikkelissa esitetään arvio siitä, millaiseksi työurien kokonaispituuden ja eläkkeelläoloajan pituuden välinen suhde muodostuu sosioekonomisissa ryhmissä.

2 Sosioekonomisia eroja työvuosien ajoittumisessa elinkaarella tarkastellaan tämän raportin artikkelissa *Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat*.

3 Kahden eri aineiston tietojen yhdistäminen tehtiin ryhmätasolla, sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä. Sekä Eläketurvakeskuksen rekisteriaineisto että Myrskylän ym. (2013) käyttämä rekisteriaineisto ovat yksilötason aineistoja, joista sosioekonomisille ryhmille laskettiin toteutuneet työurat sekä työllisen ajan ja eläkeajan odotteet. Tässä artikkelissa näitä ryhmäkohtaisia lukuja lasketaan yhteen ja verrataan toisiinsa.

5.2 Aineistot

Artikkelissa hyödynnetään kahta tietolähdettä: Myrskylän ym. (2013) laskemia työllisen ajan ja eläkeajan odotteita sekä Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistoon perustuvia tietoja toteutuneista työurista. Molemmista aineistoista tämän artikkelin tarkasteluihin on otettu tiedot sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

Työllisen ajan ja eläkeajan odotteet. Myrskylän ym. (2013) laskemat odotteet perustuvat Tilastokeskuksessa koottuun 11 prosentin otokseen Suomessa vakituisesti asuvasta väestöstä sekä 80 prosentin otokseen kuolemantapauksista. Tässä artikkelissa hyödynnetään 50-vuotiaille vuonna 2007 laskettuja periodiodotteita. Odotteet perustuvat 50-vuotiaiden ja sitä vanhempien ikäluokkien työllisyyteen ja eläkkeellä oloon vuoden 2007 lopussa sekä kuolleisuuteen vuoden 2007 aikana.

Sosioekonomisen aseman määrittelyssä tutkijat käyttivät viimeisintä saatavilla ollutta väestölaskentatietoa. Sosioekonomisen aseman luokittelussa käytettiin Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luokituksen seuraavia luokkia: 1) yrittäjät, 2) ylemmät toimihenkilöt, 3) alemmat toimihenkilöt, 4) työntekijät ja 5) muut tai tuntemattomat.

Toteutunut työura ansaintarekisterissä. Tiedot toteutuneesta työurasta perustuvat ansaintarekisteriin ja kuvaavat 31.12.2007 elossa olevaa 50-vuotias-ta Suomessa vakituisesti asuvaa väestöä. Nämä henkilöt ovat syntyneet vuonna 1957. Toteutuneen työuran pituus saatiin ansaintarekisteriin kerätyistä työ-, palvelu- tai yrittäjävakuutettua aikaa koskevista tiedoista. Näistä tiedoista on Eläketurvakeskuksessa muodostettu yhdenmukaisella tavalla laskettu⁴ tieto työuran pituudesta kalenterivuoden 2007 loppuun mennessä. Työuran pituuden laskenta ansaintarekisteristä on pääpiirteittäin kuvattu raportin liitteessä 1. Aineistossa oli kaksi prosenttia henkilöitä, joilla ei ollut lainkaan työuraa. Näitä henkilöitä ei huomioitu työuran keskipituuden ja hajonnan laskennassa.

Sosioekonomisen aseman määrittelyssä käytettiin ansaintarekisterin tietoja eläkevakuutetun työn eläkelaista (yrittäjä vai palkansaaja) sekä Tilastokeskukselta saatua ammatittietoa. Sosioekonominen asema viittaa viimeisimmän tiedossa olevan ammatin ja eläkelain perustella luokiteltuun sosioekonomiseen asemaan ja sen muodostamisessa on käytetty Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luo-

4 Työuran pituuden laskentatapaa on selostettu tarkimmin Mikko Kauton ja Janne Salosen artikkelissa *Työurat ansaintarekisterin valossa*, julkaisussa Noora Järnefelt, Mikko Kautto, Markku Nurminen ja Janne Salonen (2013) Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla, Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2013, s. 27 – 44.

kitusta. Sosioekonomisen aseman määrittely ansaintarekisterissä on kuvattu tarkemmin raportin liitteessä 1. Ansaintarekisterissä käytetty sosioekonomisen aseman luokitus sisältää seuraavat pääryhmät: 1) maatalousyrittäjät, 2) muut yrittäjät, 3) ylemmät toimihenkilöt, 4) alemmat toimihenkilöt, 5) työntekijät ja 6) sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomat. Työuran kokonaispituutta koskevissa tarkasteluissa maatalousyrittäjät ja muut yrittäjät yhdistettiin, sillä näin oli tehty Myrskylän ym. (2013) tutkimuksessa. Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jäi kahdeksan prosenttia 50-vuotiaista vuonna 2007.

Aineiston jakautuminen sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan on esitetty liitetaulukossa 5.1. Taulukossa on esitetty rinnakkain sosioekonomisen aseman jakauma Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistossa ja Myrskylän ym. (2013) käyttämässä aineistossa. Sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneitä oli Myrskylän ym. (2013) tutkimuksessa vain kaksi prosenttia, ansaintarekisterissä kahdeksan prosenttia. Ero sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääneiden osuudessa aineistojen välillä selittyy sillä, että Myrskylän ym. (2013) aineistossa tieto sosioekonomisesta asemasta oli tarvittaessa haettu takautuvasti jopa vuodesta 1970 asti. Ansaintarekisterin aineistossa sosioekonomisen aseman määrittelyssä tarvittava ammattitieto oli saatavilla takautuvasti vuoteen 1995 asti ja tieto eläkelaista vain vuoteen 2005 asti.

Eroa sosioekonomisen aseman jakaumassa ansaintarekisterin aineiston ja Myrskylän ja kumppaneiden aineiston välillä voisi syntyä myös, jos sosioekonominen asema olisi aineistoissa määritelty erilaisin periaattein. Myrskylän ym. (2013) aineistossa sosioekonomisen aseman tieto perustui Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastoon. Liitetaulukossa 5.1 on tämän vuoksi verrattu sosioekonomisen aseman jakaumaa Eläketurvakeskuksen aineistossa ja työssäkäyntitilastossa. Vertailuun on otettu pelkästään työlliset molemmista aineistoista. Koko väestöä koskeva vertailu ei ollut mahdollinen sen vuoksi, että Eläketurvakeskuksen aineistossa ansiotyöhön perustuva sosioekonominen asema määriteltiin myös ei-työllisille (takautuvasti aikaisempien vuosien perusteella), mitä ei tehdä työssäkäyntitilastossa. Liitetaulukossa 5.1 esitetty vertailu osoittaa, että ansaintarekisteriin sovellettu sosioekonomisen aseman määrittely tuottaa lähes täsmälleen työssäkäyntitilastoa vastaavan tuloksen.

Eläketurvakeskuksen aineiston ja Myrskylän ym. (2013) aineiston välillä ei siis ollut eroa siinä miten sosioekonomisen aseman luokitus on muodostettu. Sen sijaan aineistojen välillä oli eroa siinä, minkä ajankohdan tietoja hyödynnettiin ja tämä on todennäköisin selitys eroille sosioekonomisen aseman jakaumassa.

5.3 Tulokset

Seuraavassa tarkastellaan ensin 50-vuotiaiden toteutuneita työuria Eläketurvakeskuksen aineiston valossa. Sen jälkeen tiedot toteutuneista työurista yhdistetään aggregaattitasolla Myrskylän ja kumppaneiden (2013) laskemiin työllisen ajan ja eläkeajan odotteisiin. Työuran ja eläkeajan pituutta tarkastellaan sekä sukupuolen että sosioekonomisen aseman mukaan.

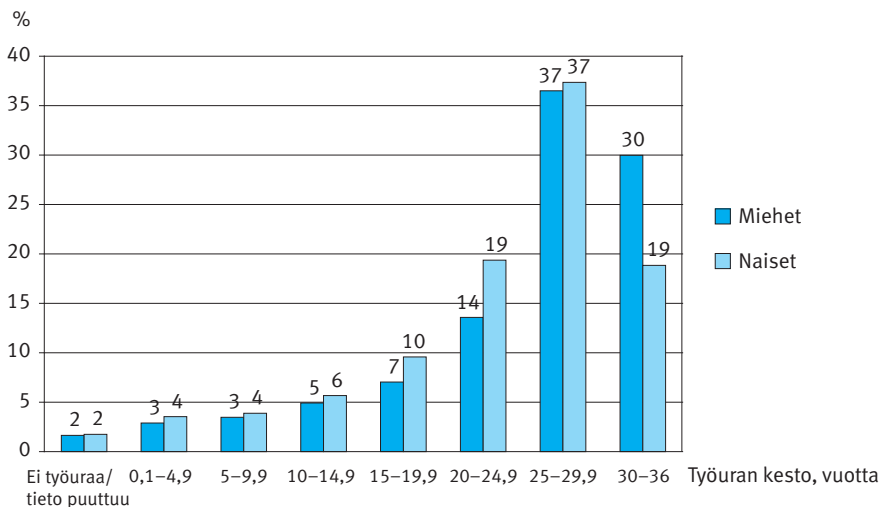
5.3.1 Toteutuneen työuran keston jakauma

Eläketurvakeskuksen rekisteriaineiston mukaan 50-vuotiaista kahdella prosentilla ei ollut lainkaan Suomessa eläkevakuutettua työuraa. Alle viiden vuoden työuran tehneitä oli 3,2 prosenttia 50-vuotiaista. Heistä 12 prosentilla työura oli kertynyt alle 23-vuotiaana eikä siten ole kartuttanut työeläkettä. Näistä luvuista laskeen noin 2,5 prosentille 50-vuotiaista ei ollut kertynyt lainkaan työeläkeoikeutta.

Kuvio 5.1 kertoo toteutuneiden työurien keston jakauman 50-vuotiailla sukupuolen mukaan. Miehillä oli takanaan naisia enemmän hyvin pitkiä, yli 30 vuotta kestäneitä työuria. Naisilla puolestaan oli miehiä enemmän 20–24,9 vuotta kestäneitä työuria. Molemmilla sukupuolilla 25–29,9 vuotta kestänyt työura oli yleisin. Yli puolella kaikista 50-vuotiaista oli takanaan vähintään 25 vuoden työura.

Kuvio 5.1.

Toteutuneen työuran keston jakauma 50-vuotiailla miehillä ja naisilla vuonna 2007.

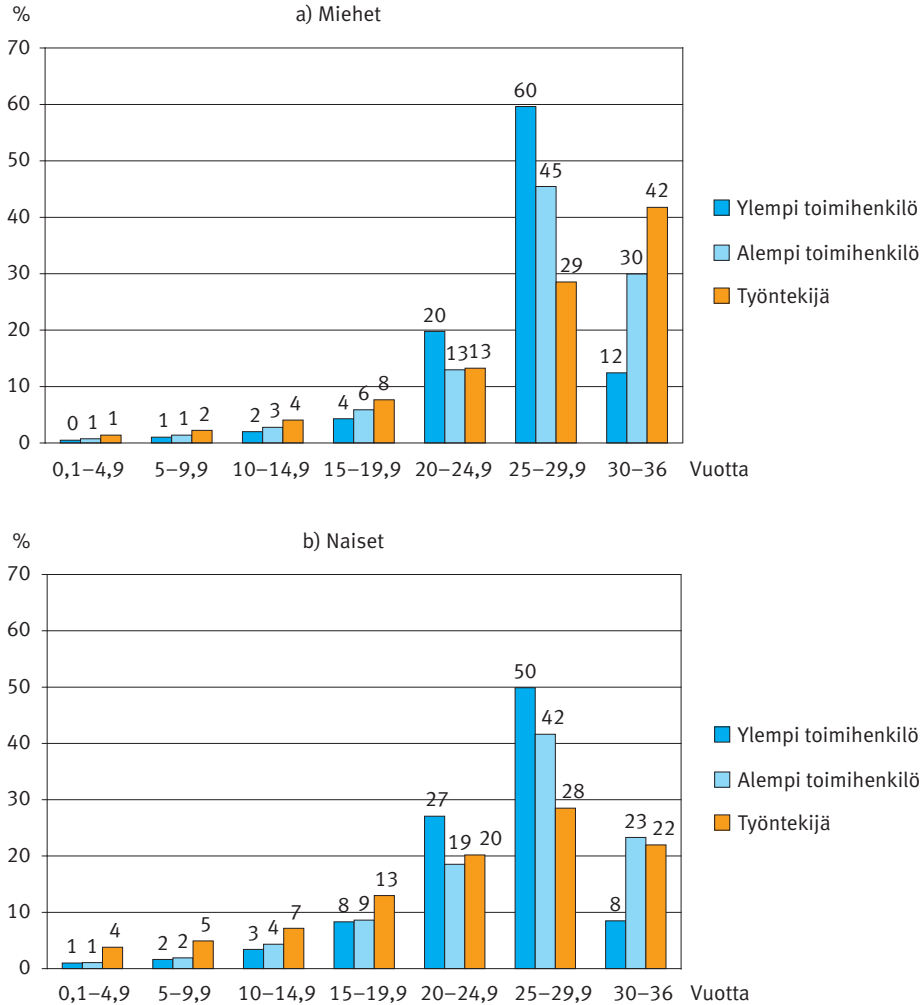
Kuviossa 5.2 työuran pituuden jakauma esitetään palkansaaja-asemassa toimineille, ja liitetaulukossa 5.2 ovat mukana myös maatalousyrittäjät ja muut yrittäjät. Palkansaaja-asemassa toimineiden ylempien toimihenkilömiesten toteutuneen työuran keston jakauma on huomattavan huipukas: 60 prosentilla työura on kestänyt 25–29,9 vuotta (kuvio 5.2a). Työntekijämiesten toteutuneen työuran pituuden jakauma puolestaan on erittäin vino painottuen hyvin pitkiin työuriin. Huomattavalla osalla työntekijämiehistä on työuraa takanaan 30 vuotta tai enemmän, heillä työura on siis alkanut 20-vuotiaana tai nuorempana. Työntekijämiehillä on toisaalta lyhyitä, alle 20 vuoden työuria enemmän kuin toimihenkilömiehillä. Vähintään 25 vuotta kestäneet työurat ovatkin 50-vuotiailla ylemmillä ja alemmilla toimihenkilömiehillä suunnilleen yhtä yleisiä (72 % ja 76 %) kuin työntekijämiehillä (71 %).

Palkansaaja-asemassa toimineilla 50-vuotiailla naisilla yleisin toteutuneen työuran pituus oli 25–29,9 vuotta, riippumatta sosioekonomisesta asemasta (kuvio 5.2b). Sosioekonomisten ryhmien välillä oli kuitenkin eroa toteutuneen työuran keston jakauman huipukkuudessa ja erittäin pitkien, vähintään 30 vuotta kestäneiden työurien osuudessa. Kuten miehillä myös naisilla ylempien toimihenkilöiden toteutuneen työuran keston jakauma on huipukkain keskittyen 25–29,9 vuotta kestäneisiin työuriin. Vähintään 30 vuotta kestäneiden työurien osuus on ylemmillä toimihenkilönaisilla vähäinen (8 %), selvästi pienempi kuin muilla 50-vuotiailla palkansaajanaيسilla. Myös alemmien toimihenkilönaisien yleisin työuran keston luokka on 25–29,9 vuotta, mutta lisäksi lähes neljäsosalla (23 %) on takanaan vähintään 30 vuoden työura. Työntekijäasemassa toimineiden naisten toteutuneen työuran keston jakauma oli selvästi tasaisempi kuin toimihenkilönaisilla: pitkiäkin työuria on, mutta toisaalta lyhyiden työurien osuus on suurempi kuin toimihenkilönaisilla. Hyvin pitkät, vähintään 30 vuotta kestäneet työurat ovat työntekijänaisilla yhtä yleisiä kuin alemmilla toimihenkilönaisilla, mutta selvästi harvinaisempia kuin työntekijäasemassa toimineilla miehillä.

50-vuotiailla maatalousyrittäjillä toteutuneet työurat painottuvat hyvin selvästi nuorena, alle 25-vuotiaana alkaneisiin työuriin. Yli 80 prosentilla maatalousyrittäjistä työuraa on kertynyt 25 vuotta tai enemmän. Miesten ja naisten välillä ei ole tässä eroa. Maatalousyrittäjien eläkevakuutus kattaa myös perheenjäsenet, jotka osallistuvat tilan töihin. Nuorena kotitalan töihin osallistuville kertyy tästä eläkevakuutettua työuraa. (Liitetaulukko 5.2.)

Kuvio 5.2.

Toteutuneiden työurien keston jakauma (%) tietyissä sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä 50-vuotiailla a) miehillä ja b) naisilla vuonna 2007.

Muiden alojen yrittäjillä hyvin pitkät työurat ovat naisilla selvästi harvinaisempia kuin miehillä (liitetaulukko 5.2). Lyhyitä työuria yrittäjänaisilla on sen sijaan selvästi enemmän kuin miehillä. 50-vuotiaista yrittäjänaisista 18 prosentilla on alle 20 vuoden työura, yrittäjämiehistä kahdeksalla prosentilla.

Ne henkilöt, joiden viimeisin ansiotyöjakso oli ollut alle 38-vuotiaana, on tässä aineistossa luokiteltu sosioekonomiselta asemaltaan ”tuntemattomaksi”⁵. Tä-

5 Ammattitieto oli saatavissa vuoteen 1995, jolloin tutkimushenkilöt olivat 38-vuotiaita. Jos viimeisin ansiotyöjakso oli ollut tätä nuorempana, ammattitietoa ei ollut käytettävissä.

mä koskee muun muassa pitkään työkyvyttömyyseläkkeellä olleita. Työkyvyttömyyseläkkeelle joutumisen riski on työntekijäasemassa selvästi suurempi kuin ylemmillä toimihenkilöillä (Polvinen ym. 2013, Polvinen ym. 2014, katso myös tämän julkaisun artikkeli *Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työurat*). Korkeamman työkyvyttömyysriskin vuoksi työntekijäasemassa toimineita lienee päätyntynyt ”tuntemattomien” luokkaan todennäköisemmin kuin ylemmässä toimihenkilöasemassa toimineita. Tässä artikkelissa esitetty toteutuneen työuran pituuden jakauma saattaa siten aliarvioida lyhyiden työurien osuutta työntekijöiden kohdalla. Toisaalta työntekijäammatit ovat usein työmarkkinoiden sisääntuloammatteja, joita tekee valtaosa nuorista, myös sellaiset henkilöt, joilla on useita työelämästä syrjäytymiseen liittyviä riskitekijöitä ja joiden työurat jäävät siksi hyvin lyhyiksi. Tällaisia varhaisessa vaiheessa työmarkkinoiden ulkopuoliselle elämänuralle joutuvia olisikin ehkä perusteltua tarkastella omana ryhmänään, kuten tässä sosioekonomiselta asemaltaan ”tuntemattomat”, eikä ”työntekijöinä” yhdessä työntekijäasemassa toimivien ammattilaisten kanssa.

5.3.2 Toteutuneen työuran keskipituus ja hajonta

Taulukossa 5.1 esitetään sosioekonomisen aseman jakauma aineistossa sekä toteutuneen työuran keskipituus ja hajonta viimeisimmän eläkevakuutetun ansiotyön mukaisissa sosioekonomisissa ryhmissä.

Toteutuneiden työurien pituuden jakauma on varsin vino. 50-vuotiaiden toteutuneen työuran keskipituus on keskiarvolla mitaten 24,7 vuotta, mediaani puolestaan 26,9 vuotta. Hyvin lyhyet työurat laskevat keskiarvoa, vaikka niitä on lukumääräisesti vähän⁶. Mediaani kuvaa keskiarvoa paremmin jakauman painopistettä; puolet toteutuneista työurista on mediaania pidempiä, puolet lyhempiä.

Työntekijämiesten ja toimihenkilömiesten työurien keskipituudessa ei ole keskiarvolla mitaten juuri lainkaan eroa. Mediaanilla mitaten eroa on jonkin verran siten, että työntekijämiesten työuran mediaanipituus on reilut kaksi vuotta pidempi kuin ylemmillä toimihenkilömiehillä. 50-vuotiaista työntekijämiehistä puolella oli takanaan yli 29 vuoden työura. Keskiarvo ja mediaani tuottavat erilaisen tuloksen palkansaajamiesten työuran pituuden sosioekonomisista eroista, koska toimihenkilömiesten ja työntekijämiesten työuran pituuden jakauma on hyvin erimuotoinen (ks. kuvio 5.2a).

⁶ Työuran keskipituuden ja hajonnan laskelmissa ei ole mukana niitä tapauksia (2 %), joilla tieto työuran pituudesta puuttui.

Taulukko 5.1.

Työuran keskipituus ja hajonta sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä 50-vuotiailla miehillä ja naisilla vuonna 2007.

	Viimeisimmän ansio-työn sosioekonomisen asema	50-vuotiaat	31.12.2007**	Toteutuneen työuran pituuden*		
		N	%	Mediaani	Keskiarvo	Keskijajonta
Kaikki	Yhteensä	76 507	100	26,9	24,7	7,6
	Maatalousyrittäjä	2 379	3	28,6	28,0	4,0
	Yrittäjä	5 569	7	27,7	26,5	5,6
	Ylempi toimihenkilö	14 019	18	26,4	25,4	5,0
	Alempi toimihenkilö	23 996	31	27,5	26,0	6,1
	Työntekijä	23 788	31	27,9	25,7	7,5
	Tuntematon	6 756	9	9,3	9,6	6,3
Miehet	Yhteensä	38 451	100	27,6	25,4	7,6
	Maatalousyrittäjä	1 478	4	28,8	28,2	4,1
	Yrittäjä	3 604	9	28,4	27,4	5,3
	Ylempi toimihenkilö	7 294	19	26,8	26,0	4,6
	Alempi toimihenkilö	6 473	17	28,2	26,9	5,7
	Työntekijä	15 813	41	29,1	26,9	6,9
	Tuntematon	3 789	10	10,1	10,2	6,3
Naiset	Yhteensä	38 056	100	26,1	23,9	7,6
	Maatalousyrittäjä	901	2	28,2	27,6	3,9
	Yrittäjä	1 965	5	26,1	24,9	5,9
	Ylempi toimihenkilö	6 725	18	25,8	24,7	5,3
	Alempi toimihenkilö	17 523	46	27,1	25,6	6,2
	Työntekijä	7 975	21	25,2	23,3	8,1
	Tuntematon	2 967	8	8,1	8,7	6,3

* Työuran pituuden keskilukujen ja hajonnan laskennassa on huomioitu vain ne henkilöt, joilla työuran pituus ei ollut puuttuva tieto. Henkilöt, joilta puuttui tieto työuran pituudesta (2%), sijoituivat lähes kaikki sosioekonomisen aseman ryhmään ”tuntematon”.

** Sosioekonomisen aseman jakaumatiedoissa ovat mukana kaikki Suomessa vakituisesti asuvat, myös ne henkilöt, joille ei ollut tietoa työuran pituudesta.

Palkansaaaja-asemassa työskennelleiden naisten työuran pituudessa oli johdonmukaiset, joskaan ei kovin suuret erot sosioekonomisen aseman mukaan. Pisin työuran keskipituus oli alemmilla toimihenkilönaisilla, sekä mediaanilla että keskiarvolla mitattuna. Seuraavaksi pisimmät työurat olivat ylemmillä toimihenkilönaisilla ja lyhyimmät työntekijäasemassa toimineilla naisilla. Ero työuran keskipituudessa alempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden välillä oli noin kaksi vuotta sekä mediaanilla että keskiarvolla mitattuna.

Kaiken kaikkiaan pisin työuran keskipituus sekä mediaanilla että keskiarvolla mitattuna oli maanviljelijöillä. Heillä työuran pituuden hajonta oli lisäksi pienin, lyhyet työurat olivat heillä siis harvinaisempia kuin muissa sosioekonomisen aseman ryhmissä (ks. myös liitetaulukko 5.2). Muilla yrittäjillä työuran keskipituus oli samaa luokkaa kuin palkansaaja-asemassa toimineilla.

Ryhmässä sosioekonominen asema ”tuntematon” työurien keskipituus on selvästi lyhempi kuin muissa sosioekonomisen aseman ryhmissä.

5.3.3 Työuran kokonaispituus – toteutunut työura ja työllisen ajan odote yhdistettynä

Seuraavassa (taulukko 5.2) esitetään laskelma toteutuneen ja odotettavissa olevan työuran yhteispituudesta 50-vuotiaalle väestölle vuoden 2007 lopussa sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä. Laskelmassa yhdistetään ansaintarekisteriin perustuvat tiedot toteutuneen työuran pituudesta keskiarvolla mitattuna sekä Myrskylän ja kumppaneiden (2013) laskemat periodiluvut 50-vuotiaiden työllisen ajan odotteesta.

Taulukon 5.2 sarakkeessa 3 on laskettu toteutuneen työuran keskipituuden ja työllisen ajan odotteen summana saatu työuran odotettavissa oleva kokonaispituus. Miesten joukossa työurat muodostuisivat tämän laskelman perusteella toimihenkilöillä pidemmiksi kuin työntekijöillä. Edelleen ylemmillä toimihenkilömiehillä työurat muodostuisivat pidemmiksi kuin alemmilla toimihenkilömiehillä. Ero ylempien toimihenkilömiesten ja työntekijämiesten työuran pituudessa on noin kolme vuotta. Ero muodostuu 50 ikävuoden jälkeen.

Naisilla työntekijäasemassa toimineiden ja toimihenkilöiden välille muodostuu selvä ero työuran arvioidussa kokonaispituudessa. Työntekijänaisten työura näyttäisi jäävän noin 4,5 vuotta muita palkansaajanaisia lyhemmäksi. Sen sijaan ylempien ja alemmien toimihenkilönaisten välillä ei tämän laskelman perusteella olisi eroa työuran pituudessa.

Työntekijänaisten lyhyen työuran voi tulkita liittyvän kaksinkertaisiin riskiin tai ”haittaan” työmarkkinoilla. Miehiin verrattuna heidän työuransa on lyhempi sukupuolen vuoksi, kuten muillakin naisilla. Muihin naisiin verrattuna heidän työuransa jää lyhemmäksi alhaisen sosioekonomisen aseman ja siihen liittyvän työttömyys- ja työkyvyttömyysriskin vuoksi, kuten työntekijämiehillä. Työntekijänaiset ovat ainoa ryhmä, jossa nämä kaksi työuraa lyhentävää tekijää yhdistyvät, ja sen vuoksi heidän työuransa erottuu kaikkia muita lyhempanä.

5.3.4 Eläkeajan pituus suhteessa työuran pituuteen

Toimihenkilöasemissa ja yrittäjillä työurat muodostuvat siis pidemmiksi kuin työntekijöillä. Myrskylän ym. (2013) odotelaskelmien mukaan myös eläkeajan odote on heillä pidempi kuin työntekijöillä. Millaiseksi eläkeajan ja työuran pituuden suhde muodostuu, onko sosioekonomisten ryhmien välillä siinä eroa?

Taulukossa 5.2 on esitettyä työuran kokonaispituuden ja eläkeajan pituuden suhdeluku. Suhdeluku ilmaisee eläkekuukausien määrän 100 työkuukautta kohti. Laskelmassa yhdistetään edellä esitetyt tiedot 50-vuotiaiden työuran kokonaispituudesta sekä Myrskylän ym. (2013) laskemat periodiluvut 50-vuotiaiden eläkeajan odotteesta. Laskelmaa voidaan pitää suuntaa antavana arviona työssäoloajan ja eläkeajan välisestä suhteesta elinkaarella sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä. Se kertoo, että keskimäärin eläkekuukausia kertyy 61 jokaista 100 työkuukautta kohti. Jos katsotaan vain vanhuuseläkkeellä vietettyä aikaa, sitä kertyy keskimäärin 52 kuukautta jokaista 100 työkuukautta kohti.

Työuran kokonaispituuden ja eläkeajan pituuden suhteen (taulukko 5.2, sarakke 7) tarkastelu osoittaa, että sosioekonomisten ryhmien välillä on joitakin eroja, joskaan ei valtavaa suuria. Toimihenkilötehtävissä toimineet saavat 55 vanhuuseläkekuukautta 100 tekemäänsä työkuukautta kohti, työntekijät 7 kuukautta vähemmän. Palkansaajaryhmien väliset erot supistuvat, mikäli tarkastelussa otetaan huomioon koko eläke aika, varhaiseläkkeellä vietetty aika mukaan luettuna (sarake 8). Työntekijöille kertyy enemmän varhaiseläkeaikaa kuin toimihenkilöille, minkä seurauksena he saavat kokonaisuutena suurin piirtein yhtä monta eläkekuukautta 100 työkuukautta kohti kuin toimihenkilötkin. Yrittäjille muodostuu pitkät työurat, mutta kertyy vähemmän eläkeaikaa kuin palkansaajille.

Sukupuolten välinen ero eläkeajan ja työuran suhteessa on suurempi kuin sosioekonomisten ryhmien välinen ero. Naisille kertyy kaiken kaikkiaan enemmän eläkeaikaa 100 tehtyä työkuukautta kohti kuin miehille. Myös sosioekonomisten ryhmien sisällä naisille kertyy enemmän eläkeaikaa tehtyjä työkuukausia kohti kuin miehille. Suurin sukupuolten välinen ero on työntekijöiden ryhmässä. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että työntekijänäisten keskimääräinen työura jää lyhemmäksi kuin työntekijämiehillä, ja toisaalta siitä, että työntekijänäisten elinajanodote on kuitenkin pidempi kuin työntekijämiehillä. Naisten joukossa sosioekonomisten ryhmien väliset erot elinajanodotteissa ovat selvästi pienemmät kuin miehillä. Tämän johdosta juuri työntekijöiden ryhmässä sukupuolten välinen eläkeai-kaero muodostuu suurimmaksi.

Taulukko 5.2.

Eläkeajan pituuden suhde työuran pituuteen sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan 50-vuotiailla vuonna 2007.

	Työuran pituus, vuotta			Eläkeajan odote, vuotta			Eläkekuukausia per 100 työkuukautta	
	Toteutunut* keskipituus (Ka) 50-vuotiaalle 31.12.2007 (1)	Työllisen ajan odote** 50-vuotiaalle vuonna 2007 (2)	Arvioitu työuran koko- naispituus (1)+(2) (3)	Varhais- eläkkeellä** (4)	Vanhuus- eläkkeellä** (5)	Eläkeajan odote yhteensä** (4)+(5) (6)	Vanhuuselä- keajan suh- de työuraan (5):(3) (7)	Koko eläke- ajan suhde työuraan (6):(3) (8)
Kaikki	Yhteensä 24,7	8,8	33,5	3,1	17,5	20,5	52	61
	Yrittäjät 27,0	9,7	36,7	3,1	17,2	20,3	47	55
	Ylemmät toimihenkilöt 25,4	11,0	36,4	1,4	19,9	21,3	55	59
	Alemmat toimihenkilöt 26,0	9,5	35,4	2,6	19,4	22,0	55	62
	Työntekijät 25,7	7,4	33,0	4,1	15,8	19,9	48	60
Miehet	Yhteensä 25,4	8,7	34,1	3,1	14,7	17,8	43	52
	Yrittäjät 27,7	10,2	37,9	2,8	15,4	18,2	41	48
	Ylemmät toimihenkilöt 26,0	11,2	37,2	1,5	17,7	19,2	48	52
	Alemmat toimihenkilöt 26,9	8,9	35,8	2,6	16,3	18,9	46	53
	Työntekijät 26,9	7,4	34,3	4,0	13,2	17,2	38	50
Naiset	Yhteensä 23,9	8,9	32,8	3,0	20,0	23,0	61	70
	Yrittäjät 25,8	8,9	34,7	3,7	19,4	23,1	56	67
	Ylemmät toimihenkilöt 24,7	10,8	35,5	1,3	22,4	23,7	63	67
	Alemmat toimihenkilöt 25,6	9,6	35,2	2,6	20,8	23,4	59	66
	Työntekijät 23,3	7,4	30,7	4,1	18,9	23,0	62	75

* Lähde: Työeläkelaitosten ansaintarekisteri.

** Lähde: Myrskylä M., Leinonen T. ja Martikainen P. (2013) Life-expectancy by labor force status and social class: Recent period and cohort trends and projections for Finland. Finnish Centre for Pensions, Working Papers 02/2013.

Lisäksi taulukosta 5.2 havaitaan, että sosioekonomiset erot työuran ja eläkeajan välisessä suhteessa ilmenevät naisilla toisella tavalla kuin miehillä. Miesten joukossa sosioekonomiset erot elinajanodotteessa ovat suuret ja tämän johdosta sosioekonomiset erot kohtalaisen suuret myös, kun tarkastellaan vanhuuseläkeajan suhdetta työuran pituuteen. Erot ovat kuitenkin varsin pienet, jos huomioidaan myös varhaiseläkkeellä vietetyt vuodet ja tarkastellaan koko eläkeajan suhdetta työuran pituuteen.

Naisten joukossa tilanne on päinvastainen. Vanhuuseläkeajan suhde työuraan on palkansaajanaisilla lähes sama riippumatta sosioekonomisesta asemasta. Jos koko eläke aika huomioidaan, kertyy työntekijänaisille selvästi enemmän eläke aikaa tehtyjä työkuukausia kohden kuin toimihenkilönaisilla, sillä työntekijänaisille kertyy enemmän työkyvyttömyydestä johtuvia varhaiseläkevuosia.⁷

Se, että sosioekonomiset erot muodostuvat naisilla näin toisensuuntaiseksi kuin miehillä, johtuu yhtäältä työntekijänaisten lyhyistä työurista ja toisaalta työntekijämiesten lyhyestä eliniästä. Työntekijänaisten työurat muodostuisivat tämän tutkimuksen perusteella pidemmiksi, mikäli työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä saataisiin vähennettyä työntekijäammateissa. Mikäli lisäksi sosioekonomisista eroista johtuvia elin aikaeroja voitaisiin miesten joukossa pienentää ja työntekijämiehet eläisivät pidempään, pienentyisivät sekä sosioekonomiset että sukupuolen mukaiset erot eläkeajan ja työuran välisessä suhteessa.

5.4 Metodologinen pohdinta

Edellä taulukossa 5.2 esiteltyn laskelmaan on liitettävä metodologisia variaatioita. Vaikka perusjoukko on sama kummassakin laskelmassa käytetyssä lähteessä, 50-vuotias maassa asuva väestö vuoden 2007 viimeisenä päivänä, poikkeavat aineisto ja laskentamenetelmät sekä sosioekonomisen aseman määrittely toisistaan.

Sekä toteutuneen työuran että odotteiden laskentaan käytetyille aineistoille on yhteistä se, että molemmat ovat rekisteripohjaisia aineistoja. Aineistot eroavat toisistaan siinä, että toteutuneen työuran laskenta perustuu pitkittäisaineistoon, mutta työllisen ajan ja eläkeajan odoteluvut perustuvat poikkileikkausaineistoon. Toteutuneet työurat laskettiin työeläkelaitosten ansaintarekisteriin vuosittain tallennettuna eläkevakuutetun ansiotyön tiedoista sekä ennen vuotta 2005 koskevan ansiotyön osalta niin sanotuista vapaakirjatiedoista. Myrskylän ym. (2013) laskemat työllisen ajan ja eläkeajan odotteet puolestaan perustuvat poikkileikkaustie-

⁷ Sosioekonomisten ryhmien väliset erot ovat saman suuntaiset, mutta hieman pienemmät, jos toteutuneen työuran mittarina käytetään mediaania eikä keskiarvoa kuten taulukossa 5.2.

toihin vuoden 2007 ikäryhmittäisestä kuolleisuudesta ja ikäryhmittäisistä pääasiallisen toiminnan luokkien väestöosuuksista.

Toiseksi, aineistojen erilaisesta luonteesta johtuen, laskentamenetelmät poikkeavat toisistaan. Toteutunut työura on laskettu perusjoukkona olevalle 50-vuotiaiden kohortille ja kuvaa kohortin työuran pituutta retrospektiivisesti. Odoteluvut sen sijaan on laskettu niin sanottua Sullivanin menetelmää käyttäen (esim. Preston et al. 2001) 50-vuotiaiden keinotekoiselle kohortille ja ne kuvaavat 50-vuotiaiden laskennallista jäljellä olevaa aikaa työssä ja eläkkeellä. Odoteluvuissa on huomioitu kuolleisuus 50 ikävuoden jälkeen samoin kuin se, että kuolemanvaara on suurempi alemmissa sosiaaliryhmissä kuin ylemmissä. Toteutuneen työuran laskennassa sitä vastoin ei ole huomioitu 50-vuotiaiden syntymäkohortin, eli 1957 syntyneiden, kuolleisuutta alle 50-vuoden iässä. Tutkimuksen perusjoukkona on vuonna 2007 elossa olevien 50-vuotiaiden kohortti, ei 1957 syntyneiden kohortti.

Periodiodoteluvuissa on omat metodologiset haasteensa. Periodiodoteluvut perustuvat oletukseen, että ikäryhmittäinen kuolemanvaara ja työllisyyden tai eläkkeellä olon todennäköisyys pysyy tarkasteluvuoden tasolla koko kohortin jäljellä olevan elinkaaren ajan. Tutkimukset ovat osoittaneet, että johdonmukaisesti alenevan kuolleisuuden ja johdonmukaisesti kasvavan työllisyyden oloissa periodiodoteluvut aliarvioivat kohortin todellista, toteutuvaa keskimääräistä elinaikaa ja työuran pituutta (Goldstein & Wachter 2006, Nurminen 2012, 60–66). Tässä yhteydessä ei ole mahdollista arvioida miten tämä heijastuu työllisen ajan ja eläkeajan todellisiin, toteutuviin sosioekonomisiin eroihin tässä tarkasteltavan 50-vuotiaiden joukon elinkaarella.

Kolmanneksi laskelman pohjana olevat luvut eroavat sosioekonomisen aseman määrittelyn suhteen. Sosioekonomisen aseman määrittely on Eläketurvakeskuksen aineistoon perustuvissa toteutuneen työuran laskelmissa tehty viimeisimmän tiedossa olevan ansiotyön perusteella. Myrskylän ym. (2013) odotelaskelmissa sosioekonomisen aseman määrittelyssä on käytetty henkilön sosioekonomista asemaa 40–44-vuotiaana, mutta tiedon puuttuessa se on voitu hakea takautuvasti vuodesta 1970 asti. Sosioekonomisen aseman määrittely perustuu aineistoissa siis hieman eri ikävaiheeseen. Lisäksi Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistossa sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomaksi jääviä oli jonkin verran enemmän kuin Myrskylän ym. (2013) aineistossa.

Artikkelissa esitetty työuran kokonaispituuden ja eläkeajan pituuden suhteen tarkastelu perustuu yhteen ikäluokkaan. Havaituissa sosioekonomisissa ja sukupuolen mukaisissa eroissa on siten mukana ikäluokkakohtaista satunnaisuutta, vaikka ei olekaan erityistä syytä olettaa, että erot olisivat toisensuuntaiset muissa

ikäluokissa. Jatkotutkimusten tehtävänä on selvittää miten pysyviä tässä havaitut erot ovat ikäluokkien välillä ja miten erot ovat mahdollisesti muuttuneet ajassa.

Edellä käsitellyistä aineistollisista ja metodologisista seikoista johtuen taulukossa 5.2 esitettyä laskelmaa on pidettävä suuntaa antavana. Puutteista huolimatta tässä esitettyä laskelmaa voi pitää perusteltuna ja toistaiseksi parhaaseen saatavilla olevaan tietoon perustuvana arviona työuran kokonaispituuden ja eläkkeellä oloajan välisestä suhteesta eri sosioekonomisissa ryhmissä.

5.5 Yhteenveto

Artikkelissa tarkasteltiin työuran kokonaispituuden ja eläkeajan pituuden välistä suhdetta sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä. Perusjoukkona oli 50-vuotiaiden ikäluokka vuonna 2007. Tarkastelu perustui laskelmaan, jossa yhdistettiin Eläketurvakeskuksen rekisteriaineiston tiedot 50-vuotiaiden toteutuneen työuran pituudesta keskiarvolla mitattuna sekä Myrskylän ja kumppaneiden (2013) laskemat 50-vuotiaiden työllisen ajan ja eläkeajan odotteet.

Vanhuuseläkekuukausia kertyi keskimäärin 52 jokaista 100 työkuukautta kohhti. Kun mukaan luetaan varhaiseläkkeet, pääasiassa työkyvyttömyyseläkkeet, eläkeaikaa kertyi keskimäärin 61 jokaista työkuukautta kohti. Sosioekonomisten ryhmien väliset erot eläkeajan ja työuran suhteessa ovat melko pienet, jos otetaan huomioon koko eläke aika, myös varhaiseläkkeet.

Sosioekonomiset erot ilmenivät miehillä toisella tavalla kuin naisilla. Kun tarkasteltiin vanhuuseläkeajan ja työuran pituuden välistä suhdetta, sosioekonomiset erot olivat merkittävät johtuen työntekijämiesten alhaisesta elinajanodotteesta. Erot olivat kuitenkin varsin pienet, jos huomioidaan myös varhaiseläkkeellä vietetyt vuodet ja tarkastellaan koko eläkeajan suhdetta työuran pituuteen.

Naisten joukossa sosioekonomiset erot elinajanodotteissa olivat pienemmät, ja siten myös vanhuuseläkeajan suhde työuran pituuteen oli lähes sama toimihenkilö- ja työntekijänaisilla. Naisten kohdalla sosioekonomiset erot liittyivät siihen, että työntekijänaisen työurat jäivät selvästi muita lyhemmiksi. Työntekijänaisille kertyi muita naisia enemmän varhaiseläkeaikaa. Pääasiassa tuo varhaiseläke aika kertyi työkyvyttömyyseläkkeistä (Myrskylä ym. 2013). Jos myös varhaiseläkkeellä vietetyt vuodet huomioidaan, kertyi työntekijänaisille selvästi enemmän eläke aikaa tehtyjä työkuukausia kohden kuin toimihenkilönaisille.

Varhaiseläkkeiden alkavuuden ja keston lyhentäminen työntekijätehtävissä toimivilla voisi pidentää työntekijänaisen, samoin kuin työntekijämiesten, työuria. Koska varhaiseläkkeet ovat pääasiassa työkyvyttömyyseläkkeitä, avain-

asemassa on työntekijäasemassa toimivien työolojen parantaminen etenkin työn fyysisen kuormittavuuden osalta sekä ennaltaehkäisevä terveydenhoito (Polvinen ym. 2013). Vanhuuseläkkeellä vietetyn ajan kestossa ilmenevien sosioekonomisten ja sukupuolen mukaisten erojen pienentäminen edellyttäisi lisäksi, että sosioekonomisista eroista johtuvia elinaikaeroja voitaisiin miesten joukossa pienentää ja työntekijämiehet eläisivät pidempään. Tutkimusten valossa tällainen kehitys näyttää epätodennäköiseltä, sillä erot ovat pikemminkin kasvaneet (Tarkiainen ym. 2011, Valkonen ym. 2007).

Lähteet

Goldstein, JR & Wachter, KW (2006) Relationships between period and cohort life expectancy: gaps and lags. *Population Studies* 60 (3): 257–269.

Hytti, Helka (1999) Expectation of life in Different Labour Market and Pension Reciprocity States, Finland 1970–1997. The Social Insurance Institution (Kela), Social security and health reports 36: Helsinki.

Järnefelt, Noora & Nurminen, Markku (2013) Työllisen ajan odotteet Suomessa 2000-luvulla. Teoksessa Noora Järnefelt & Mikko Kautto & Markku Nurminen & Janne Salonen: Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013, 45–71: Helsinki.

Kautto, Mikko & Salonen, Janne (2013) Työurat ansaintarekisterin valossa. Teoksessa Noora Järnefelt, Mikko Kautto, Markku Nurminen & Janne Salonen: Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2013, s. 27–44.

Myrskylä, Mikko & Leinonen, Taina & Martikainen, Pekka (2013) Life expectancy by labor force status and social class. Recent period and cohort trends and projections for Finland. Finnish Centre for Pensions, Working Paper 02/2013.

Nurminen, Markku (2012) Working-life expectancy in Finland: trends and differentials 2000–2015. A multistate regression approach. Eläketurvakeskus, Finnish Centre for Pensions, Reports 03/2012.

Polvinen, Anu & Gould, Raija & Lahelma, Eero & Martikainen, Pekka (2013) Socio-economic differences in disability retirement in Finland: The contribution of ill-health, health behaviours and working conditions. *Scandinavian J Public Health* 2013, doi:10.1177/1403494813482400

Polvinen, Anu & Laaksonen, Mikko & Gould, Raija & Lahelma, Eero & Martikainen, Pekka (2014) The contribution of major diagnostic causes to socioeconomic differences in disability retirement. *Scandinavian Journal of Work Environment and Health* (tulossa).

Preston, Samuel H & Heuveline, Patrik & Guillot, Michel (2001) *demography: Measuring and modeling population processes*. Oxford: Blackwell Publishing.

Tarkiainen, Lasse & Martikainen, Pekka & Laaksonen, Mikko & Valkonen, Tapani (2011) Tuloluokkien väliset erot elinajanodotteessa ovat kasvaneet vuosina 1988–2007. *Suomen Lääkärilehti* 48/2011, 3651–3657.

Valkonen, Tapani & Martikainen, Pekka & Remes, Hanna (2007) Sosiaaliryhmien väliset elinajanodote-erot ovat pysyneet suurina 2000-luvulla. *Suomen Lääkärilehti* 42/2007, 3891–3896.

Liitteet

Liitetaulukko 5.1.

Sosioekonomisen aseman jakauma (%) ansaintarekisterissä verrattuna Myrskylän ym. (2013) aineistoon ja Työssäkäyntitilastoon, vuonna 2007.

		Eläketurva- keskuksen rekisteriaineisto 50-vuotias väes- tö 31.12.2007	Myrskylän ym. (2013) aineisto 50-vuotias väes- tö 31.12.2007	Eläketurva- keskuksen rekisteriaineisto 50-vuotiaat työl- liset 31.12.2007	Työssäkäynti- tilaston aineisto 45–54-vuotiaat työlliset 31.12.2007
Miehet	Yrittäjät	13	16	16	17
	Ylemmät toimihenkilöt	19	18	22	22
	Alemmat toimihenkilöt	17	18	18	18
	Työntekijät	41	45	43	41
	Tuntematon	10	3	0	1
	Yhteensä %	100	100	100	100
Naiset	Yrittäjät	7	11	9	9
	Ylemmät toimihenkilöt	18	14	20	20
	Alemmat toimihenkilöt	46	45	50	50
	Työntekijät	21	27	20	20
	Tuntematon	8	4	0	1
	Yhteensä %	100	100	100	100

Liitetaulukko 5.2.

Toteutuneen työuran keston jakauma (%) sosioekonomisen aseman mukaisissa ryhmissä 50-vuotiailla sukupuolen mukaan 2007.

	Sosioekonominen asema	Työuran kesto (vuosina) 31.12.2007 mennessä, jakauma (%)									
		puut- tuu	0,1– 4,9	5– 9,9	10– 14,9	15– 19,9	20– 24,9	25– 29,9	30– 36	yhteensä %	N
Kaikki	Yhteensä	2	3	4	5	8	16	37	24	100	76 507
	Maatalousyrittäjä	0	0	0	1	3	13	49	34	100	2 379
	Muu yrittäjä	0	1	1	3	7	18	41	30	100	5 569
	Ylempi toimihenkilö	0	1	1	3	6	23	55	11	100	14 019
	Alempi toimihenkilö	0	1	2	4	8	17	43	26	100	23 996
	Työntekijä	0	2	3	5	9	16	29	36	100	23 788
	Tuntematon	19	23	20	20	13	4	1	0	100	6 756
Miehet	Yhteensä	2	3	3	5	7	14	37	30	100	38 451
	Maatalousyrittäjä	0	0	0	1	2	13	46	38	100	1 478
	Muu yrittäjä	0	0	1	2	5	14	42	36	100	3 604
	Ylempi toimihenkilö	0	0	1	2	4	20	60	13	100	7 294
	Alempi toimihenkilö	0	1	1	3	6	13	45	31	100	6 473
	Työntekijä	0	1	2	4	8	13	29	43	100	15 813
	Tuntematon	16	21	20	22	16	4	1	0	100	3 789
Naiset	Yhteensä	2	4	4	6	10	19	37	19	100	38 056
	Maatalousyrittäjä	0	0	0	1	3	14	54	28	100	901
	Muu yrittäjä	0	1	2	4	11	24	40	18	100	1 965
	Ylempi toimihenkilö	0	1	2	3	8	27	50	9	100	6 725
	Alempi toimihenkilö	0	1	2	4	9	19	42	24	100	17 523
	Työntekijä	0	4	5	7	13	20	28	22	100	7 975
	Tuntematon	22	26	20	17	10	3	1	0	100	2 967

Hannu Uusitalo

6 Sosioekonomiset erot eläkejärjestelmässä

Edellä olevat artikkelit ovat kuvanneet niitä eroja, joita miesten ja naisten sekä sosioekonomisten ryhmien välillä on muun muassa työuran pituudessa, sen ajoittamisessa ja eläkkeelle siirtymisessä. On tärkeää pohtia, mitä nämä erot merkitsevät eläkejärjestelmän kannalta. Aluksi tarkastellaan lyhyesti eläkejärjestelmän tavoitteita. Sen jälkeen pohditaan, mitä sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien tasapuolinen kohtelu eläkejärjestelmässä merkitsee. Tasapuolisuudelle asetetaan joitakin mittareita, joiden valossa arvioidaan, onko eläkejärjestelmä tasapuolinen.

6.1 Eläkejärjestelmän tavoitteet

Eläkejärjestelmän ensisijainen tavoite on toimeentulon turvaaminen vanhuuden, työkyvyttömyyden ja perheenhuoltajan kuoleman varalta. Nicholas Barria ja Peter Diamondia (2008, Barr 2013) seuraten se tarkoittaa seuraavia asioita.

1. *Kulutuksen tasaaminen elinvaiheiden välillä.* Eläke mahdollistaa kulutuksen siirtämisen nuoremmalta iältä vanhemmalle siten, että kulutusmahdollisuudet työiän ja eläkeiän välillä tasoittuvat. Yksi tämän tavoitteen mittari on eläkkeen korvausaste, eli eläkkeen määrä suhteessa eläkettä edeltäviin ansiotuloihin.
2. *Vakuutusturva.* Yksilökohtaiseen säästämiseen perustuva vanhuudenturva merkitsee, että yksilö joko ottaa riskin, että hän elää kauemmin kuin eläkesäästöt riittävät, tai kuluttaa hyvin vähän koko vanhuusikänsä, jotta niin ei kävisi. Vakuutus, eli riskien jakaminen, antaa yksilöille turvaa elinaikariskin varalta. Kulutuksen tasaaminen ja vakuutusturva ovat tärkeitä paitsi yksilön myös perheen kannalta. Eläkejärjestelmiin sisältyy usein etuuksia vakuutetuille, joilla on alaikäisiä lapsia, ja valinnanvaraisia tai pakollisia leskeneläke-etuuksia. Eläkejärjestelmä voi myös sisältää vakuutuksen työkyvyttömyyden varalta, kuten Suomessa.¹
3. *Köyhyyden vähentäminen.* Tähän tarkoitettut järjestelmät voivat kattaa kaikki vanhukset tai ainoastaan ne, joista on maksettu eläkemaksuja.

1 Esimerkiksi Ruotsissa työkyvyttömyyden aikainen turva hoidetaan sairausvakuutuksen kautta.

4. *Tulojen uudelleenjako.* Eläkejärjestelmät voivat jakaa uudelleen elinkaaren aikaisia tuloja ja täydentää vuositulon progressiivisen verotuksen roolia. Elinkaaren aikaisten tulojen uudelleenjako voidaan tehdä siten, että vähätuloisille maksetaan eläkettä korkeamman prosenttiosuuden mukaan heidän aikaisempiin tuloihinsa nähden (korkeammalla korvausasteella). Tuloja voidaan myös jakaa uudelleen perheitä suosivalla tavalla, esimerkiksi siten, että pariskunnalle maksetaan korkeampaa eläkettä kuin yksinasuvalle, vaikka molemmat kotitaloudet olisivat maksaneet saman verran eläkemaksuja.
5. *Sukupolvien välinen uudelleenjako.* Eläkejärjestelmät voivat jakaa tuloja uudelleen myös sukupolvien kesken. Voidaan esimerkiksi pienentää nykyisen sukupolven maksuja tai kasvattaa sen etuuksia. Sellainen politiikka edellyttää, että tulevat sukupolvet maksavat suurempia maksuja tai saavat pienempiä eläkkeitä. Se merkitsee tulonsiirtoa nuoremmilta sukupolvilta vanhemmille.
6. *Toissijaiset tavoitteet.* Barrin ja Diamondin mukaan edellä mainittujen ensisijaisten tavoitteiden lisäksi eläkepolitiikalla voi olla toissijaisia tavoitteita. Tällainen voi olla esimerkiksi talouskasvun ja työllisyyden tukeminen. Vaikka toissijaiset tavoitteet ovat tärkeitä, ne eivät ole eläkejärjestelmässä ensisijaisia. Vanhuudenturvan ja näiden muiden tavoitteiden keskinäisistä painoarvoista käydään keskustelua.
7. *Eläkejärjestelmän taloudellinen kestävyys* on välttämätöntä, mutta sitä on hyödyllisempää tarkastella eläkepolitiikan rajoitteena. Kestävyys ei ole itsetarkoitus, vaan se on ensisijaisten tavoitteiden saavuttamisen välttämätön edellytys. Kestämätön järjestelmä ei kykene tuottamaan tehokasta kulutuksen tasaamista, vakuutusturvaa tai köyhyyden vähentämistä.

Tämä eläketurvajärjestelmän tavoitteiden määrittely ei suoranaisesti sisällä viitasta sukupuoliin ja sosioekonomisiin ryhmiin. Tulojen uudelleenjaon ja köyhyyden vähentämisen tavoitteet kuitenkin sisältävät myös tämän näkökulman, koska uudelleenjako ja köyhyyden vähentäminen kohdistuvat eri väestöryhmiin eri tavalla. Tämä näkökulma eläkejärjestelmään on tämän raportin keskiössä.

Sen sijaan Barrin ja Diamondin mainitsema sukupolvinäkökulma ei ole tämän raportin tarkastelun kohteena. Toistaiseksi perusteellisin arvio eläkejärjestelmän sukupolvittaisesta kohtaannosta on Jukka Gröhnin laskelma (Gröhn 2008). Myös ETLA on laskenut TEL-järjestelmän tuottoasteita sukupolvittain (Korkman ym. 2007). Eläketurvakeskuksen pitkän aikavälin laskentamallilla on mahdollista ar-

vioida myös suunniteltujen muutosten vaikutuksia eläketurvan sukupolvittaiseen kohtaantoon (Työurat pidemmiksi ..., 2011). Laajemmasta näkökulmasta sukupolvien saamia julkisia tulonsiirtoja ja maksuja ja näiden suhdetta on niin ikään tutkittu (Riihelä ym. 2011, Vaittinen & Vanne 2012).

Eläketurvan eri tavoitteiden ja niiden rajoitteiden merkitys voi vaihdella eri maiden välillä ja myös muuttua ajan myötä. Tämän mukaan muuttuu se, mikä kulloinkin on optimaalista. Esimerkiksi 1960–1980-luvuilla Suomen eläketurvan painotus oli eläke-etuuksien parantamisessa, koska eläketurva nähtiin vielä monin tavoin puutteellisenä. 1990-luvulta lähtien painotus on ollut eläketurvan sopeuttamisessa väestön muuttuvaan ikärakenteeseen ja työvoiman tarjonnan vähentymisen näköaloihin.

6.2 Työ- ja kansaneläke

Suomen eläkejärjestelmää voi edellä olevia tavoitteita vasten luonnehtia seuraavasti. Työeläke määräytyy työansioiden mukaan. Se toteuttaa kaikkia edellä mainittuja tavoitteita. Maksuja maksetaan työansioista ja eläke määräytyy työansioiden perusteella, jolloin työeläke tasaa kulutuseroja ihmisen eri elinvaiheiden välillä. Työeläke on myös vakuutusturvaa: se tasaa pitkästä iästä, työkyvyttömyydestä ja huoltajan kuolemasta aiheutuneiden riskien toteutumisen taloudellisia vaikutuksia. Kulutuksen tasaamisvaikutuksesta ja vakuutusluonteesta johtuen työeläke vähentää köyhyysriskiä ja jakaa uudelleen tuloja ihmisen eri elinvaiheiden välillä, mutta myös väestöryhmien ja eri sukupolviin kuuluvien ihmisten välillä. Keskeinen kysymys onkin, millaista tulojen uudelleenjakoa työeläkejärjestelmän kautta tapahtuu, kun sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välillä on merkittäviä työhön osallistumiseen, ansiotasoon, eliniän pituuteen ja työkyvyttömyyteen liittyviä eroja.

Kansan- ja takuueläke (joista jatkossa käytetään yhteistä ilmaisua kansaneläke) turvaa vähimmäiseläkkeen ja jakaa tuloja uudelleen erityisesti niille, joiden työeläke jää riittämättömäksi. Sen vakuutusluonne poikkeaa työeläkkeestä sikäli, että se rahoitetaan nykyään verovaroin.

Kansaneläke tasoittaa eläke-eroja erityisesti pieniä tai puuttuvia eläkkeitä parantamalla. Eläkeläisten bruttotuloiltaan pienituloisimman kymmenen prosentin tuloista tulee likimäärin yhtä suuri osa kansaneläkkeestä kuin työeläkkeestä (Rantala ja Suoniemi 2007, 56; Rantala ja Suoniemi 2010, 47). Naiset saavat kansaneläkettä huomattavasti miehiä useammin, joskin ero on ajan myötä kaventunut (Tuominen 2011, 50).

Eläketurvan vakuutusluonne: Maksavatko jotkut kansan- ja työeläkettä turhaan?

Kansan- ja työeläkkeen yhteensovitukseen liittyy mielenkiintoinen kysymys kohtelun tasapuolisuudesta. Kansaneläke ja työeläke sovitetaan yhteen kokonaiseläkkeeksi. Jokainen työeläke-euro pienentää täyttä kansaneläkettä 50 sentillä, kunnes tietyn suuruisella työeläkkeen tasolla (vuonna 2013 yksin asuvalla 1302,60 euroa ja avio- tai avoliitossa asuvalla 1 159,88 euroa) kansaneläkettä ei myönnetä lainkaan. Jos kansaneläke ja työeläke jäävät alle laissa määritellyn eläketulorajan, puuttuva osa maksetaan takuueläkkeenä. Vuonna 2013 takuueläke korottaa vähimmäiseläkkeen määrän 738,82 euroon kuukaudessa. Muut eläketulot vähentävät täysimääräisesti takuueläkettä.

Voidaankin ajatella, että pienituloinen ja/tai hyvin lyhyen työuran tehnyt maksaa ”turhaan” työeläkemaksua, kun hän kuitenkin saisi eläkkeensä kansaneläkkeenä tai takuueläkkeenä. On arvioitu, että työeläkemaksujen hyöty alkaa täysimääräisesti vasta 1 160–1 300 euron eläketasolla. Esimerkiksi 2 000 euron kuukausiansioilla takuueläkkeen suuruisen työeläkkeen ansaitseminen vie 17 vuotta, kun 3 500 euron kuukausiansioilla tämä vie kymmenen vuotta (Knuuti 2013). Suurituloisille näin arvioitu ”taksvärkkiaika” on siis lyhempi kuin pienituloisille, eli he pääsevät ansaitsemaan nopeammin omaa työeläkettään.

Toisaalta kansan- ja takuueläke rahoitetaan yleisin verovaroin, joten suurituloiset osallistuvat niiden rahoittamiseen enemmän kuin pienituloiset eivätkä juuri saa näitä eläkkeitä. He siis maksavat progressiivisen tuloveron kautta kansaneläkemaksua omalta kannaltaan ”turhaan”.

Tällaiset ”turhaan” maksamiset joko työeläke- tai kansaneläkejärjestelmään valottavat näiden järjestelmien vakuutusluonnetta. Samalla tavalla kolarittoman autoilu-uran tehnyt on maksanut liikenne- ja autovakuutusmaksua ”turhaan” tai lyhyeen elävä on maksanut ”turhia” eläkemaksuja. Vakuutuksen kohteena oleva riski ei siis aina toteudu, mutta vakuutus luo turvaa riskin varalta. Vakuutuksen keskeinen periaate eli riskin taseus ei toimi, jolleivät jotkut maksa ”turhaan”. Tämä erottaa vakuutuksen talletuksesta, jossa ei ole vastavaa riskintasausta.

6.3 Menettelytapojen ja tuloksen tasapuolisuus

Keskustelussa työeläkejärjestelmän piirteiden tasapuolisuudesta on tärkeää tehdä ero menettelytapojen tasapuolisuuden ja tuloksen tasapuolisuuden välillä.

Menettelytapojen tasapuolisuus tarkoittaa, että toimintatavat ovat tasapuolisia, eli kohtelevat samanlaisia tapauksia samalla tavalla (ja erilaisia tapauksia eri tavalla). Menettelytapojen tasapuolisuus edellyttää, että erilaisella kohtelulla pitää olla perusteltu syy. Esimerkiksi vanhuuseläke myönnetään vain vanhuuselä-

keiän saavuttaneille, mutta silti säädös on tasapuolinen. Keskustelua käydään jonkin verran siitä, onko sama vanhuuseläkeikä esimerkiksi erilaisissa ammateissa tasapuolinen. Elinaikakerroin kohtelee samana vuonna syntyneitä samalla tavalla, mutta eri vuosina syntyneitä eri tavalla. Tämän eron oikeuttaa elinajanodotteiden ero, mutta sekin voidaan haastaa tasapuoliseen kohteluun vedoten.

(Loppu)tuloksen tasapuolisuudessa on kyse siitä, onko työeläkejärjestelmän kokonaisuuden tai jonkun tietyn piirteen aiheuttamaa tulosta pidettävä tasapuolisena vai ei. Työeläkevakuutuksen aikaansaamasta lopputuloksen tasapuolisuudesta esitetään aika ajoin epäilyjä. Nämä epäilyt liittyvät erityisesti sosioekonomisiin ryhmiin ja niihin kytkeytyviin lopputuloksen tasapuolisuuden mahdollisiin puutteisiin. Onko oikein, että eläketasot pitkälti heijastavat ansiotasoeroja? Ylemmät toimihenkilöt elävät pidempään kuin työntekijät, onko oikein, että koko eläkeajan yli laskettava eläkemäärä on tästä syystä ylemmillä toimihenkilöillä korkeampi?

Menettelytavan ja lopputuloksen erottelu ilmenee myös EU:n tasa-arvodirektiiveissä tehtynä jakona välittömään ja välilliseen eli epäsuoraan syrjintään (Direktiivi 2006/54/EY). Tasa-arvoisen kohtelun periaatteella tarkoitetaan, että (sukupuoleen perustuvaa) syrjintää ei saa esiintyä järjestelmän piiriin pääsemisen edellytyksissä, maksujen ja etuuksien laskentaperusteissa eikä edellytyksissä etuuksien kestolle ja jatkumiselle. Epäsuoraa syrjintää on esimerkiksi tilanne, jossa näennäisesti puolueeton säännös tai käytäntö johtaa (sukupuolen perusteella) epäedulliseen asemaan, ellei sitten mainitulla käytännöllä ole oikeutettua perustelua.

Mielenkiintoinen ja verraten tuore esimerkki tasa-arvodirektiivin soveltamisesta on siihen perustuva kielto, jonka mukaan esimerkiksi henki- tai eläkevakuutuksessa ei saa käyttää erilaisia kuolemanriskitaulukoita naisille ja miehille, ja siis korkeampia maksuja naisille. Kun naiset elävät miehiä pidempään, niin tämä välittömän syrjinnän kielto johtaa siihen, että miehille vakuutus on epäedullisempi ja syrjii heitä välillisesti. Päinvastainen esimerkki löytyy liikennevakuutuksesta. Miehet aiheuttavat liikennevahinkoja naisia useammin, jolloin sukupuolineutraalit maksut ovat naisille epäedullisempia. Esimerkit valottavat samalla sitä, että menettelytavan ja lopputuloksen tasapuolisuutta koskevat arviot ovat eri aikoina erilaisia.

Tuloksen tasapuolisuudessa tai sen puutteessa voidaan erottaa erilaisia ”asteita”, vaikka niiden tunnistaminen ei aina ole yksinkertaista.

1. Työeläkejärjestelmän tai jokin sen piirteen menettelytavan tasapuolisuus johtaa siihen, että tulos *toistaa* niitä eroja, joita vaikkapa sosioekonomisten ryhmien välillä jo valmiiksi on.

2. Työeläkejärjestelmän tai jonkin sen piirteen menettelytavan tasapuolisuus *voimistaa* niitä eroja, joita sosioekonomisten ryhmien välillä jo valmiiksi on. Se voi esimerkiksi siirtää tuloja ja/tai varallisuutta huonommassa asemassa olevilta ryhmiltä paremmassa asemassa oleville ryhmille tai etuuden/maksun välinen suhde on huonompi huonommassa asemassa oleville.
3. Työeläkejärjestelmän tai jokin sen piirteen menettelytavan tasapuolisuus *heikentää* niitä eroja, joita ryhmien välillä jo valmiiksi on.

Suomen työeläkejärjestelmää voidaan sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien erojen suhteen pitää ainakin valtaosaltaan menettelytavallisesti tasapuolisena. Järjestelmässä ei ole säädöksiä, joissa säädettäisiin näiden ryhmien erilaisesta kohtelusta. Menettelytapojen tasapuolisuus on kuitenkin joustava ja ajassa muuttuva käsite. Esimerkki valottaa asiaa. Aiemmin Suomen työeläkejärjestelmässä oli runsaasti ammatillisia eläkeikiä, joita on enää vähän. Epäilemättä niiden olemassaoloa pidettiin tasapuolisena, kun otettiin huomioon erilaisten ammattien raskaus tai työkyvyttömyysriski. Monissa maissa naisten vanhuuseläkeikä on edelleen alempi kuin miesten, millä lieenee aikoinaan ollut laajalti hyväksytyt perustelunsa. Erilaisella kohtelulla voidaan saada aikaan tuloksen kannalta tasapuolisempi tulos eli *kompensoida* tulosta. Kun esimerkiksi vuoden 2005 uudistuksessa alettiin eläkkeen määrää kasvattaa eräiden palkattomien aikojen perusteella, on kyse tällaisesta menettelystä.

Menettelytavallisesta tasapuolisuudesta huolimatta on mahdollista, että eläkejärjestelmä ryhmien muista eroista johtuen kohtelee niitä eri tavoin jollakin edellä mainituista tavoista. Tästä on esimerkkinä jo se edellä mainittu seikka, että naiset elävät miehiä pidempään ja saavat siten myös eläkettä miehiä kauemmin. Viime vuosina Suomessa ja muuallakin tehty tutkimus on tuonut esiin merkittäviä ja osin kasvaneita elinajanodotteiden eroja esimerkiksi ylempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden välillä. Tällaiset erot saattavat johtaa todellisiin eroihin sen suhteen, miten eläkejärjestelmä näitä ryhmiä kohtelee.

Vaikka näin olisikin, on oma kysymyksensä, pitäisikö eläkejärjestelmässä ottaa huomioon tällaisia eroja, ja jos pitäisi, niin miten. Esimerkiksi aikanaan käytössä olleet ammatilliset eläkeiät olivat esimerkki yrityksestä tällaisten erojen huomioon ottamisesta eläkejärjestelmässä. Nykyiset palkattomilta ajoilta karttavat eläkeoikeudet ovat myös osoitus sukupuolten ja sosioekonomisten erojen huomioon ottamisesta eläkesäännöksissä. Eläkejärjestelmän keskeisillä parametreilla, kuten eläkkeiden karttumisella muista kuin työansioista, karttumisprosentteil-

la, palkkakertoimella tai työeläkeindeksillä, voidaan vaikuttaa myös tuloksen tasapuolisuuteen.

Sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien eläkejärjestelmän lopputuloksen tasapuolisuuden mittaaminen on oma ongelmansa, jota käsitellään laajemmin seuraavassa jaksossa. Tässä on kuitenkin syytä todeta se, että tasapuolisuuden lisääminen yhden mittarin suhteen voi johtaa sen vähenemiseen jonkin toisen mittarin mukaan asiaa tarkasteltaessa. Esimerkiksi naisten eläketasojen parantaminen lisää kuukausieläkkeen tasaisempaa jakautumista miesten ja naisten kesken, mutta tarkoittaa samalla myös sitä, että naisten saama miehiä parempi tuotto (eläkeaikana saatujen eläkkeiden yhteismäärän suhde työuran aikana maksettujen maksujen yhteismäärään) kasvaa entisestään.

Tässä artikkelissa ei oteta kantaa siihen, pitäisikö sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien eroja ottaa huomioon eläkejärjestelmässä vai ei. Vastaus tähän kysymykseen riippuu siitä, ovatko erot isoja vai pieniä ja toiseksi siitä, toimivatko ne muita eroja pienentävästi vai niitä kasvattavasti. Jos sosioekonomiset erot työuran pituudessa tai ansiotasossa heijastuvat työeläke-eroissa (eivät kärjistä niitä), niin Suomessa omaksutun sosiaaliturvan työnjaon perusteella voisi ajatella, että liian pieniä eläkkeitä ja liian suuria eläke-eroja hoidetaan pääsääntöisesti kansaneläkejärjestelmän, verotuksen ja muun sosiaaliturvan kautta. Tämän kokonaisuuden tarkastelu on oleellista. Kansaneläke kompensoi lyhyestä työurasta ja/tai matalasta ansiotasosta johtuvaa matalaa työeläkkeen tasoa (Rantala 2011, 98–99). Verotus ja muu sosiaaliturva tasaavat tuloeroja sekä yleisesti että eläkeläisten keskuudessa (Rantala ja Suoniemi 2007, 46–49). (Loppu)tuloksen tasapuolisuuden turvaaminen on siten huomattavasti eläketurvaa laajempi kysymys, johon annetut vastaukset ovat vaihdelleet eri aikoina, eri maissa ja eri yhteiskuntaryhmissä.

6.4 Entä jos elinaikaerot heijastuisivat sellaisenaan kuukausieläkkeisiin?

Katsotaan esimerkin valossa, miltä näyttäisi, jos sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien kuolleisuuserot heijastuisivat sellaisenaan kuukausieläkkeisiin. Tähän päästään soveltamalla sitä ajattelua elinaikakertomesta, joka Suomessa otettiin käyttöön vuoden 2005 eläkeuudistuksessa. Elinaikakerroin ei muuta eläkkeen pääoma-arvoa, mutta eliniän pidentyessä pääomaa ”annostellaan” kuukausittain pienemmissä erissä aiempaa useammalle kuukaudelle.

Vastaavasti voidaan ajatella, että miehet ja naiset ja eri sosioekonomiset ryhmät ovat työuransa aikana koonneet eläkepääoman, joka sitten käytetään kuukau-

sieläkkeisiin. Kun elinajan pituus vaihtelee näissä ryhmissä, niin voidaan esimerkiksi laskea, millaiset kuukausieläkkeet eri ryhmissä olisivat, jos eläkepääomalla pitäisi kattaa koko eläke-aika.

Taulukossa 6.1 on esitetty elinajanodotteet 63 vuoden iässä eri sosioekonomisissa ryhmissä sukupuolen mukaan. Sukupuolten välinen ero on tunnetusti suuri. Naisten elinajanodote vanhuuseläkeiän alarajalla on yli neljä vuotta pidempi kuin miesten. Myös sosioekonomisten ryhmien väliset erot ovat merkittäviä. 63-vuotiaiden ylempien toimihenkilömiesten eliniän odote on 3,4 vuotta pidempi kuin työntekijämiesten. Naisilla ero on pienempi, kaksi vuotta. Lyhyin 17,5 vuoden odote on työntekijämiehillä, pisin ylemmillä toimihenkilönaisilla, yli 24 vuotta. Ryhmä 'muut' on pieni ryhmä (2 prosenttia henkilövuosista). Sille ei ole voitu määritellä sosioekonomista asemaa, pääosin siksi, että siihen kuuluvat eivät ole juuri kuuluneet työvoimaan. Tämän ryhmän elinajanodote on alin niin miesten kuin naistenkin keskuudessa. Artikkelissa 5 mainituista syistä ryhmää ei tässä sen enempää tarkastella.

Taulukko 6.1.

63-vuotiaiden elinajanodote 2006–2010 sosiaaliryhmän ja sukupuolen mukaan.²

	Miehet	Naiset
Ylemmät toimihenkilöt	21,0	24,3
Alemmat toimihenkilöt	19,4	23,4
Työntekijät	17,5	22,2
Maatalousyrittäjät	19,1	22,5
Muut yrittäjät	19,2	23,1
Muut	16,7	21,0
Yhteensä	18,6	22,8
Miehet ja naiset yhteensä	20,9	
Ero ylemmät toimihenkilöt – työntekijät	3,4	2,1

Näistä eroista voidaan laskea ”kuukausieläkekertoimet” eri sosioekonomisiin ryhmiin kuuluville miehille ja naisille jakamalla koko väestön elinajanodote kunkin ryhmän omalla elinajanodotteella.

2 Kiitän professori Pekka Martikaista, joka pyynnöstäni tuotti taulukon luvut.

Taulukko 6.2.

”Kuukausieläkekertoimet” eri ryhmille olettaen, että käytettäisiin kunkin ryhmän omaa elinajanodotetta.

	Miehet	Naiset
Ylemmät toimihenkilöt	1,00	0,86
Alemmat toimihenkilöt	1,08	0,89
Työntekijät	1,19	0,94
Maatalousyrittäjät	1,10	0,93
Muut yrittäjät	1,09	0,90
Muut	1,25	0,92
Yhteensä	1,12	0,92

Naisten eläkepääoma riittäisi huomattavasti pienempään kuukausieläkkeeseen kuin miesten. Työntekijämiesten elinajanodote on lyhin, joten heidän kerryttämänsä eläkepääoma riittäisi 19 prosenttia suurempaan kuukausieläkkeeseen verrattuna tilanteeseen, että käytetään kaikkien ryhmien yhteistä elinajanodotetta. Ylempien toimihenkilönaisten kerroin alentaisi eläkettä noin 14 prosentilla. Esi-merkki on suuntaa-antava.

Kyseessä on elinajan pituuden eroja havainnollistava esimerkki. Ryhmäkohtaisten kuolemanriskitaulukoiden käytölle on perustuslakitasoisia esteitä muun muassa EU-lainsäädännössä. Toiseksi sosioekonomisten ryhmien väliset erot miesten ja naisten keskuudessa ovat vain pieni osa yksilöiden välisistä eroista. Kolmanneksi toteuttamiseen liittyisi monia vakuutustoimen käytännön hoitoon ja lähtökohtiin liittyviä ongelmia. Tällaisten riskiluokkien mukaan eriytyvien vakuutuspoolien myötä menetettäisiin muun muassa ne edut, jotka mahdollisimman laaja riskinjakopooli tuo tullessaan.

Tärkein näkökohta on kuitenkin, että eläkkeelläoloajat eivät määräydy vain miesten ja naisten / eri sosioekonomisten ryhmien elinajanodotteista, vaan niihin vaikuttaa myös se, missä iässä eläkettä aletaan maksaa. Yhdessä eläkeiän kynnyksellä mitattujen elinajanodotteiden kanssa tämä määrittelee eläkkeelläolovuosien määrän. Tämän raportin yksi tavoite onkin tuottaa tietoa siitä, miten työurien ja eläkevuosien pituus vaihtelee naisten ja miesten ja eri sosioekonomisten ryhmien välillä.

6.5 Sosioekonomisten erojen mittareita

Hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen vuonna 2010 käynnistämän kestäväen talouskasvun ja työllisyyden ohjelman yksi alatyöryhmä oli niin sanottu työuraryh-

mä, jonka tarkasteltavana olivat työeläke-etuuksien riittävän tason turvaaminen, työeläkejärjestelmän rahoituksen kestävyys sekä keskimääräisen eläkeiän nostaminen. Työuraryhmä julkaisi raporttinsa vuonna 2011. Yksi työn tuloksista oli mittaristo sille, miten työeläkeuudistuksen tavoitteita on tarkoitus seurata (Työurat pidemmiksi..., 2011, Työeläkeindikaattorit, 2013).

Työuraryhmän raportista saadaan osviittaa myös sille, miten eläkejärjestelmän tuloksia miesten ja naisten ja sosioekonomisia ryhmien osalta olisi tarpeen mitata. Tästä näkökulmasta keskeisiä ovat seuraavat eläketurvan tuloksia koskevat seikat:

1. Eläkkeen määrä
 - Millaisia eroja eläketasossa on miesten ja naisten ja eri sosioekonomisten ryhmien välillä.
2. Eläkkeen korvausaste
 - Millaisia eroja on miesten ja naisten ja eri sosioekonomisten ryhmien välillä eläkkeen ja eläkettä edeltävän palkan suhteessa.

Sosioekonomisten kuolleisuuserojen kannalta mielenkiintoisia mittareita ovat:

3. Eläkevuosien määrä
 - Millaisia eroja sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välillä on siinä, miten pitkään eläkettä nautitaan.
4. Eläkevuosien suhde työvuosiin
 - Millaisia eroja sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välillä on siinä, kuinka monta eläkevuotta saa suhteessa tekemiensä työvuosien määrään.
5. Eläkeaikana saatujen eläkkeiden määrän suhde työuran aikana maksettuihin eläkemaksuihin
 - Millaisia eroja sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välillä on siinä, millaisen tuoton (eläkkeiden määrän suhde maksettuihin maksuihin) ne eläkejärjestelmästä saavat.

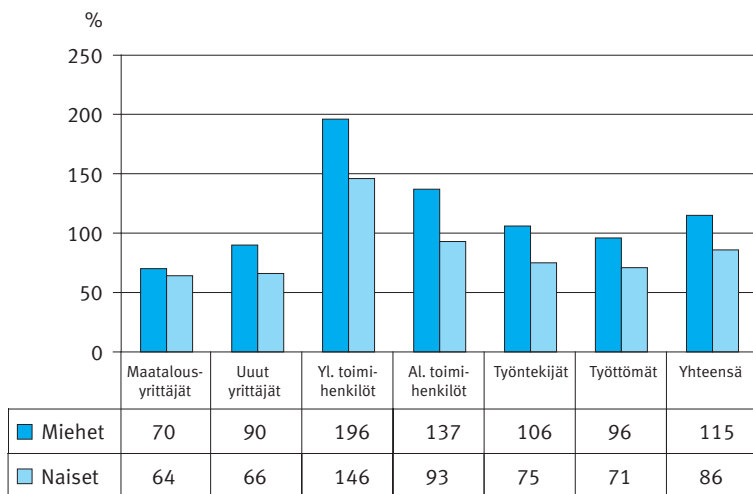
6.6 Eläkkeiden taso ja korvausaste

Seuraavassa tarkastellaan eläkkeiden tasoa ja korvausastetta. Tarkastelun pohjana on kymmenen prosentin otos Tilastokeskuksen tulonjaon kokonaisuaineistosta, josta kohteena ovat vuonna 2007 eläkkeelle siirtyneiden toimeentulon kehitys vuosina 2003–2008.³

3 Kiitän Juha Rantalaa, joka on pyynnöstäni tuottanut tässä jaksossa esitettävät laskelmat.

Kuvio 6.1.

Vuonna 2007 eläkkeelle siirtyneiden omaeläke vuonna 2008 sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan suhteessa kaikkien eläkkeelle siirtyneiden keskimääräiseen omaeläkkeeseen, prosenttia.

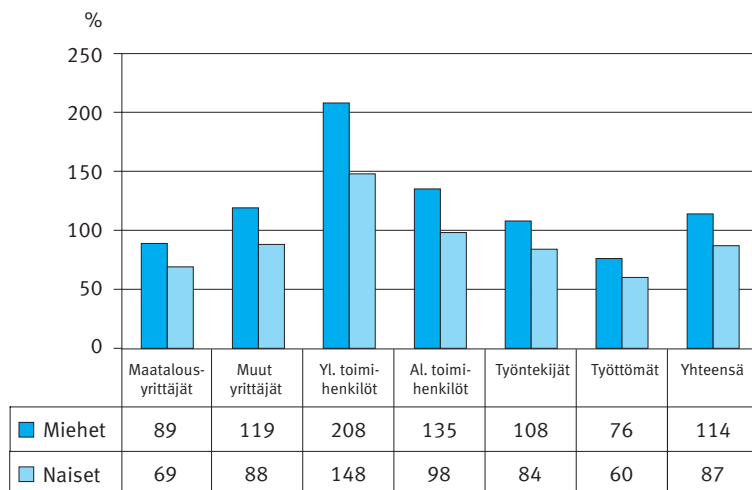
Sukupuolten välillä on selvä ero: naisten eläke on noin kolme neljäsosaa miesten eläkkeestä.⁴ Naisista ainoastaan ylemmillä toimihenkilöillä on keskieläkettä suurempi eläke. Kuitenkin sosioekonomiset erot ovat suurempia kuin sukupuolten erot. Ne ovat samansuuntaisia niin miesten kuin naistenkin keskuudessa. Selvästi korkein eläketaso on ylemmillä toimihenkilöillä. Toiseksi korkein eläketaso on alemmilla toimihenkilöillä, sitten seuraavat työntekijät ja työttömät. Yrittäjien ja heistä erityisesti maatalousyrittäjien eläketaso on matalin.

Eläkejärjestelmän lopputuloksena syntyvä eläketurvan taso siis vaihtelee sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Koska työeläke karttuu ansioista, niin tärkeä eläketasojen vaihtelun syy löytyy ansioeroista. Kuviossa 6.2 on esitetty samojen ryhmien eläkettä edeltävä vakiintunut ansiotulotaso. Vakiintuneella ansiotulolla tarkoitetaan tässä kolmen eläkkeellesiirtymisvuotta edeltävän vuoden (tässä tapauksessa vuosien 2003–2005) keskimääräistä ansiota. Työttömillä ansioihin on luettu myös työttömyysturvasta saatu tulo.

⁴ Omaeläkkeellä tarkoitetaan eläkettä, joka on karttunut henkilön omasta työnteosta ja henkilön saamasta kansaneläkkeestä. Lisäksi henkilö voi saada leskeneläkettä. Sen huomioon ottaminen muuttaa tilannetta jonkin verran. Vuonna 2011 omaa eläkettä saavien naisten kokonaiseläke (omaeläke ja leskeneläke yhteensä) oli 78 prosenttia miesten vastaavasta eläkkeestä (Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2011, s. 96).

Kuvio 6.2.

Vuonna 2007 eläkkeelle siirtyneiden eläkettä edeltävä ansiotulo sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan suhteessa kaikkien eläkkeelle siirtyneiden keskimääräiseen ansiotasoon, prosenttia.

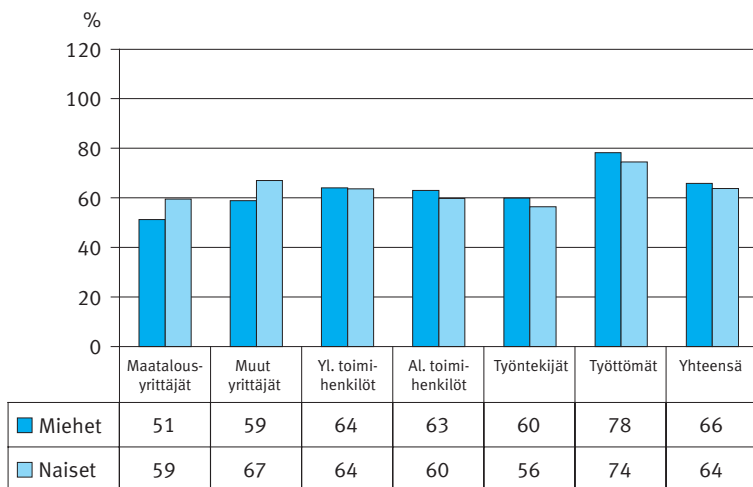

Miesten ja naisten ansiotasooero on samaa luokkaa kuin eläke-erokin. Palkansaajilla ansiotasooerot ovat hieman suuremmat, mutta samansuuntaiset kuin eläke-erot. Miesten ja naisten sekä palkansaajaryhmien väliset eläke-erot heijastavat vahvasti ansioeroja. Poikkeuksena ovat kuitenkin yrittäjäryhmät, joiden suhteellinen eläketaso on selvästi alempi kuin ansiotaso. Työttömyydestä eläkkeelle siirtyneiden suhteellinen asema taas paranee eläkkeelle siirtymisen jälkeen.

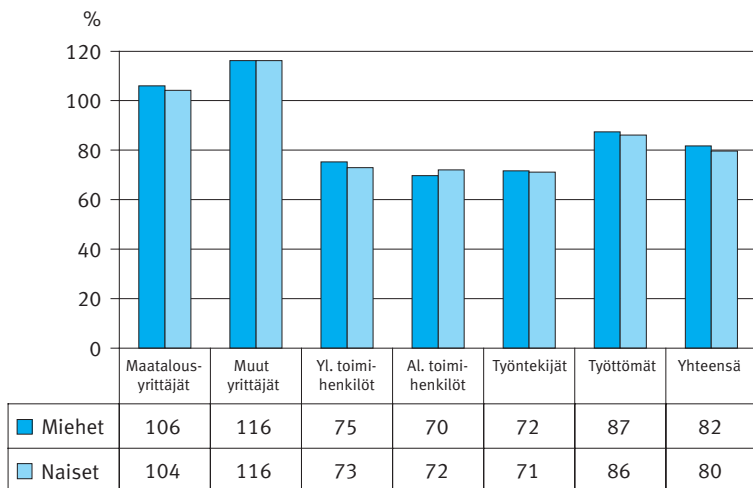
Kuvioissa 6.3 ja 6.4 on esitetty eläkkeen korvausasteet eli eläkkeen ja eläkettä edeltävien ansioidensa suhde kahden eri mittarin avulla. Omaeläkesuhde tarkoittaa henkilön ensimmäisen täyden eläkevuoden eläkkeen (vuosi 2008) ja kolmen eläkettä edeltävän täyden vuoden (2003–2005) ansiotulojen suhdetta. Bruttotulosuhde tarkoittaa vastaavalla tavalla määriteltujen vuosien bruttotulojen suhdetta. Bruttotulot sisältävät kaikki henkilön saamat tulot (ansio- ja omaisuustulot sekä saadut tulonsiirrot, kuten eläkkeet). (Ks. Rantala ja Suoniemi 2010, 21–25.) Keskilukuna on käytetty mediaania, koska korvausasteiden jakauma on voimakkaasti oikealle vino. Korvausasteiden aritmeettiset keskiarvot ovat mediaanilukua korkeampia.

Kuvio 6.3.

*Omaeläkesuhteet sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan, vuonna 2007
työstä ja työttömyydestä eläkkeelle siirtyneet, mediaani, prosenttia.*

Kuvio 6.4.

*Bruttotulosuhteet sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan, vuonna 2007
työstä ja työttömyydestä eläkkeelle siirtyneet, mediaani, prosenttia.*

Bruttotulosuhteet ovat kautta linjan korkeampia kuin omaeläkesuhteet. Tämä johtuu sekä pääomatuloista että eläkeaikana saaduista työtuloista, joita omaeläkesuhteessa ei oteta huomioon. Ero on erityisen suuri yrittäjillä, joiden omaeläkesuh-

teet ovat useimmissa tapauksissa muita ryhmiä alemmalla tasolla, mutta bruttotulosuhteet ovat taas selvästi muita ryhmiä korkeammat. Yrittäjien eläkeaikaiset tulot riippuvat siis vahvasti pääoma- ja työtuloista, ja lakisääteisen eläketurvan merkitys on vähäisempi kuin palkansaajilla.

Naisten omaeläke- ja bruttotulosuhteet ovat keskimäärin hieman matalampia kuin miesten. Keskeinen syy on työurien pituus. Naisten työurat ovat vajaa kaksi vuotta lyhempiä kuin miesten (Kautto ja Salonen 2013, 35–37, ks. myös artikkeli 5).

Omaeläkesuhteet eroavat jonkin verran eri palkansaajaryhmissä. Ylemmillä toimihenkilöillä on korkein keskimääräinen omaeläkesuhde ja työntekijöillä matalin. Bruttotulosuhteissa alempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden välillä ei juuri ole eroa.

Kaiken kaikkiaan sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien väliset erot omaeläke- ja bruttotulosuhteissa eivät ole kovin suuret, ja selittyvät pitkälti työurien pituudessa olevilla eroilla.⁵ Yrittäjien osalta tilanne on erilainen, ja ero omaeläke- ja bruttotulosuhteiden välillä on iso. Yrittäjät ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, joten mediaani ei ole niin informatiivinen kuin muiden ryhmien kohdalla.

On tärkeää huomata, että korkea omaeläke- tai bruttotulosuhde ei tarkoita suurta eläkettä tai korkeita bruttotuloja eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Korkea omaeläkesuhde tarkoittaa, että eläketurva on suhteessa eläkettä edeltäviin ansioihin verraten korkea. Ansiot voivat olla suuria tai pieniä, kuten eläkkeetkin. Työttömyydestä eläkkeelle siirtyneillä on korkeat omaeläke- ja bruttotulosuhteet, mikä ei johdu heidän eläkkeidensä korkeasta tasosta, vaan pienistä ansiotuloista, joihin luetaan työttömyysturvasta saadut tulot (kuviot 6.1 ja 6.2).

Kaiken kaikkiaan eläkkeiden korvausasteet heijastavat pitkälti ansiotasossa ja työurien pituudessa olevia eroja. Tulokset tukevat ajatusta, että eläkejärjestelmän menettelytavat ovat tasapuoliset, mutta lopputulos osoittaa, että ennen eläkkeelle siirtymistä olemassa olleet erot heijastuvat eläkkeisiin ja niiden korvausasteisiin hieman lievennettyinä. Sosioekonomiset erot eläkkeelle siirtymisen jälkeen ovat jonkin verran pienemmät kuin ne olivat eläkettä edeltävinä vuosina.

5 Työurien pituuden lisäksi eläkkeen korvausasteeseen vaikuttaa se, mihin ikään työnteko ajoittuu. Tässä on eroja sosioekonomisten ryhmien välillä (artikkelit 4 ja 5).

6.7 Eläkevuosien määrä

Edellisessä artikkelissa on laajemmin tarkasteltu sitä, miten työ- ja eläkevuosien määrä ja niiden suhde vaihtelee sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Samassa artikkelissa todetaan, että aineistoihin ja menetelmiin liittyvistä syistä tuloksia on pidettävä suuntaa-antavina. Kuvioissa 6.6–6.8 on tähän artikkeliin perustuen esitetty sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien eläkkeelläolo-vuosien määrät.

Sosioekonomisten ryhmien eläkevuosien erot ovat pienempiä kuin elinajanodote-erot. Siten eläkejärjestelmä jonkin verran tasoittaa sosioekonomista eroa eläkevuosien määrässä verrattuna siihen, mitä voisi olettaa pelkästään elinajan odotteiden valossa. Myös naisten ja miesten eläkevuosien ero on pienempi kuin elinajanodote-ero.⁶ Naiset ovat eläkkeellä runsaat viisi vuotta pidempään kuin miehet. Työntekijöillä ero on 5,8 vuotta, muissa ryhmissä 4,5 vuotta.

Kuvio 6.5 näyttää eläkevuosien erot sosioekonomisten ryhmien välillä jonkin verran liian suurina. Käytetystä menetelmästä johtuen vuonna 2007 50-vuotiaille on kirjattu osana varhaiseläkeaikaa työttömyyseläkeaikaa, vaikka tällä kohortilla ei ole enää oikeutta työttömyyseläkkeeseen. Muuta varhaiseläkeaikaa (pääosin työttömyyseläkeaikaa) on esimerkiksi työntekijämiehillä 1 vuosi, ylemmillä toimihenkilömiehillä 0,5 vuotta (Myrskylä ym. 2013, 15).

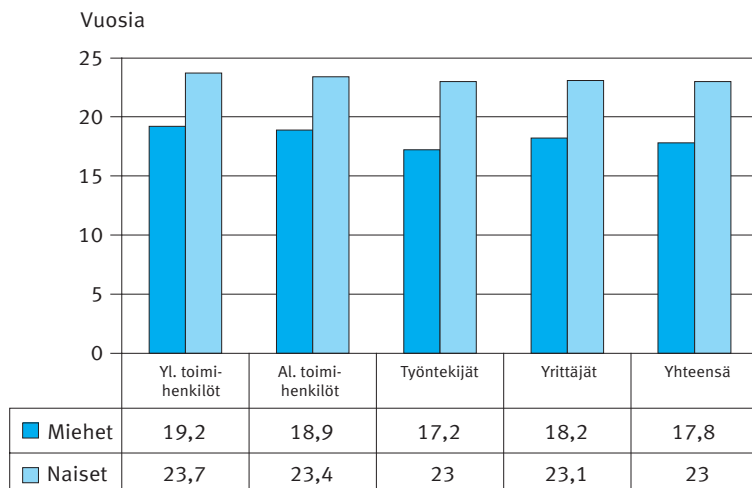
Miesten keskuudessa sosioekonomisten ryhmien välillä on selviä eroja. Ylemmät toimihenkilömiehet ovat kaksi vuotta pidempään eläkkeellä kuin työntekijämiehet. Vanhuuseläkkeellä he ehtivät olla runsaat neljä vuotta pidempään, mutta koko eläkkeelläoloajan odote-eroa pienentää se, että työntekijämiehet ovat pidempään varhaiseläkkeellä. Varhaiseläkevuosia (joista valtaosa aiheutuu työkyvyttömyyseläkkeistä) on eniten työntekijöillä ja yrittäjillä, ja vähiten ylemmillä toimihenkilöillä.

Naisilla eläkevuosien määrä ei kovin paljon vaihtelee eri sosioekonomisissa ryhmissä. Vanhuuseläkevuosissa on samansuuntainen ero, mutta hieman pienempi ero kuin miehillä. Myös varhaiseläkevuosissa ero on samansuuntainen kuin miehillä.

6 Näihin johtopäätöksiin päätyy vertaamalla Myrskylän ym. (2013) sosioekonomisille ryhmille 50 vuoden iässä laskemien elinajanodotteiden keskipoikkeamia eläkevuosien keskipoikkeamiin (miehet 1,75 vs. 0,88; naiset 0,92 vs. 0,3). Miesten ja naisten elinajanodote-ero on 5,5 vuotta ja eläkkeelläoloajan odote-ero 5,2 vuotta.

Kuvio 6.5.

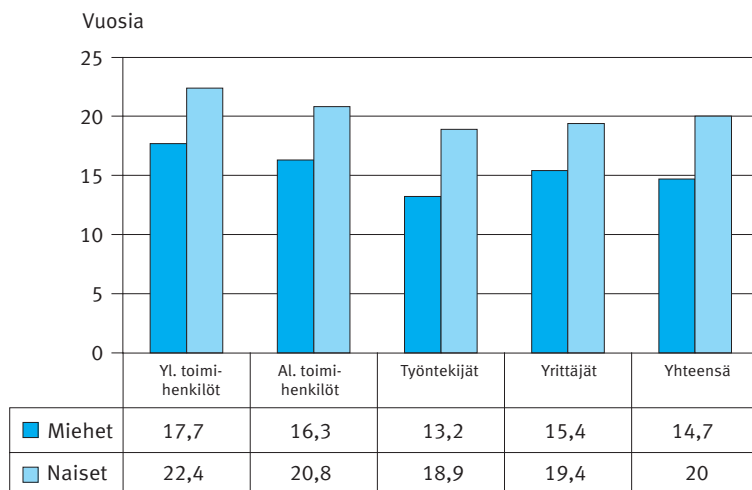
50-vuotiaiden eläkkeelläolovuosien odote vuonna 2007 sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

Lähde: Myrskylä ym. 2012, taulukot A2–A8.

Kuvio 6.6.

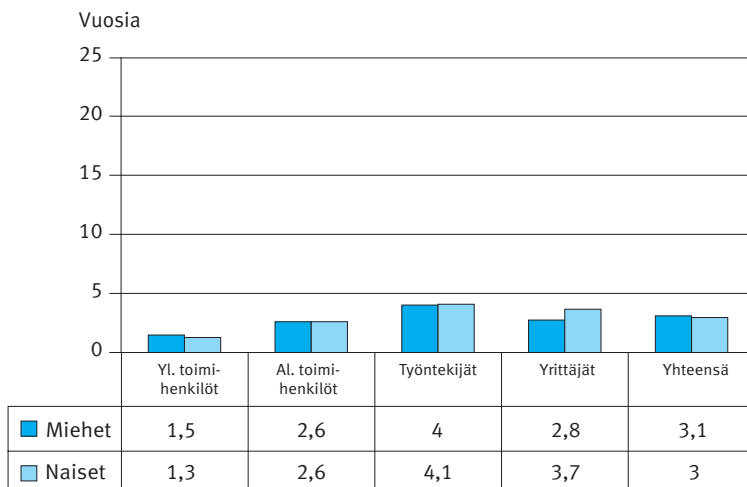
50-vuotiaiden vanhuuseläkevuosien odote vuonna 2007 sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

Lähde: Myrskylä ym. 2012, taulukot A2–A8.

Kuvio 6.7.

50-vuotiaiden varhaiseläkevuosien odote vuonna 2007 sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

Lähde: Myrskylä ym. 2012, taulukot A2–A8.

6.8 Saatujen eläkkeiden ja maksettujen eläkemaksujen suhde

Yksi tasapuolisuuden mittareista on, onko miesten ja naisten sekä eri sosioekonomisten ryhmien elinaikanaan saamien eläkkeiden ja maksamiensa maksujen⁷ suhde (”eläkemaksujen tuotto”) sama tai lähellä toisiaan. Eläkevuosien määrä on tämän suhdeluvun mittari, likiarvoisesti ja tietyin edellytyksin.⁸ Näitä edellytyksiä on kuvattu oheisessa tekstiruudussa.

Kuvion 6.5 luvut yhdessä tekstiruudussa mainittujen likiarvoistusten kanssa johtavat päätelmään, että naiset saavat eläkemaksulleen huomattavasti paremman tuoton kuin miehet.⁹ Myös (ylempien) toimihenkilömiesten saama tuotto on parempi kuin työntekijämiesten. Naisilla sosioekonominen asema ei aiheuta eroja.¹⁰

7 Tässä tarkoitetaan työnantajan ja palkansaajan yhteensä maksamaa maksua.

8 Kiitän Jukka Rantalaa, joka kiinnitti huomiota tähän likiarvoistuksen mahdollisuuteen.

9 Ismo Riskun tekemä laskelma osoittaa, että eläkemaksujen sisäinen reaalityttö on naisilla selvästi korkeampi kuin miehillä (Risku 2012).

10 Ruotsin eläkeikäselvityksen tilaamassa vielä julkaisemattomassa tutkimuksessa on saatu tästä poikkeava tulos. Mallilla simuloitujen tulosten mukaan pienituloisimmassa viidesosassa työmarkkinoilta poistumisen jälkeinen elinajanodote oli suurempi kuin suurituloisimmassa viidesosassa. Ero oli kasvanut 1960-luvulta 1980-luvulle. (SOU 2013, 142–144.)

Mittari: Eläkekarttuma eläkeajalta / maksukarttuma työajalta

Luku on periaatteessa laskettavissa. Käytännössä laskentaan liittyy monia aineistoon liittyviä vaikeuksia ja ongelmia.

Mittari purettuna:

1) = eläke * eläkkeen maksuaika / maksu * maksun maksuaika

Voidaan purkaa muotoon:

2) = karttumis% * palkka * eläkkeen karttumisaika * eläkkeen maksuaika / maksu% * palkka * maksun maksuaika

Koska eläkkeen karttumisaika ja maksun maksuaika ovat eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta suunnilleen samat, yhtälö

3) Supistuu likiarvoisesti yhtälöksi: $\approx \text{karttumis\%} * \text{eläkkeen maksuaika} / \text{maksu\%}$

4) Koska karttumisprosentit ja maksuprosentit ovat likiarvoisesti samat tai ovat likimäärin lineaarisessa suhteessa toisiinsa, tämä osa mittaria supistuu vakioksi, jolloin yhtälöksi tulee: $\approx \text{eläkkeen maksuaika}$.

Likiarvoistus kohdassa 3: Oletus, että eläkkeen karttumisaika = maksun maksuaika on likiarvo. Eläkettä karttuu muun muassa palkattomilta ajoilta ja työkyvyttömyyseläkkeissä niin sanotulta tulevalta ajalta¹¹, jossa on vaihtelua miesten ja naisten / eri sosioekonomisten ryhmien välillä. Näistä etuudet rahoitetaan yhteisistä varoista, joten niitä varten ei ole erikseen kerätty maksuja. Ennen vuotta 2005 eläkettä ei karttunut alle 23-vuotiaana tehdystä työstä, mutta eläkemaksu maksettiin. Näissä suhteissa on eroja miesten ja naisten sekä sosioekonomisten ryhmien välillä.

Likiarvoistus kohdassa 4: Oletus että karttumis% ja maksu% ovat samat on likiarvo. Työurat ajoittuvat eri tavoin eri karttumisprosenttien ja maksuprosenttien alueelle. Tässä on eroja miesten ja naisten sekä sosioekonomisten ryhmien välillä. Likiarvoistus antaa ainakin naisten tilanteesta todellista huonomman kuvan.

Rajoitteet: Tarkastelussa ei ole otettu huomioon diskonttokorkoa. Periaatteessa positiivinen diskonttokorko olisi perusteltu, ja se heikentäisi yhtälön 3 mukaiseen laskelmaan verrattuna työntekijöiden tilannetta, koska heidän työuransa alkavat nuorempana. Kansaneläke, muu sosiaaliturva ja verotus eivät ole tarkastelussa mukana.

11 Tuleva aika tarkoittaa aikaa työkyvyttömyyden alkamisesta 63 vuoden ikään. Tulevalta ajalta lasketaan laskennallinen eläkekertymä, joka lisätään jo karttuneeseen eläkkeeseen. Tulevan ajan ansioista karttuu eläkettä 1,5 prosenttia vuodessa.

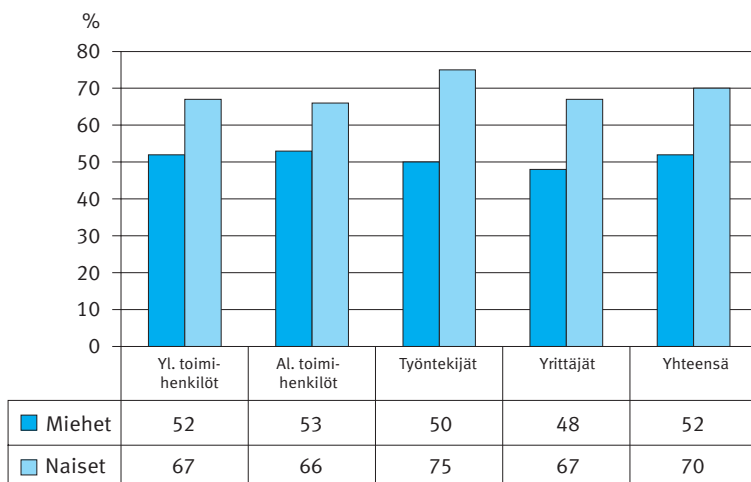
6.9 Eläkevuosien ja työvuosien suhde

Miesten ja naisten sekä sosioekonomisten ryhmien lopputuloksen kohtelun kannalta mielenkiintoinen mittari on myös se, kuinka monta vuotta ollaan eläkkeellä suhteessa työvuosien määrään. Tällainen tarkastelu on esitetty kuviossa 6.8, joka perustuu artikkelissa 5 esitettyihin lukuihin.

Suurin ero eläkeajan ja työajan suhteessa on naisten ja miesten välillä. Naisilla eläkekuukausia on 100 työkuukautta kohti 70, miehillä jonkin verran yli 50. Miehillä eläkeajan suhde työssäoloaikaan ei ole kovin erilainen eri sosioekonomisissa ryhmissä. Ylemmillä toimihenkilöillä on 52 eläkekuukautta 100 työkuukautta kohti, työntekijöillä 50 ja yrittäjillä 48. Naisilla on iso ero työntekijöiden ja muiden ryhmien välillä. Työntekijänaisilla on 75 eläkekuukautta 100 työkuukautta kohti, muilla ryhmillä 67.¹²

Kuvio 6.8.

50-vuotiaiden eläkkeelläoloajan odotteen suhde työuran pituuteen vuonna 2007 sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan, prosenttia.

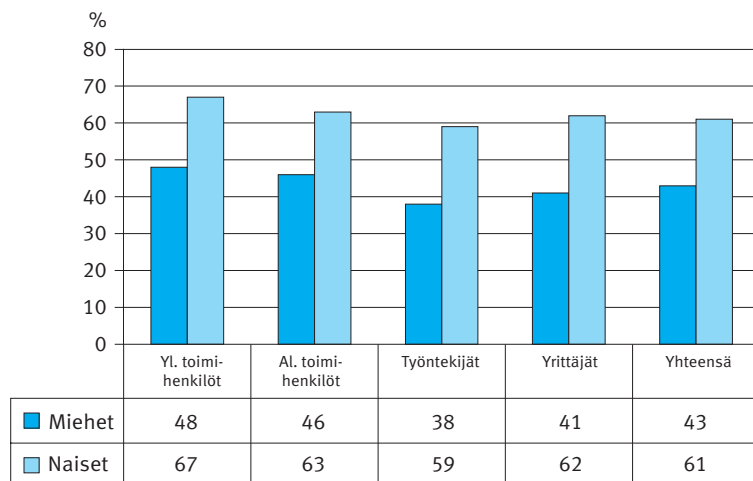
Vanhuuseläkeajan ja työuran suhde antaa toisenlaisen kuvan (kuvio 6.9). Työntekijämiehillä ja miesyrittäjillä suhdeluku on huomattavasti alempi kuin toimihenkilömiehillä. Myös naisyrittäjillä on vähemmän eläkekuukausia työvuotta kohti kuin muihin sosioekonomisiin ryhmiin kuuluvilla naisilla. Koko eläkeai- ja

¹² Nämä keskiluvut peittävät alleen sen, että työntekijöillä työuran pituuden hajonta on suurempi kuin muilla palkansaajilla. Pieni osuus huomattavan lyhyitä työuria alentaa työntekijöiden työuran keskipituutta, vaikka erityisesti työntekijämiehistä huomattava osa tekee hyvin pitkän työuran (artikkeli 5).

vanhuuseläkeaikataarkastelujen eron syy on varhaiseläkkeissä ja erityisesti työkyvyttömyyseläkkeissä, joiden merkitys työntekijämiehillä on huomattavasti suurempi kuin toimihenkilömiehillä.

Kuvio 6.9.

50-vuotiaiden vanhuuseläkkeelläoloajan odotteen suhde työuran pituuteen vuonna 2007 sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan, prosenttia.

6.10 Yhteenveto

Tässä artikkelissa on tarkasteltu sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien tasapuolisuutta siihen tarkoitukseen soveltuvien mittareiden eli eläkkeiden määrän, niiden korvausasteen, eläkevuosien määrän, sekä eläkevuosien määrän ja työvuosien määrän suhteen avulla. Tärkeimmät havainnot voidaan tiivistää seuraavaan taulukkoon.

Tiivistelmän tuloksia tulee pitää suuntaa-antavina monesta syystä. Tässä artikkelissa esitetyt eläketaso- ja korvausastelaskelmat perustuvat vuonna 2007 eläkkeelle siirtyneitä koskeviin tuloksiin, ja työ- ja eläkkeelläoloajan mittaukset vuonna 2007 50 vuotta täyttäneiden työurien tarkasteluun. Ei ole mitään erityistä syytä epäillä havaittuja eroja koskevien päätelmien yleistettävyyttä myös muita vuosia koskeviin aineistoihin. Numerot olisivat erilaisia, mutta sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien erot samansuuntaisia. Tämän kaltaiset erot muuttuvat verraten hitaasti. Joka tapauksessa olisi tarpeellista varmistaa havainnot joitakin muita vuosia koskevilla tarkasteluilla ja pohtia sitä, millaisia muutoksia niissä olisi mahdollisesti tapahtumassa. Tarkastelua olisi myös tarpeen tarkentaa ottamalla

Taulukko 6.3.

Työeläkevakuutuksen tulos miehillä ja naisilla sekä eri sosioekonomisissa ryhmissä.

Mittari	Keskeiset erot	Huomattavaa
Eläkkeiden taso	Naisten eläke on noin kolme neljäsosaa miesten eläkkeestä. Sosioekonomiset erot ovat suurempia kuin sukupuolten erot. Ylemmillä toimihenkilöillä on korkein eläketaso, sitten seuraavat alemmat toimihenkilöt, työntekijät ja työttömyydestä eläkkeelle siirtyneet. Yrittäjien ja heistä erityisesti maatalousyrittäjien eläketaso on matalin.	Keskeisenä syynä ansiotasojen erot
Eläkkeiden korvausasteet	Naisten omaeläke- ja bruttotulosuhteet ovat hieman matalampia kuin miesten. Omaeläkesuhteet eroavat jonkin verran myös palkansaajaryhmittäin. Ylemmillä toimihenkilöillä on korkein keskimääräinen omaeläkesuhde ja työntekijöillä matalin. Bruttotulosuhteet ovat kautta linjan korkeampia kuin omaeläkesuhteet. Tämä johtuu kotitalousrakenteiden eroista ja pääomatuloista sekä eläkeaikana saaduista työtuloista, joita omaeläkesuhteessa ei oteta huomioon. Ero on erityisen suuri yrittäjillä, joiden omaeläkesuhteet ovat useimmissa tapauksissa muita ryhmiä alemmalla tasolla, mutta bruttotulosuhteet ovat taas selvästi muita ryhmiä korkeammat. Yrittäjien tulot eläkeaikana riippuvat siis vahvasti pääoma- ja työtuloista, ja lakisääteisen eläketurvan merkitys on vähäisempi kuin palkansaajilla.	Keskeisenä syynä erot työurien pituudessa
Eläkevuosien määrä	Naiset ovat eläkkeellä runsaat viisi vuotta pidempään kuin miehet. Ylemmät toimihenkilömiehet ovat kaksi vuotta pidempään eläkkeellä kuin työntekijämiehet. Vanhuuseläkkeellä he ehtivät olla 4,5 vuotta pidempään. Työkyvyttömyyseläkevuosia on eniten työntekijöillä ja yrittäjillä, ja vähiten ylemmillä toimihenkilöillä. Naisilla eläkevuosien määrä ei juuri vaihtelee eri sosioekonomisissa ryhmissä. Vanhuuseläkevuosissa on samansuuntainen, mutta pienempi ero kuin miehillä. Myös varhaiseläkevuosissa ero on samansuuntainen kuin miehillä.	Keskeisenä syynä ovat eliniän pituudessa olevat erot. Sosioekonomiset erot ovat pienemmät kuin elinvuosien erot.
Eläkeaikana saatujen eläkkeiden ja työuran aikana maksettujen maksujen suhde	Naisten eläkemaksulleen saama tuotto (eläkkeiden ja eläkemaksujen suhde) on huomattavasti parempi kuin miesten. Miehistä toimihenkilöiden saama tuotto on parempi kuin työntekijämiesten. Naisilla sosioekonomisten ryhmien välillä ei ole eroja.	Arvio on likimääräinen, mutta erojen suunnan suhteen luotettava.
Eläkevuosien ja työvuosien suhde	Naisilla eläkevuosia on työvuosia kohti huomattavasti enemmän kuin miehillä. Miehillä eläkevuosien suhde työvuosiin ei vaihtelee merkittävästi eri sosioekonomisissa ryhmissä. Ylemmillä toimihenkilöillä suhdeluku on korkein, työntekijöillä ja yrittäjillä matalin. Työntekijänaisilla on huomattavasti enemmän eläkevuosia suhteessa työvuosiin kuin muilla sosioekonomisilla ryhmillä.	

huomioon palkattomien aikojen ja tulevan ajan vaikutukset eläkemaksujen tuottoa koskeviin tuloksiin, samoin kuin työuran ajoittuminen eri karttumaprosenttien alueelle. Kansaneläkkeiden ja verotuksen vaikutukset lopputuloksiin eivät näy kuin pieneltä osin (eli eläkkeiden määrässä ja korvausasteessa) näissä tarkasteluissa. Kokonaiskuvan kannalta niiden vaikutukset ovat merkittäviä.

Tiivistelmä osoittaa, että sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välillä on huomattavia eroja työeläkejärjestelmän lopputuloksessa. Keskeisimmät selitykset löytyvät työmarkkinoiden toiminnassa ja eliniän pituudessa havaittavista eroista. Ansiotasot, työurien pituus ja eliniän pituus vaikuttavat oleellisesti eläketasoihin ja eläkkeiden saamisajan pituuteen, ja ne vaihtelevat sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välillä.

Tässä artikkelissa ei ole yksityiskohtaisesti tutkittu työeläkejärjestelmän menettelytapoja, mutta epäsuorasti voidaan päätellä, että niitä voidaan pitää hyvin pitkälti tasapuolisina. Menettelytapojen tasapuolisuudesta käydään kuitenkin jatkuvasti keskustelua, ja käsitteen tulkinnat voivat muuttua, kuten aiemminkin on tapahtunut. Jos eroja lopputuloksessa pidetään liian suurina, niin menettelytapojakin voidaan pitää epätasapuolisina. Työeläkejärjestelmän toiminnan jälkeisessä lopputuloksessa eroja on, mutta pääosin erot syntyvät jo ennen sitä.

Sosioekonomiset elinajanodote-erot ovat suurempia kuin eläkevuosien määrässä havaittavat erot. Eläkejärjestelmä siis pienentää sosioekonomisia eroja eläkevuosien määrässä verrattuna siihen, että elinajanodotteet heijastuisivat yhden suhteessa yhteen eläkejärjestelmään. Tämä johtuu erityisesti kahdesta asiasta. Ylemmät toimihenkilöt jatkavat työuraansa vanhemmalle iälle kuin työntekijät, ja näin ehtivät olla eläkkeellä lyhemmän ajan kuin eliniän odotteiden perusteella voisi olettaa. Toiseksi työntekijäasemassa olevilla on enemmän varhaiseläkevuosia, joista tärkein on työkyvyttömyysaika. Naisilla eläkevuosien määrä ei juuri vaihtelee sosioekonomisen aseman mukaan ja myös sosioekonomiset elinajanodote-erot ovat pienemmät kuin miehillä.

Joitakin eroja työeläkejärjestelmä kuitenkin kasvattaa. Naisten pidempi elinikä heijastuu eläkejärjestelmässä niin, että eläkevuosien määrä on miehiin verrattuna suuri, naiset saavat paremman tuoton eläkemaksuilleen kuin miehet, ja eläkeajan suhde työvuosien määrään on korkeampi kuin miehillä. Tässä mielessä työeläkejärjestelmä siirtää ”eläkepääomaa” miehiltä naisille.

Tätä ei ole syytä pitää kovin ongelmallisena ”uudelleenjakona”. Eläkkeiden taso ja korvausaste ovat miehillä paremmat kuin naisilla, ja tämä työeläkejärjestelmässä tapahtuva uudelleenjako jossain määrin tasoittaa eroja, joita miesten ja

naisten välillä yhteiskunnassa muutoin on. Toiseksi on syytä pitää mielessä, että nämä tasoitusvaikutukset syntyvät valtaosin siitä, että naiset elävät pidempään ja nauttivat eläkettä pidempään, mutta ne eivät vaikuta siihen, millainen miesten ja naisten (eripituisen) elinajan jatkuva kuukausitulo on.

Toiseksi on ilmeistä, että uudelleenjakoa työeläkejärjestelmässä tapahtuu myös siten, että ”eläkepääomaa” siirtyy työntekijämiehiltä toimihenkilöille.¹³ Tässä raportissa eläkepääomien siirtymistä koskeva tarkastelu on likimääräistä, ja aihetta on syytä selvittää pidemmälle. Tällöin eläke-etuuksia ja niiden rahoitusta pitää tarkastella yksityiskohtaisemmin. Tässä raportissa esitetyt luvut esimerkiksi osoittavat, että yrittäjien eläkevuosien määrä on pienempi kuin toimihenkilöillä, mutta siitä ei voida päätellä, että heiltä siirtyisi eläkepääomaa” toimihenkilöille, koska valtio maksaa merkittävän osan yrittäjäeläkkeistä.

Myös siinä on vaihtelua, kuinka monta eläkevuotta saa työvuotta kohti. Miehillä koko eläkeajan suhde työssäoloaikaan ei vaihtelee sosioekonomisen aseman mukaan merkittävästi, mutta työntekijänaisilla on eläkekuukausia työkuukausia kohti huomattavasti enemmän kuin toimihenkilönaisilla.

Tuloksista on syytä nostaa esiin myös yksi tärkeä yksityiskohta. Vaikka työntekijänaisen saama tuotto eläkemaksulleen on korkea, niin heidän tilanteensa on eläkkeiden riittävyyttä ajatellen kaiken kaikkiaan ongelmallinen. Heidän työuran-
sa näyttää jäävän lyhyeksi, eläkettä edeltävä ansiotaso ja eläkkeen korvausaste on matala, joten eläketaso on sosioekonomista ryhmistä alhaisin. Eläke aika on kuitenkin pitkä, joten tässä ryhmässä köyhyysriski on suuri.

Muutama yleisempi päätelmä

Menettelytavoiltaan tasapuolinen hyvin laajaan riskinjakopooliin (käytännössä kaikki ansiotyötä tekevät) perustuva Suomen eläkejärjestelmä siis pääosin heijastaa, mutta joiltain osin pienentää ja joiltain osin kasvattaa yhteiskunnassa muutoin vallitsevia eroja riskinjakopoolin sisällä.

Havainnot eivät aseta kyseenalaiseksi nykyistä laajaa, kaikki ansiotyötä tekevät kattavaa työeläkevakuutuksen riskijakopiiriä. Ensiksi on syytä muistuttaa siitä, että vain pieni osa elinajan odotteiden vaihtelusta on sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien välistä vaihtelua, valtaosa on ryhmien sisäistä yksilöllistä vaihtelua. Vakuutusten eriyttäminen sosioekonomisen aseman mukaan ei siten sanot-

¹³ Jos tarkastellaan ”eläkepääoman” siirtymistä sosioekonomisten ryhmien välillä molemmilla sukupuolilla yhdessä, niin siirtoa tapahtuu erityisesti alemmille toimihenkilöille, mikä johtuu ryhmän naisvaltaisuudesta.

tavasti kohentaisi lopputuloksen tasapuolisuutta. Tällainen pohdinta on myös siinä mielessä turhaa, että EU:ssa ei ole mahdollista käyttää erilaisia kuolemanriskitauluja miehille ja naisille.

Työeläkejärjestelmän nykyisen laajan riskinjakopoolin sisällä on välineitä muuttaa työeläkejärjestelmän toiminnan jälkeistä lopputulosta, jos se nähdään tarpeelliseksi. Monilla yksityiskohtaisilla säädöksillä, jotka liittyvät esimerkiksi palkkattomilta jaksoilta, kuten työttömyys- ja sairauspäiväraha-, lastenhoito ja opiskeluajalta kertyvään eläkkeeseen, työkyvyttömyyseläkkeen tulevan ajan määrittelyyn, perhe-eläkkeeseen, karttumisprosentteihin (ja maksuihin) eri i'issä ja palkkakertoimeen voidaan vaikuttaa ja on vaikutettu myös eri sukupuolten ja sosioekonomisten ryhmien kohteluun.

Työeläkejärjestelmän ensisijaisena tehtävänä ei ole kompensoida yhteiskunnassa vallitsevia eroja, vaan toteuttaa kulutuksen tasaamista elinvaiheiden välillä ja vakuuttaa työntekijät ja yrittäjät erilaisten työkykyä uhkaavien riskien varalta hyvin laajaa riskinkantopoolia hyväksikäyttäen. Suomessa toteutetun työnjaon mukaan kansaneläkkeen ja takuueläkkeen tehtävänä on jakaa tuloja uudelleen heikommassa asemassa olevien ryhmien hyväksi. Liian suuriksi katsottuja sosioekonomisia eroja voidaan pienentää myös muiden yhteiskuntapolitiikan välineiden kuten esimerkiksi verotuksen avulla.

Lähteet

Barr, Nicholas & Diamond, Peter (2008) *Reforming pensions: principles and policy choices*: Oxford University Press: New York and Oxford.

Barr, Nicholas (2013) *Suomen eläkejärjestelmä: Riittävyys, kestävyys ja järjestelmän rakenne*. Suomen eläkejärjestelmän arvio/osa 1. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Direktiivi 2006/54/EY. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi miesten ja naisten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta työhön ja ammattiin liittyvissä asioissa.

Kautto, Mikko & Salonen, Janne (2013) *Työurat ansaintarekisterin valossa*. Teoksessa Järnefelt, Noora & Kautto, Mikko & Nurminen, Markku & Salonen, Janne *Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla*. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013: Helsinki.

Knuuti, Juha (2013) *Takuueläkkeen tasoon vaadittavien työvuosien määrä eli palkkatasoilla*. Eläketurvakeskus, muistio 15.5.2013: Helsinki.

Myrskylä, Mikko & Leinonen, Tanja & Martikainen, Pekka (2013) *Life expectancy by labor force status and social class: Recent period and cohort trends and projections for Finland*. Finnish Centre for Pensions, Working papers 02/2013: Helsinki.

Rantala, Juha & Suoniemi, Ilpo (2007) *Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2/2007: Helsinki.

Rantala, Juha & Suoniemi, Ilpo (2010) *Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet*. Eläketurvakeskuksen raportteja 3/2010: Helsinki.

Rantala, Juha (2013) *Eläkeläisleskien toimeentulo*. Teoksessa Mervi Takala (toim.): *Katsaus perhe-eläkkeeseen*. Eläketurvakeskuksen raportteja 03/2013: Helsinki, 97–128.

Risku Ismo (2012) *Muistio eläkemaksujen kohdentumisesta eri sukupolville*. Eläketurvakeskus, muistio 21.6.2012: Helsinki.

Tuominen Eila & Nyman, Heidi & Lampi, Jukka (2011) *Eläkkeiden reaalin kehitys vuosina 2000–2010*. Teoksessa Mikko Kautto (toim.): *Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010*. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011: Helsinki, 45–77.

Työurat pidemmiksi – työeläkejärjestelmän kehittämisvaihtoehtojen tarkastelua (2011) *Työurien pidentämistä selvittävän työryhmän raportti*. Valtioneuvoston kansli-an julkaisusarja 4/2011: Helsinki.

Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2011. Eläketurvakeskus 2012.

Työeläkeindikaattorit (2013). Eläketurvakeskuksen katsauksia 05/2013: Helsinki.

Uusitalo, Hannu (2011) Sosioekonomisten ryhmien elinajanodotteet ja niiden kehitys. Teoksessa Hannu Uusitalo: Työurat pidemmiksi – selvityksiä työuraryhmälle. Eläketurvakeskuksen selvityksiä 01/2011: Helsinki, 69–70.

LIITE 1

Raportin artikkeleissa 2–5 on käytetty Eläketurvakeskuksessa koottua yksilötason rekisteriaineistoa, joka kattaa Suomen väestön vuosina 2005–2011. Artikkeleissa aineistoa on rajattu iän mukaan, Suomessa vakituisesti asuviin ja Suomen kansalaisiin. Aineistossa on tietoja seuraavista rekistereistä: Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen yhteistietorekisterit, perustietorekisteri sekä Eläketurvakeskuksen käytössä olevat ansainta- ja etuusrekisterit. Näiden lisäksi aineistoon yhdistettiin Tilastokeskuksesta saadut ammatti- ja koulutustiedot.

Sosioekonominen asema

- Artikkeleissa 2–5 käytetty sosioekonomisen aseman luokitus sisältää seuraavat luokat:
 1. maatalousyrittäjät
 2. muut yrittäjät
 3. ylemmät toimihenkilöt
 4. alemmat toimihenkilöt
 5. työntekijät
 6. sosioekonomiselta asemaltaan tuntemattomat.
- Sosioekonominen asema viittaa luokituksessa *viimeisimmän tiedossa olevan ansiotyön mukaiseen sosioekonomiseen asemaan*. Tämän vuoksi luokitus ei sisällä työttömiä tai työvoiman ulkopuolella olevien luokkia.
- Sosioekonominen asema määriteltiin Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistossa *ammattitiedon ja vakuutetun ansiotyön eläkelain* perusteella siten, että noudatettiin mahdollisimman pitkälti Tilastokeskuksen käyttämää sosioekonomisen aseman luokitusta (Sosioekonominen asema, vuoden 1989 luokitus). Sosioekonominen asema määriteltiin ensisijaisesti eläkkeellesiirtymisvuotta edeltävän vuoden tietojen perusteella. Tietojen puuttuessa niitä haettiin aikaisemmilta vuosilta käyttäen tuoreinta saatavilla olevaa tietoa.
- Ammatti on saatu Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta ja viittaa vuoden viimeisellä viikolla voimassa olevaan ansiotyöhön vuosina 1995, 2000 ja 2004–2010. Henkilöt, joille takautuvasta hausta huolimatta ei ollut saatavissa ammattitietoa, luokiteltiin ammatiltaan ”tuntemattomaksi”.
- Tieto ansiotyön eläkelaista saatiin työeläkelaitosten ylläpitämästä ansain-

tarekisteristä ja sitä käytettiin maatalousyrittäjien ja muiden yrittäjien tunnistamiseen aineistossa. Tieto ansiotyön eläkelaista perustuu tuoreimpaan saatavilla olevaan tietoon vuosilta 2005–2010 ja viittaa 31.12. voimassa olevaan eläkevakuutettuun ansiotyöhön. Maatalousyrittäjiksi luokiteltiin (i) kaikki (vuonna t) MYEL-ansiotyötä tehneet sekä (ii) ne (vuonna t) YEL-ansiotyötä tehneet, joiden ammatti kuului ammattiluokituksen kohtaan 6 Maanviljelijät ja metsätyöntekijät.

- Sosioekonomisen aseman luokituksen yhdenmukaisuus (Eläketurvakeskus vs. Tilastokeskus) tarkistettiin vertaamalla työllisille määriteltä sosioekonomisen aseman jakaumaa Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastossa ja Eläketurvakeskuksen aineistossa. Työssäkäyntitilaston aineistoon verrattuna Eläketurvakeskuksen aineistossa on vähäinen yrittäjien (muiden kuin maatalousyrittäjien) aliedustus ja vähäinen alempien toimihenkilöiden ja työntekijäasemassa olevien yliedustus (ks. liitetaulukko tämän julkaisun artikkelissa 5). Tarkastelun perusteella Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistoon muodostettua ja Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastossa käytettyä sosioekonomisen aseman luokitusta voi pitää vertailukelpoisina.

Koulutusaste

- Koulutusaste luokitellaan Eläketurvakeskuksen aineistossa Tilastokeskuksen koulutusasteluokitusta noudattaen seuraavasti:
 1. *perusaste* (kansa- tai kansalaiskoulu, keskikoulu tai peruskoulu; henkilöllä ei ole peruskoulutuksen jälkeistä Suomessa hyväksyttyä tutkintoa)
 2. *keskiaste* (koulutus kestää pääsääntöisesti 2–3 vuotta perusasteen jälkeen, keskiasteen koulutuksiksi luetaan mm. ylioppilastutkinnot, 1–3-vuotiset ammatilliset tutkinnot, ammatilliset perustutkinnot, ammattitutkinnot ja erikoisammattitutkinnot, esim. lähihoitaja, sähköasentaja)
 3. *alin korkea-aste* (koulutus kestää pääsääntöisesti 2–3 vuotta keskiasteen jälkeen, alimman korkea-asteen koulutuksiksi luetaan muun muassa tekniikan, agrologin, hortonomien, artenomien ja sairaanhoitajan tutkinnot, jotka eivät ole ammattikorkeakoulututkintoja)
 4. *alempi korkeakouluaste* (koulutuksen suorittaminen vaatii 3–4 vuotta päätoimista opiskelua keskiasteen jälkeen, alempaan korkeakouluasteeseen luetaan ammattikorkeakoulututkinnot ja yliopistojen alemmat kor-

keakoulututkinnot sekä muun muassa insinööri, metsätalousinsinööri ja merikapteeni)

5. *ylempi korkeakouluaste* (ylemmän korkeakouluasteen tutkinnon suorittaminen vaatii pääsääntöisesti 5–6 vuotta päätoimista opiskelua keskiaskeen jälkeen, ylempään korkeakouluasteeseen luetaan ylemmät ammatikorkeakoulututkinnot ja yliopistojen ylemmät korkeakoulututkinnot (maisteritutkinnot) sekä lääkäreiden erikoistumistutkinnot)
 6. *tutkijakoulutusaste* (tutkinnot ovat tieteellisiä lisensiaatin ja tohtorin tutkintoja).
- Tieto koulutusasteesta perustuu Tilastokeskuksen tutkintorekisteristä saatuu yksilötason tutkintotietoon vuosilta 2005–2010 ja viittaa korkeimpaan suoritettuun tutkintoon vuoden loppuun (31.12.) mennessä. Tutkintojen luokittelu noudattaa Tilastokeskuksen käyttämää, vuoden 1997 kansainväliseen koulutusluokitukseen perustuvaa koulutusasteluokitusta.

Toteutuneen työuran pituus ansaintarekisterissä

- Toteutuneella työuran pituudella tarkoitetaan raportissa työssäoloajan pituutta vuosina siten kuin se on työeläkerекistereistä saatavissa. Tällöin työurassa otetaan huomioon vain työeläkevakuutettu työ tai yrittäjätoiminta.
- Raportin artikkeleissa 2–5 esitetyt toteutuneen työuran pituudet perustuvat työeläkelaitosten ylläpitämään ansaintarekisteriin. Ansaintarekisterin rekisteriselosteeseen voi tutustua osoitteessa <http://www.etk.fi/fi/service/ansaintarekisteri/413/ansaintarekisteri>.
- Ennen vuotta 2005 alle 23-vuotiaana tehty työ ei kartuttanut eläkeoikeutta, mutta oli kylläkin vakuuttamisvelvollisuuden alaista työtä. Tämä nuorena, eläkelaista riippuen 14 tai 16 ikävuodesta lähtien tehty työ luetaan artikkeleiden 2–5 laskelmissa osaksi toteutunutta työuraa.
- Työeläkevakuutettu aika lasketaan ansaintarekisterin tiedoista työnantajan tilitystavasta riippuen kuukauden tai päivän tarkkuudella. Henkilön katsotaan olleen työssä tietyn kalenterikuukauden, mikäli hän on rekisteritietojen mukaan ollut kyseisen kuukauden aikana työeläkevakuutettuna työssuhhteessa tai yrittäjänä. Tämä vaikuttaa useita lyhyitä työpätkiä tehneiden henkilöiden työuran laskentaan. Myös päätyönsä ohella sivutoita tehneille tai samanaikaisesti usealle eri työnantajalle työskennelleille voi kertyä työkuu-

kausia enemmän kuin vuodessa on kuukausia. Kenellekään ei kuitenkaan lasketa työuraan enempää kuin 12 kuukautta kalenterivuodessa.

- Osa-aikatyö kartuttaa työuraa samanarvoisesti kuin kokoaikatyö. Toteutunut työura voi artikkeleiden 2–5 laskelmissa sisältää myös eläkkeen rinnalla tehtyä työtä, jos kysymyksessä on jokin muu eläke kuin vanhuuseläke.
- Palkattomat, eläkeoikeutta kartuttavat jaksot on pääsääntöisesti jätetty pois työurasta. Ennen vuotta 2005 alle vuoden mittainen työttömyys, perhevapaa, opintovapaa tai muu palkaton aika jäi työsuhteen sisään, jos työ jatkui samalla työnantajalla. Koska jaksoja ei voi eritellä, ne kartuttavat raportissa esitetyissä laskelmissa työuraa. Perhevapaita käyttäneille ja kausiluonteista työtä tehneille tällaisia työuraa kartuttavia palkattomia jaksoja kertyy todennäköisemmin kuin muille. Vuodesta 2005 lähtien edellä mainitut palkattomat jaksot voidaan eritellä, eikä niitä ole laskettu työuraan.
- Työeläkejärjestelmä on tullut voimaan vaiheittain 1960- ja 1970-luvuilla ja tästä syystä työurien alkupään tietojen kirjautumisessa työeläkekistereihin voi olla puutteita. Yksityisen sektorin palkansaaajia koskevat eläkelait (TEL ja LEL) tulivat voimaan vuonna 1962, kunnallinen eläkelaki (KuEL) vuonna 1964, valtion eläkelaki (VaEL) vuonna 1967 ja yrittäjien sekä maatalousyrittäjien eläkelait (YEL ja MYEL) vuonna 1970. Eläkelaista riippuen vakuuttamisvelvollisuus koski 14 tai 16 ikävuodesta lähtien tehtyä työtä. Eläkelain voimaan tullessa työeläkelaitokset ovat pääsääntöisesti kirjanneet tiedon meneillään olleiden palkka- ja yrittäjätyösuhteiden alkamisajankohdasta. Ansaintarekisteriin on näin ollen kertynyt tietoa myös ennen lakien voimaantuloa alkaneesta vakuuttamisvelvollisuuden alaisesta työstä, joskaan ei täysin kattavasti.

Vanhuuseläkkeelle siirtymisen reitit

Artikkelissa 2 sovellettiin tilastokäsitteestä poikkeavaa vanhuuseläkkeelle siirtyneen määritelmää. Vanhuuseläkkeelle siirtyneitä ovat artikkelissa 2 henkilöt, jotka ovat saaneet vanhuuseläkettä ensimmäisenä eläkkeenä ja henkilöt, jotka ovat saaneet vanhuuseläkettä jatkoeläkkeenä, eli jokin muu eläke muuttuu vanhuuseläkkeeksi. Tilastokäsittein vain ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ovat vanhuuseläkkeelle siirtyneitä. Vanhuuseläkkeelle siirtyneeksi katsottiin siis henkilö, jolle on alettu maksaa varsinaista tai varhennettua vanhuuseläkettä työ- tai kansaneläkejärjestelmästä tarkasteluvuoden aikana. Vanhuuseläkkeen alkamisvuosi on vuosi, jolloin henkilölle on ensimmäisen kerran maksettu vanhuuseläkettä. Vanhuus-

eläkkeelle johtanut reitti määriteltiin artikkelissa 2 vanhuuseläkkeen alkamisvuotta edeltävän vuoden tilanteen mukaan seuraavasti:

- *Ansiotyössä* olleilla oli (i) yrittäjä- tai työeläkevakuutussuhde voimassa vanhuuseläkkeen alkamista edeltävän vuoden lopussa, tai (ii) heillä oli yrittäjä- tai työeläkevakuutettuja päiviä vähintään puolet vuodesta sekä ansiotuloja yli 6 000 euroa vanhuuseläkkeen alkamista edeltävän vuoden aikana. Lisäksi ansiotyössä olleisiin luettiin (iii) henkilöt, jotka olivat olleet osa-aikaeläkkeellä vanhuuseläkkeen alkamista edeltävän vuoden aikana.
- *Työkyvyttömyyseläkkeellä* olleet olivat vanhuuseläkkeen alkamista edeltävänä vuonna saaneet täyttää työkyvyttömyyseläkettä, osatyökyvyttömyyseläkettä, kuntoutustukea tai yksilöllistä varhaiseläkettä. Pääasiassa kyse oli täysistä työkyvyttömyyseläkkeistä; osatyökyvyttömyyseläkkeeltä tuli vain 0,2 prosenttia vanhuuseläkkeelle siirtyneistä.
- *Työttömänä* olleet määriteltiin sen perusteella, että he olivat vanhuuseläkkeen alkamista edeltävänä vuonna saaneet ansiosidonnaista työttömyysturvaa, työttömän perusturvaa tai työttömyyseläkettä. Työttömän perusturvaa saaneet (1,7 % vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle siirtyneistä) ja ansiosidonnaista työttömyysturvaa saaneet (5,4 %) muodostavat yhdessä työttömyysturvalta vanhuuseläkkeelle siirtyneiden ryhmän.
- *Maatalouden erityiseläkettä saaneet* määriteltiin MYEL-eläketietojen perusteella.
- Ryhmä ”*muut*” koostuu muun muassa sairaspäivärahalta vanhuuseläkkeelle siirtyneistä, sekä henkilöistä, joita ei voitu ansaintarekisterin tietojen perusteella luokitella mihinkään muuhun ryhmään ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Noin puolet ryhmän ”muut” henkilöistä oli sellaisia, ettei heillä ollut ansaintarekisterissä lainkaan eläkkeen ansainta- tai etuustietoja vanhuuseläkkeen alkamisvuotta edeltävältä vuodelta, mutta he olivat kuitenkin tehneet eläkevakuutettua ansiotyötä 2.–5. vuonna ennen vanhuuseläkkeen alkamista.

Mikäli henkilö oli saanut vanhuuseläkettä edeltävän vuoden aikana useita eri etuuksia tai ollut sekä ansiotyössä että etuudensaajana, käytettiin vanhuuseläke-reitin määrittelyssä seuraavaa prioriteettijärjestystä (listassa ylempänä oleva tila on ensisijainen):

- täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä
- osa-aikaeläkkeellä
- ansiotyössä 31.12.

- ansiotyössä, työpäiviä >180/v ja ansiot > 6000/v
- maatalouden erityiseläkkeellä
- työttömän perusturvalla
- työttömyyseläkkeellä
- työttömän ansioturvalla
- osatyökyvyttömyyseläkkeellä
- yksilöllisellä varhaiseläkkeellä
- sairaspäivärahalla
- muut työpäiviltä siirtyneet
- muu vanhuuseläkkeelle siirtynyt.

Eläketurvakeskus on työeläketurvan kehittämisen ja toimeenpanon lakisääteinen yhteistyöelin, asiantuntija ja yhteisten palveluiden tuottaja. Tutkimustoiminnan tavoitteena on tuottaa korkeatasoista ja laajasti hyödynnettävää tietoa eläketurvan arvioimiseen ja kehittämiseen.

Pensionsskyddscentralen är ett lagstadgat samorgan och sakkunnig inom verkställigheten och utvecklingen av arbetspensionsskyddet. Vi producerar gemensamma tjänster för arbetspensionssystemet. Vår forskning har som mål att ta fram högklassig information som nyttiggörs på bred front vid bedömningen och utvecklingen av pensionsskyddet.

The Finnish Centre for Pensions is a statutory co-operation body, expert and producer of joint services for the development and implementation of earnings-related pension provision. The aim of our research is to produce high-quality, widely applicable information for the evaluation and development of pension provision.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN